

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE BÖLGELERİN EKONOMİK PERFORMANS
ÖLÇÜMÜ: SHIFT-SHARE ANALİZİ (1992-2008)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep ELBURZ

Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

Bölge Planlama Programı

HAZİRAN 2012

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE BÖLGELERİN EKONOMİK PERFORMANS
ÖLÇÜMÜ: SHIFT-SHARE ANALİZİ (1992-2008)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Zeynep ELBURZ
(502101009)**

Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı

Bölge Planlama Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ferhan GEZİCİ KORTEN

HAZİRAN 2012

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502101009 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Zeynep ELBURZ**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Türkiye’de Bölgelerin Ekonomik Performans Ölçümü: Shift-Share Analizi (1992-2008)**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ferhan GEZİCİ KORTEN
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Sezai GÖKSU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ebru KERİMOĞLU
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : 4 Mayıs 2012
Savunma Tarihi : 8 Haziran 2012

ÖNSÖZ

Anlayışından ve sabrından ötürü Sayın Prof. Dr. Ferhan Gezici Korten'e, analizi kavrayabilmemdeki değerli katkıları sebebiyle Sayın Prof. Dr. Fatma Doğruel'e, hoşgörülerini için Dokuz Eylül Üniversitesi'ndeki tüm hocalarıma ve tez sürecinde desteklerini hiç esirgemeyen, her zaman yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Mayıs 2012

Zeynep ELBURZ
(Şehir Plancısı)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xv
SUMMARY	xvii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.3. Çalışmanın Yöntemi	3
2. BÜYÜME KURAMLARI VE BÖLGESEL POLİTİKALARA ETKİLERİ	7
2.1. Neo-Klasik Büyüme Teorisi	7
2.2. İçsel Büyüme Teorisi.....	10
2.3. Büyüme Teorilerinde Yaşanan Dönüşüm	11
2.3. Bölüm Değerlendirmesi	12
3. YÖNTEM: SHIFT-SHARE ANALİZİ	15
3.1. Geleneksel Ekonomik Performans Ölçüm Yöntemleri	16
3.1.1. Ekonomik temel teorisi.....	16
3.1.2. Girdi-çıktı analizi	18
3.2. Geleneksel Shift-Share Analizi	20
3.3. Shift-Share Analizinin Uygulama Alanları	22
3.4. Shift-Share Analizine Yönelik Eleştiriler ve Alternatif Modeller.....	27
3.5. Bölüm Değerlendirmesi	28
4. TÜRKİYE BÖLGESEL GELİŞME FARKLILIKLARI VE POLİTİKALARI 31	
4.1. Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar	32
4.2. Türkiye’de Bölgesel Politikalar.....	38
4.2.1. Türkiye’de teşvik politikası	49
4.3. Türkiye’de Sektörel Yoğunlaşmalar	57
4.4. Bölüm Değerlendirmesi	70
5. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL EKONOMİK PERFORMANS ÖLÇÜMÜ: SHIFT-SHARE ANALİZİ.....	73
5.1. Bulgular	73
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	91
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ.....	105

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AR- GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GİTES	: Girdi Tedarik Stratejisi
GSKD	: Gayri Safı Katma Değer
GSYİH	: Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
HM	: Hazine Müteşarlığı
IM	: Industrial Mix (Endüstriyel Bileşim)
İBBS	: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KOBİ	: Küçük ve Orta Bütçeli İşletmeler
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöreler
LQ	: Location Quotient (Yer Seçimi Katsayısı)
NS	: National Share (Ulusal Büyüme)
ÖUKP	: Ön Ulusal Kalkınma Planı
RS	: Regional Shift (Bölgesel Değişim)
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1 : Analiz yönteminde kullanılan sektörel sınıflamalar.....	4
Çizelge 1.2 : Analiz yönteminde kullanılan imalat sanayi (D) sınıflamaları.	4
Çizelge 3.1 : Shift-Share analizini kullanan bazı çalışmaların künyesi.....	25
Çizelge 4.1 : Bölge nüfuslarının ülke nüfusu içindeki payı (2008).	34
Çizelge 4.2 : Eğitim ve sağlık göstergeleri (2008).	37
Çizelge 4.3 : Bölgesel imalat sanayi istihdam değişimleri (1992-2008).	61
Çizelge 4.4 : Bölgesel imalat sanayi ihracat değişimleri (TL) (2002-2008).	65
Çizelge 4.5 : Bölgelerdeki sektörel yer seçimi katsayısı (LQ) değerleri (2008).	68
Çizelge 5.1 : Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında toplam istihdam değişimindeki Shift-Share bileşenlerin yüzdelik payı.	76
Çizelge 5.2 : Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında toplam istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerine göre ayrıştırılması.....	78
Çizelge 5.3 : Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında imalat sanayi istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerinin yüzdelik payı.	84
Çizelge 5.4 : Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında imalat sanayi istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerine göre ayrıştırılması.....	86

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1 : Bölgelerin GSYİH içindeki payları (2001).	35
Şekil 4.2 : Kişi başı GSKD bölgelere dağılımı (2008).	36
Şekil 4.3 : Bölge içi GSKD'in sektörel dağılımı.	36
Şekil 4.4 : Düzey 2 bölgelerinde bölgesel eşitsizlik.	38
Şekil 4.5 : Bölgesel kalkınma proje sınırları	45
Şekil 4.6 : Düzey 2 bölgeleri ve kalkınma ajansları	47
Şekil 4.7 : Kalkınmada öncelikli yöreler	50
Şekil 4.8 : KÖY ve diğer illere verilen teşviklerin toplam sabit yatırım tutarı.	51
Şekil 4.9 : KÖY ve diğer illerdeki teşviklerin imalat sanayi sabit yatırım tutarı.	51
Şekil 4.10 : Teşvik sisteminin elemanları (2009).	53
Şekil 4.11 : Teşvik bölgeleri (2009)	53
Şekil 4.12 : 2009 yılında çıkarılan teşvik sisteminde bölgelere göre toplam sabit yatırı	54
Şekil 4.13 : 2009 yılında çıkarılan teşvik sisteminde bölgelere göre imalat sanayi sabit yatırımı.....	54
Şekil 4.14 : Yeni teşvik sistemi unsurları (2012).	56
Şekil 4.15 : Yeni teşvik bölgeleri (2012).....	56
Şekil 4.16 : Toplam imalat sanayi istihdamının içinde bölgelerin payı (1992).....	59
Şekil 4.17 : Toplam imalat sanayi istihdamının içinde bölgelerin payı (2008).....	59
Şekil 4.18 : İmalat sanayi yer seçim katsayısı (LQ) 1'den büyük olan bölgeler.	60
Şekil 4.19 : Toplam imalat sanayi ihracatının içinde bölgelerin payı (2002).....	63
Şekil 4.20 : Toplam imalat sanayi ihracatının içinde bölgelerin payı (2008).....	64
Şekil 5.1 : Toplam istihdam değişimde endüstriyel bileşim ve bölgesel değişim bileşenlerinin bölgesel dağılımı.	80
Şekil 5.2 : Toplam istihdam değişiminin Shift-Share analizi bileşenlerinin değerlerine göre gruplandırılması.	81
Şekil 5.3 : İmalat sanayi istihdam değişimde endüstriyel bileşim ve bölgesel değişim bileşenlerinin bölgesel dağılımı.	88
Şekil 5.4 : İmalat sanayi istihdam değişiminin Shift-Share analizi bileşenlerinin değerlerine göre gruplandırılması.	89
Şekil 5.5 : İmalat sanayi sektörü için bölgesel değişim bileşeni değerlerinin sıralanması (1992-2008).....	90

TÜRKİYE’DE BÖLGELERİN EKONOMİK PERFORMANS ÖLÇÜMÜ: SHIFT-SHARE ANALİZİ (1992-2008)

ÖZET

Türkiye’de bölgesel politikalar planlı dönem olarak da bilinen 1960 yılından bu yana beş yıllık kalkınma planları ile yürütülmektedir. Bu planların temel hedef ve amaçları dönemin koşullarına göre değişim gösterse de bölgesel farklılıklara yapılan vurgu tüm planlarda yerini korumuştur. Buna rağmen yapılan pek çok çalışma Türkiye’de bölgesel politika ve politika araçlarının bölgesel farklılıkları azaltmada başarılı olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Bu başarısızlığın altındaki ilk neden gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda karşılaşılan ikilem olarak görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi sağlamak adına bölgesel politikalar ikinci plana atılmaktadır. Başarısızlığın altındaki ikinci neden ise bölgesel politikaların bölgelerin ekonomik dinamiklerine dikkat edilmeden hazırlanmasıdır. Bu çalışma bölgesel ekonomik dinamiklere uygun olmayan bölgesel politikaların hazırlandığı eleştirisinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı bölgelerin sektörel ve ekonomik performanslarına uygun bölgesel politikaların hazırlanmasına olanak sağlamak adına bölgesel ekonomik performansın ölçülmesi ve değerlendirilmesidir. Bu sayede politika hazırlayıcılarına bölgelerin ekonomik aktiviteleri ve sektörel yapıları hakkında bilgi sağlanmasına yardımcı olunabilecektir. Bu çalışmada geleneksel ekonomik performans ölçme yöntemleri arasından Shift-Share analizi tercih edilmiştir. Shift-Share analizi bölgesel istihdam değişimini ulusal büyüme, endüstriyel bileşim ve bölgesel değişim olmak üzere üç bileşene ayırmaktadır.

Bu çalışmada toplam ve imalat sanayi sektöründeki istihdam değişimi 26 İBBS Düzey 2 bölgesinde 1992-2008 yılları arasında ölçülmüştür. Tarım dışı sektörleri kapsayan toplam istihdam değişimdeki Shift-Share analiz sonuçlarına göre sadece TR10-İstanbul ve TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgeleri ulusal düzeyde hızlı büyüyen sektörlerle ve bu sektörlerde rekabetçi üstünlüklere sahiptir. TR31-İzmir, TR51-Ankara ve TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgelerinde ise başlangıçta hızlı büyüyen sektörler yer almasına rağmen bu bölgeler bu sektörler için rekabetçi üstünlüklere sahip değildir. İmalat sanayi için yapılan analizin sonuçlarında, İstanbul’un hinterlandı üzerinde çok büyük yayılma etkisine sahip olduğu gözlemlenmiştir. İstanbul’un hinterlandı dışındaki TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) ve TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) bölgeleri kamu sanayi yatırımlarının etkisiyle, TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) bölgesi ise içsel dinamikleri sayesinde imalat sanayi sektöründe rekabetçi üstünlüklere sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

MEASUREMENT OF REGIONAL ECONOMIC PERFORMANCE IN TURKEY: A SHIFT-SHARE ANALYSIS (1992-2008)

SUMMARY

Regional policies, which fundamental issues are to increase economic activities in lagging regions and to reduce inter-regional and intra-regional income inequalities, are constantly on the agenda for both developed and developing countries for last fifty years. The experience of regional policies in Turkey has started with the establishment of State Planning Organization in 1960. After the establishment of SPO, regional policies have started to carry out with Five Years Development Plans and so far 8 Five Year Development Plans have been prepared. In 2000's the regional policy approaches has changed due to the process of accession on European Union. Since that year some basic modifications have been made in order to harmonize with EU's regional policies. Despite this experience, several studies have concluded that regional disparities still remain and increase and furthermore lead to researchers to think about the achievement of implemented regional policies. The failure of regional policies in Turkey can be explained by several reasons, but this study focused on criticisms about the preparation of regional policies without considering the economic dynamics of regions. The best example of inappropriate regional policies with regional economic dynamics in Turkey is the Priority Provinces for Development (PPD) policy which is in effect since 1968. PPD policy contains 22 provinces at first but today this number increased to 49 provinces and 2 districts. This policy qualifies more than half of the total number of provinces as priority for development and also gives exactly the same priority for all of them without considering the region's economic performance and sector composition.

The aim of this paper is to measure and evaluate the regional economic performance in Turkey in order to ensure the preparation of appropriate regional policies for regional sectoral and economic performances. In this study, Shift-Share analysis and Location Quotient (LQ) technique have been chosen from traditional tools for measuring and evaluating regional economic performances. Shift-Share analysis can describe and decompose the employment changes in a specific time period while LQ technique can present the one year's specialization of industries in the regions. Both of them need easily accessible data and also give important results about regional and sectoral dynamics.

The purpose of Shift-Share analysis is to disaggregate the growth of an industry into its three contributing parts - national share, industrial mix, and regional shift - of regional growth. The national share (NS) component measures the regional employment change that could have occurred if regional employment had grown at the same rate as the nation. The industry mix (IM) component measures proportional shift due to a difference in industry growth between the region and the nation. A region that contains a relatively

large share of industries that are fast (slow) growing nationally will have a positive (negative) industry mix effect. The positive values indicate that the industry composition of the local area was tilted toward faster growing industries. Negative results would have indicated just the opposite. The regional share (RS) component measures the differential shift due to differences in rates of growth of the same industry between the region and the nation as a result of factors such as national resources, other comparative advantages or disadvantages, leadership and entrepreneurial ability, and the effects of regional policy. The regional share component can help identifying a local area's economic strengths and comparative advantage. By interpreting the results of Shift-Share analysis, it is possible to explore the advantages of the local area, as well as to identify growth, or potential growth industries that are worthy of further investigation.

In this study, the employment data which is used in both Shift-Share Analysis and LQ technique is taken from TurkStat 1992-General Census of Industry and 2008-Business and Annual Industry and Service Statistics. For total employment change non-agricultural 12 sectors and for manufacturing employment change manufacturing industry sub sectors codes from 15 to 37 has been used. Before measuring regional economic performances with Shift-Share analyses, regional distribution and sectoral concentration of manufacturing sector have been investigated to understand dynamics of regions. According to the results of this analysis, TR10-Istanbul has 672.336 labor force and 166.744 of them is employed by manufacturing sector with the %24.8 share of it in 1992. Also TR10-Istanbul has cover %30.7 of total manufacturing employment within Turkey in 1992. TR31-Izmir has following TR10-Istanbul with 44.090 manufacturing labor force and %8.1 share of manufacturing employment in the total employment. In 2008, TR10-Istanbul still has the largest manufacturing employment with 939.013. Share of manufacturing employment of TR10-Istanbul in total manufacturing employment has increased to %32.8 in 2008. TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) is following TR10-Istanbul with %10.7 share. Another important point is that the biggest manufacturing employment increase has happened in the neighbouring regions of TR10-Istanbul like TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) and TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) regions. After the coming out of sectoral concentration of manufacturing industry in NUTS 2 regions, LQ analysis has been made for all regions for all sectors. According to the results of this second analysis, TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) and TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) regions concentrated in Mining and Quarrying sector. TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) and TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) regions concentrated in Manufacturing and, TR61-(Antalya, Isparta, Burdur) and TR32-(Aydın, Denizli, Muğla) regions concentrated in Hotels and Restaurants sector.

First Shift-Share analysis is about total employment change in 26 NUTS 2 regions form 1992 to 2008. According to the results of this Shift-Share analysis, TR10-Istanbul is the first region in total employment increment. Moreover, TR10-Istanbul, TR31-Izmir, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR51-Ankara and TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) regions have positive Industrial Mix component which can be interpreted that fast growing sectors have located in these regions from the beginning. The other 21 NUTS 2 regions has negative Industrial Mix component, which means slow growing sectors located in these regions. Another important point is; 13 regions which include TR10-Istanbul, TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR32-(Aydın,

Denizli, Muğla), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR52-(Konya, Karaman), TR61-(Antalya, Isparta, Burdur), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat), TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır), TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) and TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) have positive Regional Shift component. This means that the share of fast growing sectors in regional economy has risen because of competitive advantages of these regions. Nevertheless, regions such as TR51-Ankara, TR62-(Adana, Mersin), TR31-Izmir and TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) have negative Regional Shift component so these regions have not got competitive advantages.

Second Shift-Share analysis is about manufacturing employment change in 26 NUTS 2 regions from 1992 to 2008. According to the results of this Shift-Share analysis, industrial mix component is positive for all of the regions, which means all regions have fast growing manufacturing industry sub sectors initially. Regional shift component is positive for TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir), TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) and TR10-Istanbul regions. Fast growing manufacturing industry sub sectors have located in these regions and their share has been increased because of competitive advantages of regions. Other regions have negative Regional shift component and it can be interpreted that these regions have not got any competitive advantages for manufacturing sector. Surprisingly these regions include traditional industry centers such as TR31-Izmir, TR51-Ankara, TR62-(Adana, Mersin) in addition to lagging regions, as we suggest examining those regions in detail for another study.

For manufacturing sector, the spillover effect of Istanbul on its neighbouring provinces should be considered, but the significance of TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) and TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) regions as traditional industrial regions should not be neglected as well. Also public industry investments have a great effect on TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) and TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) regions. TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) regions can be evaluated as Anatolian tigers. Manufacturing competitive advantages of this region come from its endogenous dynamics, which make it good example for the other regions.

1. GİRİŞ

Türkiye’de bölgesel politikalar, 1960 yılında başlayan “planlı dönem” den bu yana Beş Yıllık Kalkınma Planları ile yürütülmektedir. Bugüne kadar hazırlanan dokuz kalkınma planının temel amaç ve hedefleri, dönemin koşullarına göre değişim gösterse de bölgesel farklılıklara yapılan vurgu planlardaki yerini korumuştur. Buna rağmen, yapılan çalışmalar, kalkınma planlarında belirlenen politika ve politika araçlarının bu farklılıkları azaltmada başarılı olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Türkiye’de yarım asırdır uygulanan bölgesel politikaların, bölgesel farklılıkları azaltmadaki bu başarısızlığının altındaki neden, gelişmekte olan ülkelerin sıklıkla karşılaştığı ikilem olarak görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, bölgesel politikalar ile kalkınma politikalarının birbirleriyle çelişmesi nedeniyle, ekonomik büyümeyi sağlamak adına kalkınma politikalarına ağırlık verilip bölgesel politikalar ikinci plana atılmaktadır. Buna ek olarak, hazırlanan bölgesel politikaların bölgelere özel çözümler getirmemesi ve bölgelerin ekonomik dinamiklerine dikkat edilmeden hazırlanması da bu politikaların bölgesel farklılıklar üzerindeki etkisini azaltmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de bölgelerin ekonomik dinamiklerine uygun olmayan bölgesel politikaların hazırlandığı eleştirisinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temelinde, bölgelere uygun politikaların oluşturulabilmesi için bölge ekonomilerinin dikkatlice analiz edilmesi gerekliliği yatmaktadır. Çalışmanın amacı; bölgelerin sektörel ve ekonomik performanslarına uygun politikaların hazırlanmasına olanak sağlamak adına, Türkiye’deki bölgesel ekonomik performansın ölçülmesi ve değerlendirilmesidir. Türkiye’de bölgesel ekonomik performansın ölçülmesi ile bir bölgenin diğer bölgelere oranla genel ekonomik performansı karşılaştırabilecek ya da bir sektörün bölge içindeki diğer sektörlerle oranla önemi belirlenebilecektir. Bu sayede bölgelerin belirlenen dönem içindeki ekonomik faaliyetleri ve sektörel yapısı hakkında

politika hazırlayıcılarına yol gösterici bilgi sağlanabilecektir. Bu çalışmada, bölgesel ekonomik performansın ölçülmesi için kullanılan geleneksel analiz yöntemlerinden, Shift-Share analiz yöntemi seçilmiştir. Shift-Share analizinde bölgelerde yaşanan sektörel değişimler, ulusal büyüme, endüstriyel bileşim ve bölgesel değişim unsurlarının toplamı olarak ifade edilmektedir. Bu yöntemle elde edilecek sonuçlar, diğer ekonomik performans ölçüm analizlerinin aksine, bölgelerin rekabet gücü hakkında politika hazırlayıcılarına bilgi vermektedir.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Türkiye’deki bölgesel ekonomik performansın ölçülmesi ve değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Ekonomik büyüme teorilerinin incelendiği ikinci bölümde, Neo-Klasik Büyüme Teorisi ile İçsel Büyüme Teorisi’nin temel varsayımlarına ve birbirlerinden ayrıldıkları noktalara değinilmiştir. Büyüme teorilerinde yaşanan dönüşüm ve içsel büyümenin ölçülmesi ihtiyacı ile tekrar gündeme gelen Shift-Share analizinin, büyüme teorileri ile bağlantısı kurulmuştur. Üçüncü bölümde, geleneksel ekonomik performans ölçme yöntemlerinden Ekonomik Temel Teorisi ve Girdi-Çıktı Analizi kısaca özetlenmiş ve Shift-Share analizinin bu yöntemlerden temel farkları ortaya konulmuştur. Aynı bölümde, geleneksel Shift-Share analizi detaylandırılmış ve araştırmacılar tarafından bu yöneme yapılan eleştirilere değinilmiştir. Son olarak analizin uygulama alanları ve Türkiye’de bu analizi kullanan çalışmalar incelenmiştir. Türkiye’deki bölgesel gelişme farklılıkları ve politikaları konusuna odaklanan dördüncü bölümde, bölgesel farklılıkların mevcut durumu temel demografik, ekonomik ve sosyal göstergelerle gözlemlenmiştir. Türkiye’de uygulanan bölgesel politikaların dönemlere ayrılarak incelendiği bu bölümde, ayrıca teşvik politikalarının başarısı sorgulanmış ve bölgelerdeki sektörel yoğunlaşma, ihracat ve istihdam verileriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde TÜİK’ ten elde edilen veriler ile 1992-2008 yılları arasında 26 Düzey-2 bölgesinde yaşanan sektörel istihdam artışı bileşenlerine ayrıştırılmış, analizin sonuçları ortaya konmuş ve yorumlanmıştır. Altıncı ve son bölümde ise genel değerlendirmeler yapılmıştır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada ekonomik performansın ölçümü için seçilen araç; Shift-Share analiz yöntemidir. Shift-Share analizinin tercih edilmesinin birinci nedeni; en az ve en kolay erişilebilir verilerle en iyi sonuçları vermesi ve bu sonuçlara yıllık ölçümlerle değil, bir dönem içerisindeki değişimlere göre ulaşabilmesidir. İkinci ve daha önemli nedeni ise; bu analizin sonuçlarında bölgelerin içsel dinamiklerini açıklayan rekabet gücü hakkında dikkate değer ölçüde bilgiye ulaşılabilmesidir (Marquez ve diğ., 2009; Stimson ve diğ., 2006).

Shift-Share analizi, bir sektördeki bölgesel büyümeyi bileşenlerine ayıştıran bir yöntemidir. Bu yöntemle göre; bölgesel büyümenin üç bileşenin;

- Ulusal Büyüme - National Share (NS)
- Endüstriyel Bileşim - Industrial Mix (IM)
- Bölgesel Değişim - Regional Shift (RS), toplamı olarak görülmektedir.

Bu analiz yönteminin temel amacı, bölgede yer alan bir sektördeki artış ya da düşüşün bölgeye özgü kısmını vurgulamaktır. Bu nedenle *bölgesel değişim* (RS) bileşeni, yöntemin en önemli bileşeni olarak görülmektedir. Bu yöntemde istihdam verisi kullanılabileceği gibi, GSYİH, ihracat-ithalat değerleri, verimlilik ve katma değer gibi göstergeler de kullanılabilir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki 26 Düzey-2 bölgesine ait, 1992 ve 2008 yılları arasında TÜİK tarafından hazırlanan Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ve Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri çalışmalarındaki sektörel istihdam verileri kullanılmıştır. Verilerin sektörel faaliyet sınıflamasında, 1992 yılı için, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tercih edilen *Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması ISIC REV 3.1*, 2008 yılı için ise Eurostat tarafından tercih edilen *Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması NACE REV 1.1* türü kullanılmıştır. Bu iki farklı sınıflama türünün kısım (harf) ile bölüm (ikili düzey) bazında aynı sektörel sınıflamalara sahip olması sebebiyle, çalışmada kullanılan ikili düzey sınıflamada herhangi bir sektörel dönüşüme gerek kalmamıştır. Bu çalışmada, toplam istihdam değişiminin ölçülmesinde Çizelge 1.1'de yer alan tarım dışı 12 sektör, imalat

sanayindeki istihdam değişiminin ölçülmesinde ise Çizelge 1.2’de yer alan ikili düzeydeki sektörel sınıflama (15-37) kullanılmıştır.

Çizelge 1.1: Analiz yönteminde kullanılan sektörel sınıflamalar.

C	Madencilik ve Taş ocakçılığı
D	İmalat
E	Elektrik, Gaz, Su
F	İnşaat
G	Toptan ve Perakende Ticaret
H	Otel, Lokanta ve Kahvehane
I	Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme
J	Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri
K	Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri
M	Eğitim
N	Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler
O	Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri

Çizelge 1.2: Analiz yönteminde kullanılan imalat sanayi (D) sınıflamaları.

15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı
16	Tütün ürünleri imalatı
17	Tekstil ürünleri imalatı
18	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması
19	Derinin tabaklanması ve işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı
20	Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı; saz, saman ve benzeri malzemelerden, örülerek yapılan eşyaların imalatı
21	Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı
22	Basım ve yayım; plak, kaset ve benzeri kayıtlı medyanın çoğaltılması
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı
24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı
27	Ana metal sanayisi
28	Makine ve teçhizatı hariç; fabrikasyon metal ürünleri imalatı
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı
30	Büro makineleri ve bilgisayar imalatı
31	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazların imalatı
32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı
33	Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı
35	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
36	Mobilya imalatı; başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar
37	Geri dönüşüm

Bu çalışmada belirlenen zaman aralığı (1992-2008), normal şartlarda uzun bir dönem olarak görülse de, Türkiye’de yaşanan 2001 ekonomik krizinin öncesi ve sonrası dönemi de içinde barındırdığı için, özellikle tek dönem halinde analize dahil edilmiştir. Analizin yapılacağı “alanın seçimi” ise daha çok veri temininde yaşanan zorluklara dayanmaktadır. Bunun sebebi, 2002 sonrası TÜİK tarafından açıklanan ikili düzeyde sektörel istihdam verilerinin 81 ili değil, 26 Düzey-2 bölgesini kapsamasıdır. İl genelinde güncel ve ikili düzeyde sektörel istihdam verisinin olmaması dolayısıyla, bu çalışmada Düzey-2 bölgeleri kullanılmıştır. Fakat bilindiği üzere, Düzey-2 bölgelerini oluşturan illerin hepsi homojen bir sektörel yapı ve istihdam dağılımına sahip olmadığı için, sonuçlarda çıkacak bölgesel performans değerlerinde illerin payı göz ardı edilmiş olacaktır. Analizdeki bir diğer önemli faktör de sektörel ayrımdır. Bu çalışmada tarım dışı sektörlerin tercih edilmesindeki amaç, tarım sektöründeki gizli işsizlik sorunundan en az zararı görmektir. Sonuç olarak tarım dışı sektörlerin dahil edildiği bu çalışmada, 1992-2008 yılları arasındaki dönemde 26 bölgedeki sektörel istihdamdaki artış ya da azalış Shift-Share analiz yöntemiyle incelenmiştir.

2. BÜYÜME KURAMLARI VE BÖLGESEL POLİTİKALARA ETKİLERİ

Bölgesel ekonomi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya atılmasına rağmen henüz tanımı ve kapsamı konusunda görüş birliğine varılamamış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Capello (2009), bölgesel ekonominin; yer seçimi ve bölgesel büyüme gibi iki temel teori grubundan oluştuğunu belirtmekte ve bölgesel büyüme teorilerinin; ekonomik büyümenin mekânsal yansımalarına ve bölgesel gelir dağılımına odaklandığının altını çizmektedir. Tam istihdamda, tam kapasitede büyümenin sağlanıp sağlanamayacağını ve bunun uzun dönemde nasıl dengeli bir şekilde gerçekleşebileceğini inceleyen büyüme teorileri, ülkeler ve bölgeler arasındaki dengesizliklerden yola çıkarak bölgelerin nasıl büyüdüğü ve bazı bölgelerin neden diğerlerinden daha verimli ekonomilere sahip olduğu gibi sorulara cevap aramaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından bu yana, süreç içerisinde geliştirilen büyüme teorileri, birbirlerini tamamlar nitelikte olabildiği gibi birbirlerinin dayandığı varsayımlara karşı çıkarak rakip teoriler de olabilmektedir. Genellikle bölgesel politikalara temel oluşturan bu büyüme teorileri sadece iktisatçılar tarafından değil politika hazırlayıcıları tarafından da dikkatle takip edilmektedir. Armstrong'un (2002) belirttiği üzere en az yedi bölgesel büyüme teorisi, bölgesel politika formüle edilme sürecinde rol oynamıştır. Bu çalışmada ise, bu teoriler içerisinde bölgesel politikalar üzerinde en fazla etkiye sahip ve Shift-Share analizi ile en fazla ilişkilendirilen *Neo-Klasik Büyüme Teorisi* ve *İçsel Büyüme Teorisi* temel öngörülleri ve varsayımları ile incelenmiş ve bölgesel politikalar ile ilişkileri sorgulanmıştır.

2.1. Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Solow (1956) ve Swan (1956) tarafından geliştirilen Neo-Klasik Büyüme Teorisi, modern büyüme teorilerinin içinde en etkileyicisi olarak görülmektedir (Barro ve Sala-i Martin, 1999). Literatürde Solow modeli olarak da anılan bu model, ekonominin arz

cephesine yönelerek ekonomide istikrarlı bir dengeye ulaşabileceğini göstermeyi amaçlamıştır.

Neo-klasik büyüme teorisi; fayda maksimizasyonu, tam rekabet, tam serbesti ve tam bilgiye ulaşım gibi neo-klasik iktisadın temel varsayımlarına dayanmaktadır (Maier ve Tripp, 2009). Coğrafyaya hiç yer vermeyen neo-klasik büyüme teorisinde kısa vadede büyümenin üç kaynağı sermaye birikimi, işgücü ve teknolojik gelişme olarak tanımlanmıştır. Uzun vadede ise tam serbesti varsayımı (sermaye ve işgücünün bölgeler arasında denklik sağlanana kadar yer değiştirebilmesi) nedeniyle büyümenin tek kaynağı teknolojik gelişme olarak görülmektedir (Armstrong ve Taylor, 2000).

Neo-klasik büyüme teorisi, kısa vadede bölgesel büyüme farklılıklarının nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

- Bölgeler arasında teknolojik gelişme farklılık gösterebilir.
- Bölgeler arasında sermaye birikiminin büyümesi farklılık gösterebilir.
- Bölgeler arasında işgücü birikiminin büyümesi farklılık gösterebilir.

Armstrong ve Taylor (2000)'a göre bölgesel farklılıkların neo-klasik yorumunun zayıflığının temelinde; üretim faktörlerinin bölgeler arasında, tam serbesti içerisinde olmaları varsayımı bulunmaktadır. Neo-klasik modele göre; yüksek sermaye/işgücü oranına sahip bölgeler, yüksek ücret - düşük sermaye oranı sergilerken düşük sermaye/işgücü oranına sahip bölgelerde tam tersi yaşanacaktır. Bu durumda sermaye ya da işgücü tam serbesti varsayımına göre en yüksek getiriyi getiren bölgelere doğru hareket edecektir. Başka bir deyişle düşük ücretli bölgeler sermayeyi çekecek, fakat işgücü kaybı yaşayacak, yüksek ücretli bölgeler ise işgücünü çekecek, fakat sermaye kaybı yaşayacaktır. Sermaye ve işgücünün en yüksek getiriyi veren bölgeye yönelecek olması, uzun dönemde bölgesel farklılıkların ortadan kalkacağı sonucunu doğurmaktadır.

Neo-klasik modele göre, ekonomiler uzun dönemde başlangıç koşullarından bağımsız olarak durağan durum büyüme oranlarına yakınsarlar (Mankiw, 1995). Ekonomik farklılıkların azalması olarak tanımlanan yakınsamanın, beta ve sigma olmak üzere iki ölçütü bulunmaktadır. Sigma yakınsaması, dünya gelir dağılımının zamanla azalıp azalmadığı ile ilgili bir kavram iken, beta yakınsaması dünya gelir dağılımında

ekonomilerin büyümelerini incelemektedir (Sala-i-Martin, 1996). Beta yakınsaması, mutlak ve koşullu beta yakınsaması olarak iki grup ayrılmaktadır. Mutlak yakınsama hipotezinde ekonomilerin teknoloji, kurumsal yapı, tasarruf oranı gibi faktörler açısından aynı durumda olduğu varsayılmaktadır. Koşullu yakınsama hipotezinde ise ekonomiler arasındaki bu tür farklılıkları yaratacak değişkenler modele eklenmektedir. Yani mutlak yakınsama, ülkelerin kişi başına gelirlerinin uzun dönemde başlangıç gelirlerinden bağımsız olarak birbirine yakınsamasıdır. Neo-klasik model, incelenen ülkeler arasında, tasarruf oranları, nüfus artış hızı ve teknoloji gibi değişkenler benzer olmadığı sürece, mutlak yakınsama tahmin etmez. Buna karşın eğer ülkelerin farklı durağan durum dengeleri varsa, koşullu yakınsama hipotezi geçerlidir (Mankiw, 1995).

Yukarıda da bahsedildiği üzere neo-klasik büyüme modeline göre; büyüme ve yakınsama süreci kişi başına gelirin eşit dağılımını ve ücretlerin denklenmesini sağlar. Bu sonuçlara ulaşmada politikaların önemli bir etkisi olmadığı düşünülerek ekonominin serbestçe gelişmesine olanak sağlanmalı ve politikalarla ekonomiye müdahalede bulunulmamalı görüşü hâkim olmuştur. Neo-klasik modele göre, politika uygulamaları ile büyüme ilişkisini sağlayan bir aktarım mekanizması bulunmadığından, kamunun uygulayacağı politikalar bakımından belirgin bir rolü yoktur.

Neo-klasik büyüme teorisi her ne kadar ekonomiye devlet müdahalesini reddetse de dönemin politika hazırlayıcıları; bu teorinin temel varsayımlarına dayanarak bölgesel politikalar üretmiştir. İşgücü hareketliliği, serbest ticaret ve teknoloji transferlerinin desteklenmesi (Dijk, Folmer ve Oosterhaven, 2009), olarak belirlenen politika araçları sayesinde teorinin temel öngörüsü olan bölgesel farklılıkların uzun vadede yok olması amaçlanmaktadır.

Neo-klasik büyüme anlayışı, büyüme teorileri içerisinde kabul gören bir teori olmasına rağmen, varsayımları gerçek dünya koşulları ile uyum sağlamadığı için pek çok noktada eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle uzun vadede büyümenin tek koşulunu teknolojik gelişmeye bağlaması fakat teknolojiyi dışsal bir faktör olarak görmesi ve teknolojik gelişmenin nedenin sorgulamaması, araştırmacıları yeni arayışlara itmiş ve içsel büyüme anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2.2. İçsel Büyüme Teorisi

Temelleri Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından atılan İçsel Büyüme Teorisi, neo-klasik büyüme teorisine bir tepki olarak doğmuştur. Büyüme literatüründe “*endojen büyüme teorileri*” ya da “*yeni büyüme kuramı*” olarak da adlandırılan içsel büyüme teorisi, aslında tam anlamıyla yeni bir model olmayıp kökleri Ramsey (1928), Cass (1965), Koopmans (1965), Schumpeter (1934) ve Arrow’un (1962) çalışmalarına kadar uzanmaktadır.

Bu teorinin içsel büyüme teorisi olarak adlandırılmasının nedeni, neo-klasik büyüme teorisinden farklı olarak ekonomik büyümeyi dışarıdan gelen güçlerin değil ekonomik sistemin içsel güçlerinin bir sonucu olarak görmesidir (Romer, 1994). Neo-klasik büyüme teorisinin aksine teknolojik gelişmeyi içsel faktör olarak kabul eden içsel büyüme modelin neo-klasik modelden ayrıldığı bir diğer temel nokta ise faktörlerin getirisinin azalan olmamasıdır. Romer’e (1986) göre, sermaye, bilgi ve beceriler ile birleştirilirse azalan verimler yasası etkisini kaybedecektir.

İçsel büyüme teorisine göre; eğitim düzeyi, dış ticaret, vergi politikaları, gelir dağılımı, bölgesel faktörler, sosyo-kültürel yapı, doğurganlık oranı, yönetim şekli ve kamusal yatırım ve harcamalar uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkilidir ve istenen büyüme oranını yakalamak için devlet müdahalesi gereklidir (Barro, 1990). Bu durumda gelişmekte olan ekonomiler gereken önlemleri almazlarsa, gelişmiş ülkelerle olan gelir farklılığı daha da artar (Barro ve Sala-i Martin, 1992). Bu varsayımlardan yola çıkarak, neo-klasik modelin ülkeler arasında gelir düzeyi ve büyüme oranlarında yakınsama olacağı kabulüne, içsel büyüme modeli kesin bir karşılık veremez. İçsel büyüme modeline göre yakınsama hipotezi belli koşullar altında ve belli ülkeler için kısmi olarak gerçekleşebilir. Fakat farklı çıkış noktalarına sahip bölgeler arasında gelir farkları arasındaki uçurum uzun vadede daha da açılabilir. İçsel büyüme teorisi neo-klasik görüşün aksine; büyüme kaynaklarının kendi dinamikleri içerisinde bırakılmaksızın kamu politikaları ile büyüme sürecinin yönlendirilebileceğini ve piyasa işleyişini düzenleyebileceğini öngörmektedir. Bu teorinin varsayımlarına dayandırılarak oluşturulan bölgesel politikalarda beşeri sermayeye özel bir önem verilmektedir. İşgücü

eğitim düzeyinin arttırılması, bilgi yayılımının ve yeni şirket kurmanın desteklenmesi (Dijk, Folmer ve Oosterhaven, 2009), içsel büyüme teorisinin politika araçlarıdır.

2.3. Büyüme Teorilerinde Yaşanan Dönüşüm

Neo-klasik büyüme teorisi; işgücü ve sermaye değişiminin bölgelere ve uluslara etkilerini anlamada faydalı bir kaynak oluşturmıştır (Richardson, 1973). Buna rağmen işgücü, sermaye ve teknoloji ile ilgili verimlilik, performans ve diğer uygulamaların ekonomik gelişmeye nasıl etkide bulunduğunu açıklamada yetersiz kalmaktadır (Malecki, 1991). Bu bağlamda son yıllarda bölgesel ekonomik büyüme teorilerinde dönüşüm yaşanmakta ve dışsal faktörlerden içsel faktörlere doğru bir geçişe vurgu yapılmaktadır. *Solow modeli* içinde yer alan geleneksel ekonomik büyüme yaklaşımları, yerini *yeni büyüme teorisi* olarak da bilinen ve içsel faktörlere odaklanan modellere bırakmıştır (Stimson ve diğ, 2009).

Ekonomik büyüme teorilerinde yaşanan dönüşüm sonrası, bölgelerin rekabetten korunduğu ve ekonomilerinin ulusal idare tarafından yönetildiği dönemin geride kaldığı görülmektedir. Hala pek çok bölge; ekonomik idareyi sağlamak ve ekonomik kalkınmayı harekete geçirmek için yüksek miktarda devlet desteği ve yatırımları gözlemekte ise de, küreselleşme sonucu, idarelerin bölgesel rekabet gücünü arttırmak için bu tür politika mekanizmalarını uygulayacak güçten yoksun bırakıldığı gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Yaşanan dönüşüm nedeniyle bölgeler ayakta kalmak adına ulusal düzeyde rekabet edebilmek için kendi hünelerlerini kullanmak ve geliştirmek zorundadır. Bölgelerin bunu yapabilmesi için öncelikle 21. yy yeni ekonomik dönemin dinamiklerinin neler olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu dinamiklerin ve dönüşüm sürecinin anlaşılması, bölgenin ekonomik performansının analiz edilmesinde ve bölgesel ekonomik kalkınma stratejilerinin formüle edilip uygulanmasında son derece kritiktir. Öyle ki, günümüzde kalkınma plancılarının karşılaştığı en büyük zorluk, küresel dinamiklere cevap verecek ve bölgeler üzerindeki makro politika boşluğunu dolduracak ekonomik politika oluşturabilmektir (Stimson ve diğ, 2006, 2009).

Her ne kadar büyüme literatüründeki içsel faktörlere odaklanan dönüşümün anlaşılması, ekonomik performansın analiz edilmesinde önemli rol oynasa da, performans

ölçümünde içsel ekonomik büyümeyi hesaplayan kabul görmüş bir değişken tanımı bulunmamaktadır. İçsel büyümenin ölçülmeye çalışıldığı ekonomik analizlerde bölge düzeyinde veri elde edebilmenin oldukça zor olması sebebiyle pek çok araştırmacının yeni yöntem arayışına odaklandığı görülmektedir. Bu dönemde Stimson ve diğ. (2005) bölgesel içsel ekonomik büyümeyi ölçmek için Shift-Share analizi bileşenlerinden, istihdamdaki artış ya da düşüşün bölgenin içsel faktörlerinden kaynaklandığını ölçebilen Bölgesel Değişim (RS) bileşenini kullanmayı önermiştir. Bu bileşen, bölgesel içsel ekonomik büyümenin ölçümünde en ideal yöntem olmasa bile, bölgesel düzeyde veri eksikliği sorunu karşısında en iyi sonuçları verebilecek model olarak görülmektedir (Stimson ve diğ, 2009).

2.3. Bölüm Değerlendirmesi

Çalışmanın bu bölümünün amacı, büyüme teorileri ile çalışmada kullanılan Shift-Share analizinin ilişkilendirilmesidir. Bunu sağlamak adına öncelikle büyüme teorilerinin neden sadece iktisatçıların ilgi alanına girmediği açıklanmıştır. Ardından büyüme teorileri içinde en dikkat çekenlerden olan Neo-Klasik ve İçsel Büyüme Teorileri temel varsayımları ve politika önerileri ile kısaca incelenmiş ve aralarındaki farklar ortaya konmuştur. Buna göre, bu iki teori arasındaki en belirgin farklılık, büyümenin kaynağının içsel ya da dışsal faktörlere bağlanması olarak görülmektedir. Bölgesel politikalar üzerinde ciddi etkileri olan bu teorilerde dönüşüm yaşanması ile birlikte, özellikle 80’li yılların sonundan itibaren, büyümenin kaynağı, ekonominin içsel dinamikleriyle açıklanmış ve 60’lı yıllardan beri süre gelen neo-klasik politika yaklaşımlarının etkisi kaybolmaya başlamıştır.

Bu bölümde, büyüme teorilerinde yaşanan dönüşümün anlaşılabilmesinin, bölgesel ekonomik performansın analiz edilmesinde ve dolayısıyla bölgesel politikaların oluşturulmasında önemli rol oynadığının altı çizilmiştir. Yaşanan dönüşüm ile birlikte ekonomik performans ölçümünde içsel faktörlerin hesaplanma gerekliliği doğmuştur. Bu noktada, en az ve en kolay temin edilebilir verileri kullanarak bölgelerin içsel ve dışsal büyüme faktörlerini ölçebilen Shift-Share analizinin, araştırmacılar tarafından gündeme alındığı görülmektedir.

Bir sonraki bölümde, Shift-Share analizinin büyümedeki içsel ve dışsal faktörleri nasıl ölçebildiği ve bu analizi kullanan çalışmaların katkıları ortaya konacak, ayrıca yönteme yönelik eleştiriler değerlendirilecektir.

3. YÖNTEM: SHIFT-SHARE ANALİZİ

Ekonomideki mevcut koşullar ile geçmiş eğilimleri inceleyen ve yaşanan değişimleri açıklayan güvenilir analiz yöntemleri, idarelerin geleceğe dair karar almalarında yardımcı olmaktadır. Bu analiz yöntemleri;

- Ekonomik performansı (istihdam, işsizlik oranı) ölçmek veya
- Ekonomik performansı etkileyen faktörleri (işgücü kalitesi, vergi oranları) belirleyebilmek için kullanılır.

Tanımlayıcı analizler olarak adlandırılan ekonomik performansı ölçme yöntemleri, ekonominin güncel ve geçmiş dönem koşullarını gözden geçirmeye yarar. Ekonomik performansı etkileyen faktörleri belirlemeye yarayan *açıklayıcı* analizler ise, ekonominin zaman içinde neden ve nasıl değişim gösterdiğini açıklar (Moore ve diğ, 2006). Tanımlayıcı analiz yöntemleri arasında;

- Ekonomik Temel Teorisi
- Girdi-Çıktı Analizi
- Shift-Share Analizi en çok bilinen ve tercih edilen geleneksel yöntemler olarak görülmektedir.

Bölgesel ekonomik performansı ölçen bu üç analiz yöntemi, plancılar ve politika hazırlayıcıları tarafından;

- Bölgedeki hangi ekonomik aktivitenin ve istihdamın yerel taleplere hizmet vermekle ilgili olduğunu ölçmek,
- Bir bölgenin diğer bölgelere kıyasla genel performansını değerlendirmek,
- Bölgedeki hangi sanayi sektörünün daha iyi performans sergilediğini değerlendirmek,
- Belli bir sektörün verimliliğini diğer sektörlerin performansı ile ilişkili olarak değerlendirmek için kullanılmaktadır (Stimson ve diğ, 2006).

Çalışmanın bu kısmında; ekonomik performansı ölçmek için kullanılan üç geleneksel yöntemden, Ekonomik Temel Teorisi ve Girdi-Çıktı Analizi temel varsayımları ve özellikleriyle kısaca açıklanacak ve bu iki yöntemin çalışmada kullanılan Shift-Share analizinden farklılıklarına değinilecektir.

3.1. Geleneksel Ekonomik Performans Ölçüm Yöntemleri

3.1.1. Ekonomik temel teorisi

İlk olarak 1930’lu yıllarda Hoyt tarafından öne sürülen Ekonomik Temel Teorisi, 1950-1985 yılları arasında Avrupa ve ABD’de oldukça yaygın olarak kullanılmış bir yöntemdir. Ekonomik büyümenin talep kısmına odaklanan bu teorinin, 1962 yılından Tiebout tarafından *Keynesyen Çarpan* ile benzerlikleri ortaya konulmuştur. Buna göre ekonomik temel teorisinde “ithalat” ile Keynesyen makroekonomik modelindeki “tasarruf”un üstlendiği rol aynıdır (Wang ve Hofe, 2007).

Ekonomik temel teorisinin amacı, bölgenin ihracat aktivitesini tanımlamak, ihracat aktivitelerindeki büyüme olasılıklarını tahmin etmek ve yerel ekonomik aktivitelerin bölgeye olan etkilerini değerlendirmektir. Bölgesel ekonomik büyümenin, bölgenin ihracat düzeyi ile açıklandığı bu yaklaşımda, bir bölgedeki ekonomik aktivitelerin (T), temel (B) ve yerel (N) olmak üzere ikiye ayrıldığı varsayılır.

$$T = N + B \quad (3.1)$$

Hoover ve Giarratani (1999), temel ekonomik aktivitelerin bölgenin gelişmesinde yönlendirici bir etkiye sahip olduğunu, yerel ekonomik aktivitelerin ise bölgenin gelişmesinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Stimson ve diğ, (2006)’e göre, temel aktivitelerin genişletilmesi, yerel ekonomideki istihdam ve gelirin de dolaylı ve doğrudan genişletilmesi demektir. Bunun sebebi, temel aktivitelerde çalışanların gelirlerini yerel ekonomideki ürün ve hizmetlerde harcaması olarak gösterilmektedir. Bu sayede istihdam ve yerel ürün artışı yaşanmakta ve bu da ekonomik temel aktivitelerin yerel ekonomide çarpan etkisine sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Temel ekonomik aktivite; bölgenin kendi dinamiklerinden çok ulusal düzeydeki ekonomik dinamiklerden etkilenmektedir (Kaiser ve diğ, 1995). Bu nedenle ulusal düzeydeki kamu kuruluşları, ihracat odaklı üretim yapan firmalar, turizm sektörü gibi

bölge dışına ürün ve hizmet sağlama amaçlı çalışan sektörler, tanımı gereği temel sektörlerdir (Klosterman, 1990). Yerel ekonomik aktivite ise dinamikleri tamamen hizmetin ya da ürünün üretildiği bölgeye bağlı olan aktivitelerdir. Yerel aktivite ile üretilen hizmet ve ürünler bölgede yaşayan kişiler tarafından satın alınır (Lee, 1973; Klosterman, 1990).

Ekonomik temel teorisinde temel ve yerel aktivitelerin ayrıştırılmasında; anket yöntemi, varsayım yöntemi, yer seçim katsayısı tekniği ve en küçük gereksinimler tekniği gibi farklı yöntemler kullanılmaktadır (Wang ve Hofe, 2007).

Anket yöntemi; yerel işletmelere, ürettikleri ürün ve hizmeti bölge içine mi yoksa bölge dışına mı sattıkları sorularak yapılan ve verilen cevaplar doğrultusunda ekonomik aktiviteleri en doğru şekilde sınıflandıran yöntemdir. Buna rağmen anket yöntemi, zaman, maliyet ve işgücü gerektirmesi ve ankete düşük katılım oranının sonuçların doğruluğunu etkileyebilmesi sebebiyle nadiren kullanılan bir yöntemdir.

Varsayım yöntemi; oldukça basit, hızlı ve masrafsız bir yöntemdir. Bu yöntemde göre tarım, madencilik, imalat gibi sektörler yalnızca bölge dışı faktörlerden etkilendikleri için temel aktiviteler olarak, inşaat ve hizmet sektörleri ise yalnızca yerel ekonomik koşullardan etkilendiği için yerel aktiviteler olarak varsayılmaktadır. Fakat görüldüğü üzere bu yöntemde, hatalı tahminlerin yapılma olasılığı vardır.

Yer seçimi katsayısı yöntemi (LQ); en çok kullanılan ekonomik temel analiz yöntemidir. Bu yöntemde bir sektörün bölgesel ekonomik aktivite içindeki payı ile ulusal ekonomik aktivite içindeki payı karşılaştırılır. Ekonomik aktivite hesaplanmasında bir yıla ait istihdam verisini kullanan yer seçimi katsayısının formülü şu şekildedir:

$$LQ_i = (e_i / e) / (E_i / E) \quad (3.2)$$

e_i = i sektöründeki bölgesel istihdam

e = tüm sektörlerdeki toplam bölgesel istihdam

E_i = i sektöründeki ulusal istihdam

E = tüm sektörlerdeki toplam ulusal istihdam

Elde edilen sonuçlarda; LQ değerin 1'den büyük çıkması ($LQ > 1$) durumunda, i sektörü hem yerel hem temel sektör olarak kabul edilir. LQ değerin 1'e eşit ya da küçük olması durumunda ise ($LQ \leq 1$) i sektörü tamamen yerel sektör olarak kabul edilir.

En küçük gereksinimler yöntemi, yer seçimi yöntemi ile oldukça benzerdir. Yer seçimi yönteminin aksine incelenen bölge, ulusal ekonomi ile değil, bir dizi benzer bölge ile karşılaştırılır. Bu yöntemle göre, benzer bölgeler için sektörel dağılım hesaplandıktan sonra, bölgeler içinde en düşük paya sahip sektör o bölgedeki yerel sektör olarak kabul edilmektedir.

3.1.2. Girdi-çıkı analizi

Ekonomik Temel Teorisi ve Shift-Share Analizi, diğer bölgelere kıyasla bölgesel performansı ölçmede ve sektörlerin bölgedeki performanslarını değerlendirmede kullanılan araçlardır. Girdi-Çıkı Analizi bu araçlardan farklı olarak, bölgedeki sektörler arası bağlantıları inceleyen ve bir sektördeki artış ya da azalışın diğer sektörlerle etkisini ölçen bir yöntemdir. 1930'lu yıllarda Nobel ödüllü Leontief tarafından geliştirilen girdi-çıkı analizinin öncelikli amacı, ekonomik sistemde sanayi sektörlerinde karşılıklı bağımlılık içeren bir model oluşturabilmektir (Stimson ve diğ, 2006).

Sektörler arası etkileşimi ölçmede kullanılan güçlü bir araç olmanın yanı sıra sektörel değişimlerin etkilerini ölçen tahmin aracı olan Girdi-Çıkı analizi (Stimson ve diğ, 2006), endüstriler arasında meydana gelen mal ve hizmet akımlarını gösteren bir tabloya dayanır (Petersen ve Lewis, 1986). Girdi-Çıkı tablolarının başlangıç noktası, firma ve işletmelerin ekonomik hesaplamalarıdır. Bu tablolar genel olarak tüm sektörel hareketlerin bir anlık görüntüsünü verir. Bu tablolarda satırlar sektörler tarafından yapılan satışı (çıkı), sütunlar ise alımı (girdi) gösterir (Wang ve Hofe, 2007).

Geleneksel Girdi-Çıkı analizinin en önemli varsayımı, ekonominin tamamıyla talep odaklı olmasıdır. Bu varsayıma göre her sektör, talepteki ani artışları karşılayabilecek aşırı üretim kapasitesine sahiptir. Girdi-Çıkı analizinin diğer varsayımları şu şekilde sıralanabilir:

- Aynı sanayi sektöründeki firma ve işletmelerin tek ve homojen ürün üretmesi esastır.
- Her türlü ürün için yalnız bir üretim tekniği kullanılır.
- Herhangi bir sanayi sektöründe ana faaliyete bağlı olarak yan ürün söz konusu değildir.
- Tüm sanayi sektörlerinde üretimde kullanılan girdiler ile çıktılar arasında sabit bir oran vardır.

Leontief Modeli olarak da bilinen girdi-çıktı analizine 1970’li yıllarda Stone, Pyatt, Round ve Thorbecke tarafından Sosyal Hesaplar Matrisi (SAM) adı altında bazı eklemeler yapılmıştır. Girdi-Çıktı analizi genellikle üretici sektörlerin karşılıklı ilişkilerine, üretim giderlerine odaklanırken Sosyal Hesaplar Matrisi bu sektörel odaklı analizle refah ve yoksulluk gibi sosyo-ekonomik hareketleri birleştirmiştir.

O’Sullivan (2003)’ın belirttiği üzere, ekonomik performans ölçümünde kullanılan geleneksel Ekonomik Temel Teorisi ve Girdi-Çıktı analizlerinin her ikisinde de görülen en temel kısıtlamalar;

- İhracat üzerine fazla odaklanma,
- Ekonomideki yapısal değişikliklere uyum sağlayamama,
- Sabit ücret varsayımı,
- İşgücü arzının göz ardı edilmesidir.

Bu kısıtlamaların, analizlerin kullanımını engelleyecek kadar hayati olmasa da, sonuçların doğru şekilde yorumlanması adına dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca bu kısıtlamalara rağmen, ekonomik temel teorisi ve girdi-çıktı analizi, bölgesel ve sektörel analizlerde hala sıkça kullanılan (Romero ve Mastronardi, 2012; Kolokentes ve diğ., 2008; Yuan ve Fang, 2008; Song ve Liu, 2005; Zaman, G., Vasile, V. ve Surugiu, M. 2010) önemli araçlar olarak görülmektedir.

Bu bölümde incelenen ekonomik temel teorisi ve girdi-çıktı analizinin bu çalışma kapsamında kullanılan bir diğer geleneksel ekonomik performans ölçme yöntemi olan Shift-Share analizinden ayrıldığı temel nokta, bu analizlerin bölgesel ekonominin dışsal faktörlerine odaklanmalarıdır. Oysa Shift-Share analizinde bölgesel ekonomik büyüme, hem içsel (RS) hem de dışsal (NS, IM) faktörlerle birlikte açıklanmaya çalışılmaktadır.

Shift-Share analizi ile incelenen yöntemler arasındaki bir başka farklılık da, Shift-Share analizinin seçilen belirli bir zaman aralığındaki sektörel değişimleri dinamik olarak incelemesi, diğer yöntemlerin ise bir yıla ait durağan veriler ile sonuçlara ulaşmasıdır. Değerlenen bu farklılıklar, bu çalışmada Shift-Share analizinin Türkiye'deki ekonomik performansın ölçülmesinde kullanılacak yöntem olarak seçilmesinde önemli rol oynamıştır.

3.2. Geleneksel Shift-Share Analizi

Shift-Share analizi ilk olarak 1960 yılında E. J. Dunn tarafından kullanılmıştır. Berzeg (1978), Shift-Share analizini bölgesel ve sektörel düzeyde büyüme oranı farklılıklarını sistematik biçimde tanımlayan bir kimlik olarak açıklamıştır. Hirsch'e (1972) göre Shift-Share analizi bölge, eyalet ya da kentsel alanlarda seçilen makroekonomik değişkenlerin uzun süreli değişimlerini hem tanımlayan hem de tahmin eden bir çerçevedir. Dinç ve Haynes'e (1997) göre Shift-Share analizi; bölgenin istihdam ve ekonomik büyüme odaklı bölgesel politikaların etkisini değerlendirmek için bölgenin istihdam ve sektörel gelişimini analiz etmede kullanılan bir yöntemdir. Marguez ve diğ. (2009) Shift-Share analizini, bir bölgedeki belirli bir zaman dilimi içindeki sektörel performansı, bölgeler arası karşılaştırma, ölçme ve değerlendirme yapabilmek adına kullanan geleneksel bir araç olarak görmektedir. Dinç'e (2002), göre Shift-Share analizi, yerel politika hazırlayıcılarının doğru kararlar alabilmesi için yerel ekonomideki değişimleri tespit eden ve tanımlayabilen bir yöntemdir. Son olarak Stevens ve Moore (1980) ise Shift-Share analizini; bir sektördeki bölgesel istihdam değişimini bileşenlerine ayırtıran bir yöntem olarak tanımlamıştır.

Shift-Share analizi bölgesel büyümeyi;

- Ulusal Büyüme – National Share (NS)
- Endüstriyel Bileşim - Industrial Mix (IM) ve
- Bölgesel Değişim - Regional Shift (RS) olmak üzere üç bileşene ayırır.

Ulusal büyüme (National Share - NS) bileşeni; bölgenin sektörel büyüme oranının ulusal büyüme oranıyla eşit olduğu varsayıldığında oluşacak istihdam artışıdır (Hirsch, 1973). Bölgeler değişen ulusal ekonominin bir parçası olduğu için, eğer ulusal anlamda

bir büyüme gerçekleşiyorsa bunun bölgelere etkisinin pozitif olması beklenmektedir (Dinç, 2002). Bu bileşen ulusal ekonomideki toplam artış ya da düşüşün bölge ekonomisi üzerindeki etkisini ölçer.

Endüstriyel bileşim (Industrial Mix - IM) bileşeni; sektörel istihdam artışını, o sektörün toplam ulusal ortalama büyüme oranından farklı bir oranda büyümesine bağlar (Hirsch, 1973). Bu bileşen, ulusal düzeyde hızlı ya da yavaş büyüyen sektörlerin bölgedeki uzmanlaşma derecesini yansıtır. Bu bağlamda, ulusal düzeyde hızlı büyüyen bir sektör, o bölgede yer almışsa endüstriyel bileşim bileşeninin pozitif olması beklenir. Pozitif endüstriyel bileşim değeri; o bölgedeki endüstriyel bileşimin, hızlı büyüyen sektörlerle doğru yöneldiğini gösterir (Dinç, 2002). Ulusal büyüme (NS) ve endüstriyel bileşim (IM) bileşeni yerel ekonomik koşullarla değil ulusal büyüme oranlarıyla oluşan dışsal faktörlerdir (Selting ve Loveridge, 1992).

Bölgesel değişim (Regional Shift - RS) bileşeni; sektörün bölgedeki büyüme oranı ile sektörün ulusal büyüme oranı arasındaki farktan kaynaklanan bölgesel değişimi ölçer (Hirsch, 1973). Bu bileşen bölgedeki sektörel büyümeyi bölgenin o sektördeki rekabetçi üstünlüğüne bağlar, fakat bu rekabet üstünlüğünün ne olduğunu söylemez. Bu rekabet üstünlükleri, yerel girişimcilik, ulaşım yöntemleri, yerel ham madde veya girdiler, bölgedeki üniversiteler ya da bölgesel kalkınma politikaları olabilir.

Bölgesel değişim bileşeni, bölgeye özgü olması ve bölgesel politikaların istihdam artışı üzerindeki etkisini gösterebilmesi sebebiyle modeldeki en önemli bileşen olarak görülmektedir. Bu yüzden bölgesel politika çalışmalarının odağında yer alır. Bu bileşen yerel ekonominin güçlü noktalarını tanımlarken, aynı zamanda yerelin karşılaştırmalı üstünlüklerini işaret eder (Dinç, 2002).

Geleneksel Shift-Share analizinde bölgesel istihdam artış ya da azalışını ayırtıran bu üç bileşenin hesaplanmasında Ashby (1967) tarafından yenilenen formüller kullanılmaktadır:

$$e_{i,t} \equiv e_{i,t-1} + (NS_i + IM_i + RS_i) \quad (3.3)$$

$$\Delta e_i \equiv e_{i,t} - e_{i,t-1} \equiv NS_i + IM_i + RS_i \quad (3.4)$$

$$NS_i \equiv e_{i,t-1}(E_t / E_{t-1} - 1) \quad (3.5)$$

$$IM_i \equiv e_{i,t-1}(E_{i,t} / E_{i,t-1} - E_t / E_{t-1} - 1) \quad (3.6)$$

$$RS_i \equiv e_{i,t-1}(e_{i,t} / e_{i,t-1} - E_{i,t} / E_{i,t-1}) \quad (3.7)$$

e_i = i sektöründeki bölgesel istihdam

E_i = i sektöründeki ulusal istihdam

e = bölgedeki toplam istihdam

E = ulusal toplam istihdamı

$t-1$ = dönem başlangıç yılı

t = dönem bitişi yılı

Formüllerin uygulanmasıyla elde edilen sonuçlarda, pozitif endüstriyel bileşim (IM) değeri, bölgede ulusal büyüme ortalamasından daha hızlı büyüyen sektörlerin yer aldığını ifade eder. Negatif endüstriyel bileşim (IM) değeri ise bölgede yer alan sektörlerin, ulusal büyüme ortalamasının altında büyüme oranına sahip olduklarına işaret eder. Pozitif bölgesel değişim bileşeni (RS), bölgedeki ulusal ortalama büyüme hızlarından daha hızlı büyüyen sektörlerin payının arttığını gösterir. Negatif bölgesel değişim (RS) bileşeni ise bölgedeki ulusal ortalama büyüme hızlarından daha hızlı büyüyen sektörlerin payının azaldığını göstermektedir (Selting ve Loveridge, 1992).

3.3. Shift-Share Analizinin Uygulama Alanları

Shift-Share analizi, bölgesel ekonomileri tanımlayan ve bölgesel analizlerde sıkça tercih edilen popüler bir yöntemdir. Bu popülerliğin nedeni; analizin kolay uygulanabilir olması, kolay ve kısa sürede elde edilebilen verilere ihtiyaç duyması ve sonuçlarının yorumlanmasının diğer analizlere kıyasla daha basit olmasıdır (Marquez ve diğ, 2009). Ayrıca analizde en çok kullanılan değişken olan istihdam dışında, gelir, nüfus, verimlilik ya da katma değer gibi ulusal ve bölgesel düzeyde karşılaştırılabilir ikincil verilerin de kullanılabilmesi yöntemi olumlu yönde etkilemektedir.

Shift-Share analizinin en temel uygulama alanları üç başlık altında toplanmıştır. Buna göre analiz, bölgesel ekonomik büyümeyi tanımlamada, politika etki değerlendirmede ve bölgesel ekonomik büyümeyi tahmin etmede kullanılmaktadır (Selting ve Loveridge, 1992). Bu başlıkların dışında Dinç'in (2002) belirttiği üzere; Shift-Share analizi çeşitli bölgesel sorunlar için de kullanılmaktadır. Bu sorunlar;

- Bölgesel imalat sanayi işgücü verimliliği (Ledebur ve Moomaw, 1981; Rigby ve Anderson, 1993; Haynes ve Dinç, 1997)
- Ulaşım sektörü istihdamının bölgesel büyümeye etkisi (Toft ve Stough, 1986)
- İstihdam artışıdaki bölgesel farklılıklar (Qiangsheng, Haynes ve Dinc, 1997; Haynes ve Machunda, 1987)
- Bölgesel demografik değişim (Plane, 1989)
- Kamusal karar alma sürecine etki (Sui, 1995)
- Geri göç (Ishikawa, 1992)
- Mesleki cinsiyet değişimindeki değişim (Smith, 1991)
- İşgücünün etnik ayrımı (Wright ve Ellis, 1996; Daponte, 1996 ve Waldinger, 1996)
- Uluslararası ticaretin bölge ekonomisine etkisi (Dinç ve Haynes, 1998) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Shift-Share analizini uygulayan çalışmalar, Dunn tarafından 1960 yılında 1939-1954 yılları arasında ABD'de istihdam değişimini hesaplayan çalışma ile başlamıştır. Analiz daha sonra, Danson, Lever ve Malcolm (1979) tarafından Büyük Britanya'daki 1952-1976 yılları arasında istihdam değişimi ölçmek için kullanılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda iç bölgedeki şehirlerin pozitif endüstriyel bileşim (IM) bileşenine, dış bölgedeki şehirlerin ise ortalamanın üstünde pozitif bölgesel değişim bileşenine (RS) sahip olduğu görülmüştür. Barff ve Knight (1988) 1939-1984 arası New England'daki tarım dışı sektörlerdeki istihdam değişimini analiz etmişlerdir (Çizelge 3.1). Çalışma sonucuna göre, bölgedeki endüstriyel bileşim (IM) ve bölgesel değişim (RS) bileşenlerinin her ikisi de negatif çıkmıştır ve bölgede yaşanan istihdam artışının neredeyse tamamı ulusal büyüme (NS) kaynaklı olduğu kanısına varılmıştır. Marquez ve diğ. (2009) 17 İspanyol bölgesinde 1990-2004 arası toplam katma değer değişimini 9 sektörde incelemiştir. Geleneksel Shift-Share analizinin yanı sıra Mekânsal ve Sektörel

Shift-Share analizlerini de kullanan bu çalışma her üç analizin beraber kullanıldığında daha anlamlı sonuçlara ulaştığını vurgulamıştır. Huaxiong ve Fong (2011) 1960-2008 yılları arasında Çin’de 6 ilde istihdam değişimi analiz etmiştir. 3’lü sektörel sınıflamayı (Tarım-Sanayi-Hizmet) kullanan bu çalışma sonunda, Dinamik Shift-Share analizinin tüm bölgenin ekonomik büyümesini analiz etmede daha yararlı bir araç olacağı belirtilmiştir.

Türkiye’de Shift-Share analizinin uygulandığı çalışmalara baktığımızda, bu çalışmaların son yıllarda yapılan güncel çalışmalar olduğu görülmektedir. Doğruel ve Doğruel (2010), İstanbul’daki sanayisizleştirme politikalarına odaklandıkları çalışmalarında, İstanbul ve çevre illerin (Tekirdağ, Bursa, Kocaeli) imalat sanayisindeki değişimlerini 1980-2000 arası beşer yıllık periyotlarla dinamik Shift-Share analizi kullanarak incelemiştir. Bu çalışmanın sonucuna göre, İstanbul’daki rekabet etkisi (bölgesel değişim) uygulanan sanayisizleştirme politikaları nedeniyle negatif çıkarken, çevre illerde bu etki pozitif olarak gözlemlenmiştir. Doğruel ve Doğruel (2011) bir başka çalışmasında, özelleştirme ve Türkiye’de imalat sanayisinin bölgelere dağılımını incelemiş ve bölgesel imalat sanayi istihdamını Shift-Share analizi kullanarak ayırtmıştır. Buna göre, TR-33 (Manisa) ve TR72 (Kayseri) bölgeleri haricinde, geleneksel ve artçı sanayi bölgelerinde (TR10, TR31, TR41, TR42, TR51, TR62, TR21, TR33, TR32, TR72, TRC1) endüstriyel bileşim değeri pozitiftir. Bu değer, hızlı büyüyen özel imalat sektörünün Türkiye’deki gelişmiş sanayi bölgelerinde baskın olduğunu göstermektedir. Şahin ve Uysal (2011), 2002-2009 yılları arasında Türkiye’nin 7 bölgesindeki yatırım teşviklerini, alternatif Shift-Share modeli olan Esteban-Marquillos modelini kullanarak incelemişlerdir. Bu çalışmanın sonucuna göre, bu dönemde yatırım teşviklerindeki paylarını arttırabilen geri kalmış bölgelerden Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinin, bu artışı imalat ya da hizmet sektörü ile değil, uzun vadede bölgede bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olan enerji sektörü sayesinde sağladığı görülmüştür. Buna göre; dönem içerisinde yatırım teşviklerinin bölgesel dengeleri gözetmediği sonucuna varılmıştır.

Çizelge 3.1: Shift-Share analizini kullanan bazı çalışmaların künyesi.

Yıl	Araştırmacı(lar)ın ismi	İncelenen sektör	Zaman Aralığı	Kullanılan değişken	Çalışma alanı	Çalışma Yöntemi
1968	Garrett	İmalat Sanayi	1947-1958	İstihdam, Katma Değer	ABD	Geleneksel Shift-Share
1969	Stilwell	Tüm Sektörler	1959-1967	İstihdam	Büyük Britanya	Stilwell Modeli
1978	Berzeg	Tüm Sektörler	1960-1970	İstihdam	Maryland-ABD	Anova Modeli
1983	Ledebur ve Moomaw	İmalat Sanayi	1972-1977	Verimlilik	ABD Eyaletleri	Geleneksel Shift-Share
1988	Barff ve Knight	Tarım dışı Sektörler	1939-1984	İstihdam	New England-ABD	Dinamik Shift-Share
1992	Keill	Tarım dışı Sektörler	1977-1986	İstihdam	Indiana-ABD	Esteban-Marquillas ve Arcelus Modeli
2000	Graham ve Spence	İmalat Sanayi	1987-1994	İstihdam, Ürün Talebi ve İşgücü Verimliliği	Britanya	İşgücü Talebi Odaklı Shift-Share
2002	Fernandez ve Menendez	Tarım, Hizmet ve Sanayi	1980-1996	İstihdam	AB-58 Düzey 1 Bölgesi	Geleneksel ve Olasılıksal Shift-Share
2002	Chahad, Comune ve Haddad	Tüm Sektörler	1985-1997	İstihdam	Brezilya	Haynes-Dinç Modeli
2004	Toh, Khan ve Lim	Turizm	1995-2000	Turist Sayısı	Singapur	Esteban-Marquillas Modeli
2006	Gabe	Yaratıcı Sektörler	1990-2000 ve 1999-2003	İstihdam	ABD Metropolitan Alan	Esteban-Marquillas Modeli

Çizelge 3.1 (devam): Shift-Share analizini kullanan bazı çalışmaların künyesi.

Yıl	Araştırmacı(lar)ın ismi	İncelenen sektör	Zaman Aralığı	Kullanılan değişken	Çalışma alanı	Çalışma Yöntemi
2006	Zaccomer	Ağaç Ürünleri İmalatı İle Mobilya İmalatı	2000-2004	Firma Sayısı	İtalya Sanayi Bölgeleri-Sınıflama	Mekânsal Shift-Share
2008	Nogueira ve Lopez	Tüm Sektörler	2000-2005	İstihdam	Brazilya –Ceara	Geleneksel Shift-Share
2009	Klein, Kies ve Schulte	Ağaç Ürünleri İmalatı	1999-2006	İstihdam	Almanya Eyaletleri	Geleneksel Shift-Share
2009	Mondal	Tüm Sektörler	2000-2005	İstihdam	Malezya -Ecer Bölgesi	Geleneksel Shift-Share
2009	Marquez, Ramajo ve Hewings	Tüm Sektörler	1990-2004	Katma Değer	İspanya-17 Bölge	Geleneksel, Sektörel ve Mekânsal Shift-Share
2010	Doğruel ve Doğruel	İmalat Sanayi	1980-2000	İstihdam	İstanbul ve Hinterlandı	Dinamik Shift-Share
2011	Şahin ve Uysal	Enerji, Tarım, Madencilik, Hizmet, İmalat	2002-2009	Yatırım Teşviki	Türkiye-7 Bölge	Esteban-Marquillas Modeli
2011	Doğruel ve Doğruel	İmalat Sanayi	1983-1985 ve 1998-2000	İstihdam	Türkiye-Düzey 2 Bölgeleri	Geleneksel Shift-Share
2011	Huaxiong ve Fang	Sanayi	1960-2008	İstihdam	Çin-6 şehir	Dinamik Shift-Share

3.4. Shift-Share Analizine Yönelik Eleştiriler ve Alternatif Modeller

Her analizin olduğu gibi Shift-Share analizinin de bazı kısıtlamaları ve gerçeküstü varsayımları bulunmaktadır. Dinç'in (2002) belirttiğine göre Shift-Share analizi; hem bölgesel hem de ulusal düzeyde teknoloji ile işgücü verimliliğinin aynı olduğu ve bölgelerarası ticaretin var olmadığı gibi gerçek olmayan varsayımlara dayanmaktadır. Buna bağlı olarak Dawson (1982) geleneksel Shift-Share analizinde karşılaşılan kısıtlamaları şu şekilde sıralamıştır:

- Ulusal ekonomideki endüstriyel bileşim değişimleri dikkate alınmamaktadır.
- Analiz sonuçları, bölgesel ve sektörel sınıflama düzeyine karşı çok hassastır.
- Analiz, büyüyen sektörleri bölgede tutma hakkında hiçbir bilgiye yer vermemektedir.
- Bölgesel değişim bileşeni, hatalı sektörel sınıflama, ürün heterojenliği gibi yanıltıcı sebeplerden etkilenebilir.
- Sanayiler arası bağlantılarla gerçekleşen büyüme, endüstriyel bileşim bileşenine dahil edilmemiştir.

Shift-Share analizi bölgesel analizler içindeki yaygın kullanımına rağmen bahsedilen kısıtlamalar sebebiyle araştırmacılar tarafından pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Selting ve Loveridge (1992)'e göre bu eleştirilerin başında teorik altyapı eksikliği gelmektedir. Shift-Share analizi Bartels ve diğ. (1982) tarafından "açıklamadan ölçme" tekniği olmakla eleştirilmiş, Houston (1967), analizin teorik altyapısı olmadan büyüme ve işgücü istatistiklerinden daha kullanışlı olmadığını savunmuştur. Shift-Share analizine yapılan ikinci büyük eleştiri, endüstriyel bileşim (IM) ile bölgesel değişim (RS) bileşenleri arasındaki karşılıklı bağımlılıktır. Rosenfeld'in (1959) belirttiğine göre, bölgesel değişim (RS) sadece bir sektörün bir bölgedeki büyümesini göstermez. Bölgesel değişim aynı zamanda o sektördeki bölgesel istihdam yoğunlaşmasından da etkilenir. Bir diğer önemli eleştiri ise, sektörel sınıflama düzeylerinin hassasiyeti üzerinedir. Buna göre, eğer sektörel sınıflama düzeyi artarsa (3 ya da 4 düzeyli), endüstriyel bileşim (IM) bileşeni, büyümenin çok büyük kısmını açıklamaya çalışır ve bölgesel değişim (RS) bileşeni önemini kaybetmeye başlar. Shift-Share analizine yönelik bu eleştirilere karşı, bazı araştırmacılar diğer analiz yöntemlerine yönelirken,

bazı araştırmacılar ise Shift-Share analizini geliştirmeye odaklı alternatif modeller oluşturmuştur. Bu alternatif modeller arasında en çok bilinen ve çalışmalarda en çok kullanılanı, 1972 yılında oluşturulan Esteban-Marquillos modeli ve 1988 yılında oluşturulan Dinamik Shift-Share analizidir.

Esteban-Marquillos modeli, endüstriyel bileşim (IM) ile bölgesel değişim (RS) bileşenlerinin karşılıklı bağımlılığı eleştirisine odaklanmaktadır (Stevens ve Moore, 1980). Esteban-Marquillos modeli, bu bağımlılığı yok etmek için geleneksel modeldeki bölgesel değişim (RS), diğer adıyla bölgesel rekabet etkisini, homotetik rekabet etkisi ve tahsis etkisi olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Homotetik rekabet etkisi, ulusa kıyasla bölgenin bir sektördeki rekabetçi üstünlüğünü ölçerken tahsis etkisi, bölgenin rekabet üstünlüğü olan sektörlerde uzmanlaşıp uzmanlaşmadığını ölçmektedir (Selting ve Loveridge, 1992). Bu alternatif modele ilk tepki 1974 yılında gelmiş ve bu modelin geleneksel modeldeki toplama-ayırıştırma simetrisini bozduğu öne sürülmüştür. Fakat Haynes ve Machunda (1987) bu alternatif modelin geleneksel modeldeki simetriyi kaybetmediğini matematiksel olarak kanıtlamıştır. Arcelus (1984), Esteban-Marquillos modelindeki homotetik kavramını analizdeki tüm bileşenlere (NS, IM) eklemiş ve böylece modeli yenilemiştir.

Dinamik Shift-Share analizi, geleneksel yöntemdeki endüstriyel bileşim (IM) değişimlerinin dikkate alınmadığı eleştirisine karşı Barff ve Knigh tarafından oluşturulmuş alternatif modeldir. Bu modele göre, geleneksel modeldeki üç bileşen (NS, IM, RS) belirlenen zaman aralığı içinde her yıl ölçülebilmektedir. Bu sayede beklenmeyen olayların ya da değişimlerin bölgesel ekonomiye olan etkisi azaltılmış olmaktadır. Stimson'a (2006) göre, dinamik Shift-Share analizi sıklıkla tercih edilen Shift-Share analiz modeli olmasının yanı sıra geleceğe yönelik tahminlerde bulunmak için de kullanılabilmektedir.

3.5. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümün amacı; geleneksel ekonomik performans ölçme yöntemleri arasında neden Shift-Share analizinin seçildiğini ve bu analiz ile elde edilecek sonuçların yorumlanmasının ne gibi yararı olabileceğini göstermektir. Bu bağlamda bu bölümde

öncelikle diğer ekonomik performans ölçme yöntemlerinden Ekonomik Temel Teorisi ve Girdi-Çıktı Analizi incelenmiştir. Bu iki analiz yöntemi ile Shift-Share analiz yöntemi arasındaki en temel farklılıklar bu analizlerin;

- Bölgesel büyümenin dışsal kaynaklarına odaklanmaları ve bölgenin içsel dinamiklerini ölçememeleri,
- Bölgesel ekonomiyi durağan tek yıla ait veriler ile tanımlamaları ve yaşanan değişimleri periyotlar içerisinde inceleyememeleri olarak görülmüştür.

Bu bölümde daha sonra geleneksel Shift-Share analiz yöntemi tanımlanmış, analize karşı yapılan eleştiriler incelenmiş ve analizin kullanıldığı güncel ve geçmiş çalışmalara değinilmiştir. İncelenen bu çalışmalarda Shift-Share analizine eleştirilere karşı oluşturulan alternatif modellerden, Esteban-Marquillos modeli ve Dinamik Shift-Share modelinin sıkça kullanıldığı gözlenmiştir. Buna karşın geleneksel Shift-Share analizinin güncel çalışmalarda popülerliğini koruduğu ve bölgelerin ekonomik ve sektörel koşullarını tanımlamada hala tercih edilen bir analiz yöntemi olduğu görülmektedir. Türkiye’de Shift-Share analizini kullanan çalışmalara baktığımızda da, bu güncel çalışmaların farklı veri ve alternatif modellerle imalat sanayi ya da yatırım teşviklerindeki değişimi açıklamaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu çalışmada geleneksel Shift-Share analiz yöntemi seçilerek, Türkiye’deki bölgesel ekonomi ve imalat sanayi istihdam büyümesinin ayrıştırılması ve bölgelerin rekabet gücünün belirlenmesi beklenmektedir. Bir sonraki bölümde Shift-Share analizini uygulamadan önce Türkiye’deki bölgesel farklılıklara ve bölgesel politikalara değinilecektir. Bu sayede bölgeler arası sektörel ayrışmalar ve yoğunlaşmalar göz önüne serilecek ve bölgenin ekonomik yapısı ile uygulanan politikalar arasındaki bağlantı değerlendirilecektir.

4. TÜRKİYE BÖLGESEL GELİŞME FARKLILIKLARI VE POLİTİKALARI

Bölgesel politikalar, bölgesel ekonomik refah üzerinde önemli etkilere sahip pek çok değişkende gözlenen bölgesel farklılıklar sebebiyle var olmuştur (Armstrong ve Taylor, 2000). Temel sorunu, geri kalmış ve düşük yoğunluklu bir bölgede, ekonomik faaliyetleri yoğunlaştırmak ve bunu yaparken de etkinliği arttırmak, bölge içi ve bölgeler arası gelir eşitsizliklerini azaltmak, en azından arttırmamak olan bölgesel politikalar, son elli yılda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin sürekli gündeminde yer almıştır (Doğruel, 2006,2011).

Bölgesel politikalar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde birbirinden oldukça farklı uygulamalara sahiptir. Demografik yapı ve çevresel koşullar bu farklılığı açıklamaya yardımcı olmakla beraber temel ayrım, bu ülkelerin karşılaştığı bölgesel sorunlar olarak görülmektedir. Bölgesel politikalar ile ilgili bir diğer önemli nokta ise, gelişmekte olan ülkelerde bölgesel politikalar ile ülkenin genel kalkınma politikaları arasındaki çelişkidir. Bu çelişki, pek çok gelişmekte olan ülkede ulusal ve sosyal politikalarda bölgesel farklılıkların önemli bir yer tutmayıp, hızla artan nüfus baskısı altında ulusal büyüme ve kalkınmanın daha belirleyici birer politika amacı olarak görülmesine yol açmıştır (Richardson ve Townroe, 1986). Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de bu çelişki, ekonomik büyümeyi sağlamak adına kalkınma politikalarına ağırlık verilip bölgesel politikaların ikinci plana atılmasına neden olmuştur.

Doğruel (2011)’in belirttiği üzere, Türkiye’de bölgesel kalkınma sorununun anlaşılması ve bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik politikaların nasıl olacağının tartışılması iki temel konunun aydınlatılmasını gerektirir. Bunlardan birincisi, Türkiye’de bölgesel farklılıkların mevcut durumudur. İkincisi ise geçmiş eğilimlerden ve bölgenin muhtemel potansiyellerinden giderek bölge dinamiğinin anlaşılmasıdır. Bu bölümde öncelikle Türkiye’deki bölgesel farklılıkların 1992-2008 yılları arasındaki durumu elde edilen demografik, ekonomik ve sosyal göstergelerle ortaya koyulacaktır. Ardından bugüne kadar uygulanmış bölgesel politikaların tarihsel süreç içinde incelenmesiyle

politikalarda yaşanan değişim gözlenecektir. Bu bölümde ayrıca bölgelerdeki imalat sanayinde yoğunlaşmalar istihdam ve ihracat verileri ile değerlendirilecek ve 1992 sonrası dönemde bölgelerde yaşanan sektörel değişimler incelenecektir. Bir sonraki bölümde ise Shift-Share analizi uygulaması ile 26 Düzey 2 bölgesinde ekonomik performansın ölçümü ile bölgesel dinamikler incelenecektir.

4.1. Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının coğrafi, tarihi, ekonomik ve sosyo-kültürel gibi çok çeşitli sebepleri olmakla beraber, kalkınma süreci içerisindeki her ülkede, ekonomik gelişmenin ülkenin tüm yörelerinde aynı anda başlayamaması ve belirli ayrıcalıklı noktalarda ortaya çıkan gelişmenin bu merkezlerde yoğunlaşması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını ortaya çıkaran en temel sebeptir (Dinler, 2008).

Bölgesel farklılıkların ortaya çıkışı tarihsel nedenlere bağlanan Türkiye’de (Dinler, 2008), Ön Ulusal Kalkınma Planı’nda da (2003) açıkça belirtildiği üzere ekonomik yapısal dönüşüm ve uluslararası piyasalara entegre olma bakımından büyük ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, bölgesel gelişmişlik farklılıkları halen devam etmektedir. Türkiye’de uzun dönem ekonomik büyüme performansı, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde beklenen olumlu etkiyi yaratamamış, sadece gelir değil, nüfus yapısı, fiziki ve sosyal altyapı, girişimcilik, insan kaynakları, eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim, çevre kalitesi, istihdam, kadının rolü gibi konularda da bölgeler arasında dengesizlikler oluşmuştur. Süreç içerisinde, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi amacına yönelik bazı politikalar oluşturulup, birtakım araçlar kullanılsa da istenilen hedeflere ulaşılammış, bölgeler arası dengesizlikler varlığını sürdürmüştür (DPT, 2003c).

Türkiye’de bölgesel farklılıkların varlığını ve bölgelerarası yakınsama sürecini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Filiztekin (1998), 1975-1995 dönemi için il düzeyinde yaptığı araştırmada sadece koşullu beta yakınsama bulgusuna ulaşabilmiş, mutlak beta yakınsamanın olmadığı sonucuna varmıştır. Berber ve diğ. (2000), yakınsama hipotezini 1975-1997 dönemi için 7 coğrafi bölgede incelemiş ve uzaklaşmanın var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Altınbaş ve diğ. (2002), il düzeyinde 1987-1998 dönemini içinde

yakınsama olmadığını, aksine farklılıkların arttığını bulmuştur. Şenesen (2002), coğrafi bölgeler arasındaki farklılıkları incelediği çalışmada doğu-iç ve batı-sahil bölgeleri arasında yakınsama bulgusuna rastlamamıştır. Doğruel ve Doğruel (2003), 1987-1999 döneminde iller arasında yaptıkları çalışmada sigma yakınsamanın sadece gelişmiş bölgelerde olduğu sonucuna varmıştır. Karaca (2004), il düzeyinde 1975-2000 dönemi için beta ve sigma yakınsamayı kullanarak hazırladığı çalışmada farklılıkların artış eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Gezici ve Hewings (2004), iller ve 16 fonksiyonel bölge düzeyinde 1980-1997 dönemi için mutlak ve koşullu yakınsama bulgusunun olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Erhat (2005), 1975–2001 yılları için illerin ve coğrafi bölgelerin yakınsamasını araştırmış ve Akdeniz ve İç Anadolu bölgeleri hariç illerin ve bölgelerin yakınsamadığını belirtmiştir. Gezici (2006a), coğrafi bölge, fonksiyonel bölge ve kıyı-iç kesim illeri ayırımına göre hazırladığı çalışmada 1980-1997 yılları arasında bölge içi dengesizliklerin azalmakta olduğu buna karşın bölgeler arası dengesizliklerin artma eğilimini devam ettirdiği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bu çalışmaların ortak sonucu olarak, Türkiye’de bölgesel farklılıkların azalmadığı açıkça görülmektedir. Bu tez kapsamında bölgesel farklılıkların İstatistiki Düzey 2 bölgelerini temel alarak daha sonraki analizin değerlendirilmesi amacıyla incelenmesi uygun görülmüştür. İlk olarak, toplam nüfusun bölgesel paylarının incelendiği bu bölümde temel ekonomik ve sosyal göstergelerle mevcut bölgesel farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

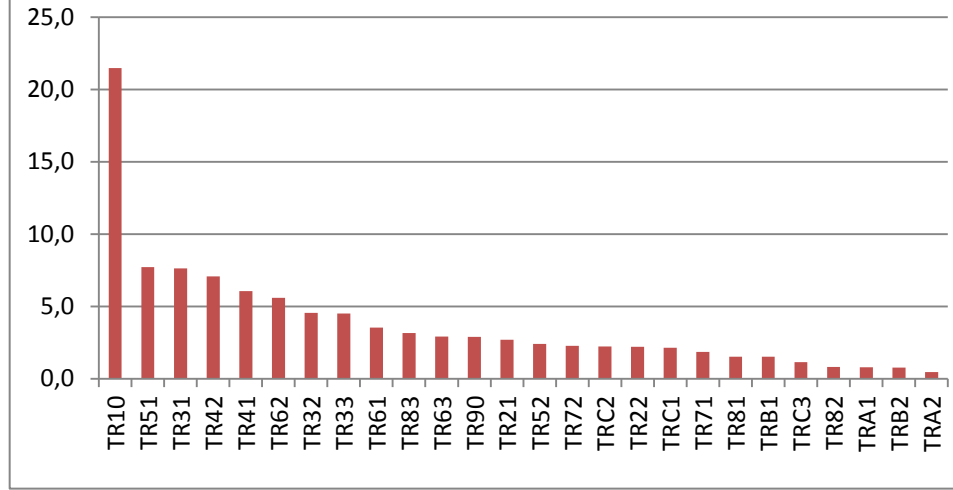
Çizelge 4.1’de bölge nüfuslarının toplam nüfusun içindeki payının 1990-2008 yılları arasındaki değişimi gösterilmiştir. Buna göre, nüfusun çok büyük kısmının, TR10-İstanbul, TR51-Ankara, TR31-İzmir, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR62-(Adana, Mersin) bölgelerinde toplandığı görülmektedir. Bu bölgelerden TR62-(Adana, Mersin) dışındaki bölgelerin 1990-2008 yılları arasında nüfus paylarını arttırdığı, TR62-(Adana, Mersin) bölgesinde ise düşüşün söz konusu olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye), TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır) ve TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis) bölgelerinde sanayi sektörünün de etkisiyle nüfusun ülke içindeki payının büyük ölçüde arttığı anlaşılmaktadır. Buna karşın TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın), TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat), TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop), TR83-(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya), TR90-(Trabzon,

Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) ve TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgelerinde diğer bölgelere göçün devam etmesi nedeniyle önemli nüfus kayıplarının yaşandığı görülmektedir.

Çizelge 4.1: Bölge nüfuslarının ülke nüfusu içindeki payı (2008).

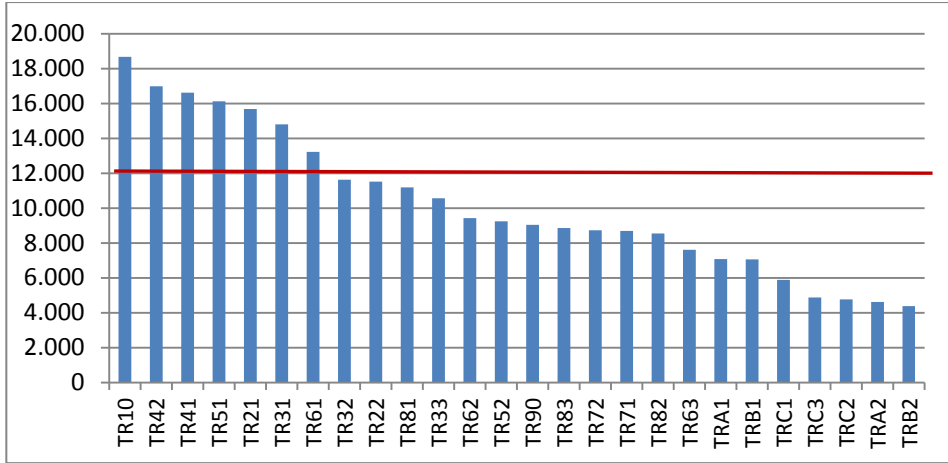
	1990	2000	2008
TR10	12,94	14,78	17,75
TR21	2,09	2,00	2,10
TR22	2,49	2,27	2,24
TR31	4,77	4,97	5,31
TR32	3,79	3,71	3,74
TR33	4,89	4,50	4,07
TR41	4,28	4,46	4,81
TR42	3,82	4,01	4,39
TR51	5,73	5,91	6,36
TR52	3,48	3,59	3,08
TR61	3,23	3,67	3,52
TR62	5,67	5,16	5,07
TR63	3,55	4,00	4,07
TR71	2,71	2,49	2,09
TR72	4,06	3,68	3,22
TR81	1,90	1,51	1,43
TR82	1,71	1,29	1,03
TR83	5,04	4,42	3,80
TR90	5,06	4,62	3,51
TRA1	2,22	1,99	1,48
TRA2	1,95	1,71	1,59
TRB1	2,81	2,61	2,27
TRB2	2,69	2,89	2,79
TRC1	2,93	2,98	3,24
TRC2	3,71	4,14	4,29
TRC3	2,49	2,62	2,75

Bölgesel farklılıkların temel ekonomik göstergelerinden biri olan bölgelerin toplam GSYİH içindeki paylarının incelendiği Şekil 4.1’de görüldüğü üzere, GSYİH içinde %21,5 ile en yüksek paya sahip TR10-İstanbul bölgesini, TR51-Ankara, TR31-İzmir ve TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgeleri izlemektedir. GSYİH içinde en düşük paya sahip olan bölgelerin TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) ve TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgeleri olması da şaşırtıcı bir sonuç olarak görülmemektedir.

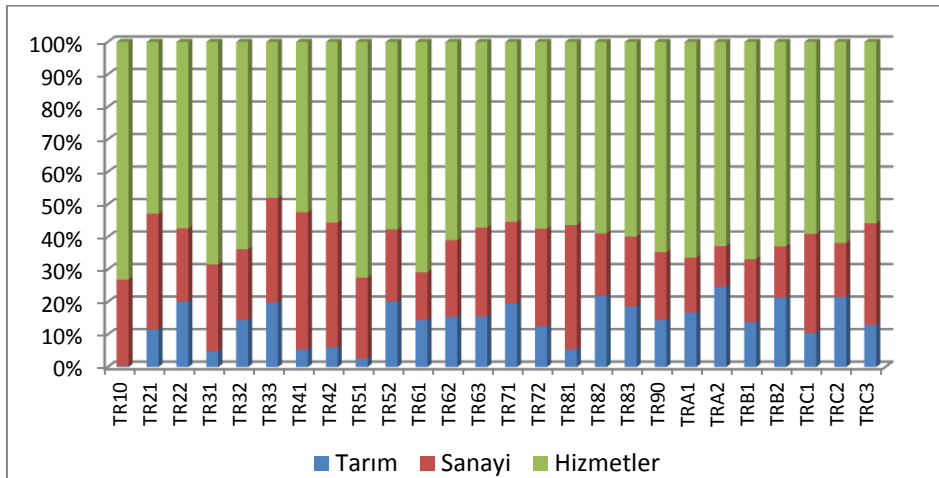
Şekil 4.1: Bölgelerin GSYİH içindeki payları (TL) (2001).

Güncel GSYİH verisinin bulunmaması üzerine bölgesel ekonomik farklılıkları göz önüne serebilmek adına bir diğer önemli ekonomik gösterge olan katma değer verisine başvurulmuştur. Buna göre, kişi başına düşen Gayri Safi Katma Değer’in (GSKD) 2008 yılı için bölgelere dağılımını gösteren Şekil 4.2 incelendiğinde, TR10-İstanbul, TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR31-İzmir, TR51-Ankara, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) ve TR61-(Antalya, Isparta, Burdur) bölgelerinin ülke ortalamasının (12.020 TL) üzerinde kişi başına düşen GSKD oranına sahip olduğu, buna karşın özellikle TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari), TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır) ve TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerinin bu ortalamanın çok altında kaldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.2: Kişi başı GSKD bölgelere dağılımı (2008) (TL).

Elde edilen bu sonuçlar ile Şekil 4.3'te verilen bölgesel GSKD'nin sektörel dağılımı karşılaştırıldığında, tarım sektörünün GSKD içinde en yüksek paya sahip olduğu TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) ve TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgelerinin, aynı zamanda kişi başına düşen GSKD sıralamasında en sonda yer aldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde en yüksek kişi başı GSKD oranına sahip TR10-İstanbul, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR51-Ankara, TR31-İzmir ve TR61-(Antalya, Isparta, Burdur) bölgelerinin sanayi ve hizmet sektörlerinde öne çıktıkları görülmektedir.

Şekil 4.3: Bölge içi GSKD'in sektörel dağılımı.

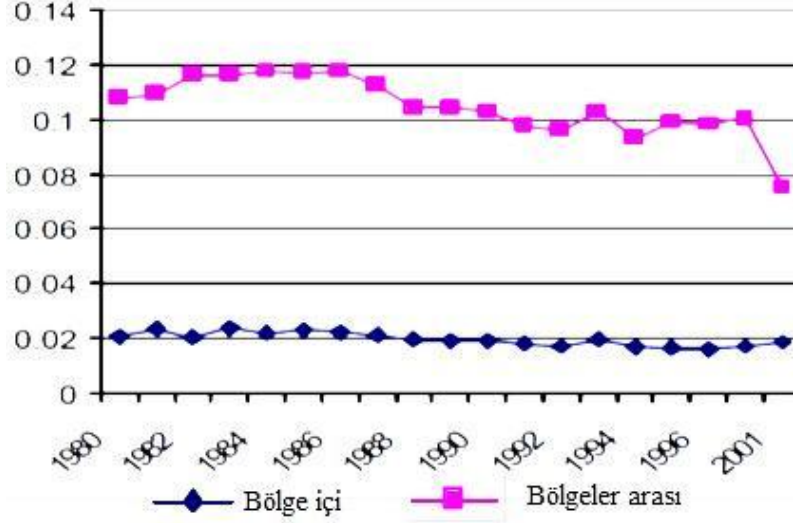
Çizelge 4.2'te bölgesel farklılıkların sosyal göstergeleri olan eğitim ve sağlık istatistikleri incelenmiştir. Buna göre 2008 yılında ortaöğretim net okullaşma oranının

(14-17 yaş arası öğrenci sayısının aynı yaş grubundaki toplam nüfusa oranı) en yüksek olduğu bölge % 78 ile TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgesidir. Bu oran cinsiyetlere göre ayrıldığında, TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari), TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) ve TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgelerinin kız öğrenciler için en düşük ortaöğretim okullaşma oranına sahip bölgeler olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde 10.000 kişiye düşen hekim sayısının en düşük olduğu bölgeler, TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) ve TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) olurken, TR51-Ankara 38,6 ile en yüksek 10.000 kişiye düşen hekim sayısına sahip bölgedir.

Çizelge 4.2: Eğitim ve sağlık göstergeleri (2008).

	Ortaöğretim Net Okullaşma Oranı			10.000 Kişiye Düşen Hekim Sayısı
	Toplam	Erkek	Kadın	
TR10	63	62	63	17,9
TR21	75	76	74	14,1
TR22	73	74	71	10,4
TR31	68	66	70	23,5
TR32	65	64	66	14,5
TR33	63	66	61	11,8
TR41	78	79	76	15,1
TR42	72	76	68	13,2
TR51	76	75	77	38,6
TR52	58	59	56	13,3
TR61	71	71	72	16,7
TR62	60	62	59	14,0
TR63	57	60	54	9,7
TR71	60	62	59	12,1
TR72	58	61	54	14,7
TR81	69	73	66	13,6
TR82	62	65	60	11,0
TR83	61	64	58	13,3
TR90	68	72	65	12,4
TRA1	58	67	48	14,9
TRA2	35	37	33	8,1
TRB1	59	62	55	16,5
TRB2	30	38	23	9,9
TRC1	49	51	47	10,6
TRC2	31	37	25	10,4
TRC3	34	41	26	8,0

Bölgesel farklılıkların demografik, ekonomik ve sosyal göstergelerle ortaya koyulduğu bu bölümde son olarak, diğer eşitsizlik ölçüm yöntemlerinden farklı bir biçimde hem bölgeler arası hem de bölge içi eşitsizlikleri ölçebilen Theil indeksinden yararlanılmıştır. Gezici'nin (2006b), Türkiye'deki bölgesel farklılıkları mekânsal olarak analiz ettiği çalışmasında, Düzey 2 bölgeleri için uyguladığı Theil indeksinin sonuçları Şekil 4.4'deki gibidir.

Şekil 4.4: Düzey 2 bölgelerinde bölgesel eşitsizlik (Gezici, 2006b).

Buna göre, bölgeler arası eşitsizliğin, bölge içi eşitsizliğin yaklaşık 5 katı büyüklüğünde olduğu ve bölge içi eşitsizliklerin 1980'den bu yana neredeyse durağan bir şekilde sürüldüğü görülmektedir. Bu çalışmada analiz başlangıç yılı olan 1992 sonrası dönemde bölgeler arası eşitsizliklerin durumu incelendiğinde, 1999 Marmara Depremi ve 2001 ekonomik krizinin etkisiyle bölgelerarası eşitsizliklerde bir düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, görece az gelişmiş bölgelerin daha hızlı gelişmesinden çok krizden en fazla ülkenin en gelişmiş bölgelerinin etkilenmesi olarak açıklanabilir (Gezici, 2006b).

4.2. Türkiye'de Bölgesel Politikalar

Cumhuriyet'in başlangıcından bu yana, Türkiye'nin bölgesel politikaları sadece iç toplumsal ve ekonomik gelişmelerden değil, aynı zamanda Avrupa'daki ülkelerin deneyimlerinden ve bölgesel gelişim paradigmalarındaki yeni gelişmelerden de

etkilenmiştir (Göymen, 2005). Bu etkilerin sonucunda oluşan bölgesel politikaları kavrayabilmek adına bu bölümde Türkiye'nin bölgesel politika deneyimi üç dönemde incelenmiştir. Buna göre,

- 1923-1959 yılları arası ilk dönem,
- 1960-1999 yılları arası ikinci dönem ve
- 2000 sonrası üçüncü dönem olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşu ile planlı kalkınmanın başlangıcı arasındaki ilk dönemde **(1923-1959)** bölgesel politikanın ana stratejisi; yeni bir siyasal ve idari sistem altında ulusal bir ekonomi ve toplumun yaratılması, nüfusun ülkenin çeşitli yerlerine dağıtılması, sanayi tesislerinin İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında, Orta Anadolu ve İç Ege'de kurulması ve ülkenin çeşitli yerlerini birbirine bağlayan demiryolları sisteminin geliştirilmesidir (Eraydın, 2001). Ekonominin ayağa kaldırılmaya çalışıldığı bu yıllarda kalkınma ve sanayileşme, en kısa sürede gelişmeyi sağlayacak yaklaşımlarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Doğruel, 2006). 1950-1959 arası yıllar devletin yol, baraj ve enerji altyapı yatırımlarına önem verdiği, kamu yatırımlarının büyük yerleşim yerleri dışında gerçekleştirildiği ve özel sektör yatırımlarının İstanbul başta olmak üzere Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaştığı dönem olarak kabul edilir (Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2008). Kalkınma ve sanayileşme hedeflerinin daha çok ülke düzeyinde olduğu bu kırk yıllık sürede, kendi başına tanımlanmış bölgesel hedeflerin konulmasından ve bu hedeflere yönelik politika uygulamalarının varlığından söz etmek oldukça zordur (Doğruel, 2006).

Planlı kalkınmanın başlangıcı ile Türkiye'ye Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün verildiği Helsinki Zirvesi'ni kapsayan **(1960-1999)** ikinci dönemde, bölgesel politika uygulamaları öne çıkmaya başlamıştır. 1960 yılından itibaren Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) aracılığı ile ifade edilen bölgesel politikalarla, bölgesel gelişmeye ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesine özel bir önem verilmiştir. Kalkınma planlarını hazırlama yetkisine sahip olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), ilk sekiz kalkınma planını beş yıllık, dokuzuncu kalkınma planını ise yedi yıllık bir dönem için hazırlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967); on beş yıllık bir öngörü ile hazırlanmış olup bunun ilk beş yılını kapsamaktadır. Temel hedefi; sosyal adalet, istihdam ve dış ödeme dengesinin yüksek bir gelir seviyesinde gerçekleştirilmesi olan bu kalkınma planında, bölge politikalarının ana hedefleri;

- Nüfus, kaynaklar ve iktisadi çalışmaların coğrafi dağılımında bölgeler arası dengeli bir kalkınmanın esaslarını göz önünde bulundurmak;
- En yüksek iktisadi ve sosyal üretkenliğin elde edileceği büyüme noktalarına kaynakların öncelikle ve geniş ölçüde ayrılması yoluyla genel verimlilik derecesini yükseltmek;
- Bölgelerarası dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerin daha hızla kalkınmalarını sağlamak olarak belirtilmiştir (DPT, 1963).

Bu planda bölgeler, potansiyel gelişme bölgeleri (Antalya), geri kalmış bölgeler (Doğu ve Güneydoğu Anadolu) ve metropoliten bölgeler (Doğu Marmara) olarak 3 kısımda incelenmiştir. Buna uygun biçimde Doğu Marmara, Antalya, Çukurova ve Zonguldak için bölgesel kalkınma projeleri hazırlanmıştır. Bu projelerde, Zonguldak ve Doğu Marmara'da sanayi, Antalya'da turizm, Çukurova'da tarım sektörü öncü sektörler olarak belirlenmiştir (DPT, 1963).

Filiztekin (2008)'e göre, bu plandaki temel politika olan karşılaştırmalı üstünlüğü olan sektörlerin teşviki politikası, Fransa'da uygulanan 'büyüme odakları' politikalarının başarısından etkilenerek oluşturulmuştur. Ancak, bölgesel kalkınma projelerinin hazırlandığı bu bölgeler aslında zaten zengin ve görece gelişmiş bölgelerdir ve bu anlamda planda örtülü olarak ulusal kalkınma hedefi bölgesel farkların azaltılması hedefine tercih edilmiştir.

Dengeli kalkınma stratejisini benimsemiş olan *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1968-1972)*, temel amacı; toplumun fiziki refahının artırılmasından çok, sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerine uygun olacak şekilde gösterilecek gayretlerle, Türk ekonomisinin hızlı gelişmesini devam ettirebilir bir güce kavuşturulması ve dolayısıyla gelecek kuşakların refah seviyesinin artırılması olarak belirlenmiştir. Bu planda öne çıkan ilkeler;

- Bölgeler arası dengeli gelişmeyi gerçekleştirmek için hizmet yatırımları bu hizmetlerden yeterli ölçüde yararlanamayan kitlelere yöneltilerek bu yatırımların bölgelerarası dengeli dağılımı sağlanması,
- İktisadi faaliyetleri az gelişmiş bölgelere yöneltmek için kamu yatırımlarında birden fazla kuruluş yeri üzerinde durulması,
- Şehirleşmenin desteklenmesi ve şehirleşmeden ekonomiyi itici bir güç ve bir gelişme aracı olarak yararlanılması olarak görülmektedir (DPT, 1968).

Bölgesel politikaların merkezi yer kuramı ile temellendirildiği bu planda, büyük kentlerin büyümesi önlenmeye çalışılmış, bölgesel merkezler büyüme kutupları haline getirilmek istenmiştir. Şehirleşmeye verdiği önem ile birinci plandan ayrılan ikinci plan, şehirleşme, tarımda modernizasyon ve sanayileşmeyi birbirini besleyen üç değişken olarak görmektedir (Tekeli, 2008).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977), daha önceki planlarda benimsenen kısa bir süre içinde bölgesel eşitsizliklerin üstesinden gelme çabalarının, kaynakların ekonomik bakımdan etkin olmayan bir şekilde dağıtılmasına neden olacağı, sermaye birikimini ve ulusal ekonomik kalkınmayı yavaşlatacağı düşüncesiyle bölgesel siyaset ve kalkınma önemini kaybetmiştir. Bu nedenle geri kalmış bölgelere doğrudan kamu yatırımı yapmak yerine özel girişimlere teşvik dağıtma yaklaşımı öne çıkmıştır (DPT, 2000). Aynı dönemde, geri kalmış bölgelerin devlet yardımları temelli teşvik politikaları ile kalkınmasını sağlamaya yönelik olarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) politikasının öne çıktığı görülmektedir (Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2008). Milli plan, politika ve tedbirlerin KÖY'e özgü sorunları da kapsadığı belirtilen bu planda, yörelerin uzun dönemli kalkınmasının sağlanması adına belirlenen ilkeler ve tedbirler;

- Yörelerin gelişme potansiyeli bulunan doğal ve beşeri kaynakları saptanması, bu yörelerin gelişmişlik seviyelerini yansıtan sosyo-ekonomik bütünleşme göstergelerine dayalı endekslerin sonuçlarına göre yörelerin gelişmişlik sıralaması yapılması,
- KÖY'lerin aşamalı programlara dayalı, birbirini tamamlayan tedbirlerle kalkındırılması,

- Kalkınma sürecinin, “sanayii yurt sathına yayma” çalışmaları ile başlatılması ve bu çalışmalar ile Yeni Stratejide belirlenen ilke çerçevesinde sanayinin kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesine önem verilmesi olarak belirtilmiştir (DPT, 1973).

Tekeli (2008) bu planı, bölge kelimesine ve kavramına çok yabancı olarak tanımlamış ve dönemin yersiz ve dayanaksız bölgecilik kaygıları yüzünde plandan tüm bölge kelimelerinin çıkartılarak yerine yöre kelimesinin kullanıldığını ileri sürmüştür. Tekeli (2008) ayrıca, üçüncü planın diğer plan dönemlerine göre bölgeler arası dengeyi sağlamak amacına çok daha ikincil bir yer verdiğini, kalkınmada öncelikli yörelerin ancak potansiyeli olan alanlarda geliştirilmesi, bölgesel eşitliği sağlamak için kalkınma hızından fedakârlık yapılmaması ilkesinin benimsendiğini belirtmiştir. Bu eleştirilere rağmen Göymen (2005)’e göre üçüncü plan, bölgesel farklılıklar sorununun uzun vadede sadece bölgesel kaynaklar kullanılarak ve yerel yönetimleri güçlendirerek çözülebileceğini öngörmesiyle bölgesel kalkınmaya önemli bir katkı sağlamıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1979-1983), KÖY politikasının uygulanmasına devam edilmiş, bölgeler ve yöreler arasında gelir dağılımını iyileştirmede kullanılacak araçlar;

- Geri kalmış bölgelerde ve yörelerde ekonomik olanaklara uygun ve üretimi yükseltici, toplum yaşamını canlandırıcı yeni iş alanları yaratıcı doğurgan yatırımların devlet eliyle veya devlet öncülüğünde yapılması, özel girişimin buralardaki yatırımlara özendirilmesi,

- Geri kalmış bölge ve yörelerde geliştirilecek yol bağlantılarıyla ekonomiyi canlandıran geliştirici bir hareketlilik sağlanması,

- Aşağı Fırat Sulama Projesi’nin çok amaçlı bir gelişme projesi olarak hızlandırılması ve Orta Anadolu’da ve başka kurak bölge ve yörelerde sulama çalışmalarına önem verilmesi olarak belirtilmiştir (DPT, 1979).

Bölgeler arası dengesizliğin birinci plandan o güne dek bir sorun olarak ele alındığı; ancak önerilen tüm politikalara ve harcanan çabalara karşılık bölgelerarası dengesizliğin giderek arttığı ifade edilen bu planda, planlama kararlarının mekânsal yansımalarının olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu planda Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ilk kez gündeme gelmiş, DPT tarafından 1970’li yılların ortasında başlatılan “Türkiye’de

Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışması 1982 yılında sonuçlandırılmış ve yayımlanmıştır. 1985-1990 yılları arasındaki dönemde, “Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışması temel alınarak, “Fonksiyonel Bölgeler” oluşturulması öngörülmüş ve bu çerçevede 16 adet fonksiyonel bölge tanımlanmış ve planlama çalışmalarında bu bölgelerin temel alınması vurgulanmıştır (Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2008).

Tekeli (2008)’ye göre dördüncü plan, planlı dönemde bölgeler arası dengesizliğin arttığı, özellikle üçüncü plan döneminde geri kalmış bölgelerin yatırımlardan gittikçe azalan paylar aldığını görgül olarak saptadıktan sonra, soruna bir bölgelerarası denge sorununun ötesinde daha çok genel bir yerleşme sorunu olarak bakmaktadır. Bu planda üçüncü planda olduğu gibi bölge planlamaya karşı sistemli bir tutum yoktur ama birinci planda olduğu gibi de bölge planlamayı ülkesel planlamanın bütünleyicisi olarak gören bir tutum da görülmemektedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1985-1989) KÖY politikası uygulamasına devam edildiği ve bunlara ilişkin esasların büyük ölçüde korunduğu görülmektedir. KÖY’lerin kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içinde azaltılarak giderilmesi temel hedef olan planda temel ilkeler;

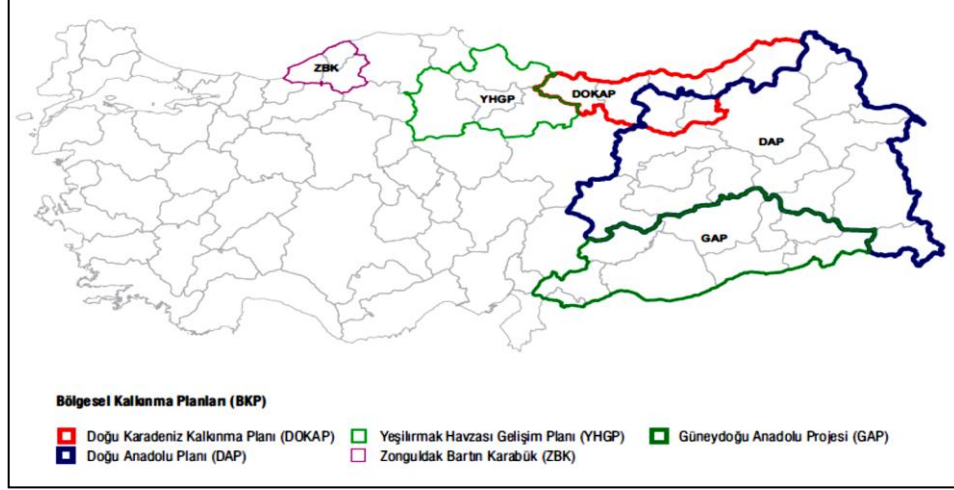
- KÖY’lerde planlanacak olan sanayilerin, önemli ölçüde, mevcut ve potansiyel kaynakları harekete geçirerek söz konusu bölgelerin gelişmesinde itici güç olabilecek sektörlerde gerçekleştirilmesi,
- Büyük ölçekli yatırımların yanı sıra küçük ölçekli ve emek yoğun sanayi projelerin teşvik edilmesi,
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, özellikle Ortadoğu pazarına yönelik, taşıma maliyetlerine duyarlı mal üreten işletmelerin kurulmalarının sağlanması olarak belirtilmiştir (DPT, 1985).

Bölgesel politikalarda yeniden canlanmanın görüldüğü bu planda, on yıldan fazla süren gerileme döneminin ardından kalkınma hızının artırılması; hem gelişmekte olan hem de bazı sektörlerde gelişme potansiyeli bulunan bölgelerde kaynakların daha etkin kullanılması için çeşitli bölge planları başlatılmıştır. Bunların en kapsamlı ve en

bütünleşmiş olanı, hukuki çerçevesi bu planlama sürecinin sonunda tamamlanan Güneydoğu Anadolu Projesi'dir. Sürdürülebilir kalkınma bağlamında yapılmış çok-sektörlü, tümleşik bir bölgesel kalkınma hamlesi olan bu projenin temel hedefleri arasında yaşam kalitesini yükseltmenin fakirliği azaltmanın yanı sıra bölgedeki üretim ve iş olanaklarını artırarak toplumsal istikrar ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak gibi ulusal hedefler de sayılabilir (Göymen, 2005).

Temel ilkesi, kalkınmanın bölgeler arasında dengeli olması, bölgesel gelişme çalışmalarının refahı yaygınlaştırıcı ve artırıcı yönde ele alınması olan *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda* (1990-1994), diğer planlardan farklı olarak; bölge planlama kavramının terk edildiği ve bunun yerine bölgesel gelişme kavramının kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Avrupa Topluluğu'nun bölgesel politikalarında gözetilen amaçların ve uygulamaların örnek alınacağı belirtilen bu planda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere, KÖY uygulamasına ve Organize Sanayi Bölgelerinin kurulmasına devam edilmesi ilkeleri benimsenmiştir (DPT, 1990). Beşinci plan ile bölgesel planlama yaklaşımı açısından paralellik gösteren bu planda, bir önceki dönemde hazırlanan fonksiyonel bölgeler terk edilerek yeniden KÖY tanımlamasına geri dönülmüştür.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) bölgesel gelişmenin temel hedefi olarak, KÖY'lerde yaşayan nüfusun gelir seviyelerinin yükseltilerek refah düzeylerinin ülke ortalamalarına yaklaştırılması belirlenmiştir. Bu amaçla; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri öncelikli olmak üzere, ülkenin göreceli olarak geri kalmış yöreleri için, kaynakları ve gelişme potansiyelleri göz önünde bulundurularak bölgesel gelişme projeleri hazırlanmıştır. Kalkınma planları ve Kalkınmada Öncelikli Yöreler uygulamalarının başarılı olmalarına rağmen, bölgeler arası dengesizliklerin sorun olmaya devam ettiğini öne süren bu plana göre bölgenin geri kalmasının nedeni; özellikle bazı illerde görülen terör olaylarının azalmasına rağmen, toplumsal huzursuzluğa yol açması, yeni yatırımları engellemesi ve mevcut tesislerin de işletilmesini güçleştirmesi olarak ifade edilmiştir (DPT, 1996). İlk kez sürdürülebilir kalkınma ifadesinin kullanıldığı yedinci plan döneminde Zonguldak-Karabük-Bartın, Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Yeşilırmak Havzası projeleri hazırlanmıştır (Şekil 4.5).

Şekil 4.5: Bölgesel kalkınma proje sınırları (DPT).

1999 Helsinki Zirvesi'nden günümüze kadar devam eden süreyi kapsayan üçüncü dönemde (**2000 sonrası**), Türkiye'ye Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün verilmesiyle birlikte, mevcut bölgesel politikaların AB bölgesel politikaları ile uyumunu sağlamak adına çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Aynı dönemde kalkınma planlarına devam edilmiş ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ön Ulusal Kalkınma Planı ve Dokuzuncu Kalkınma Planı hazırlanmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ile birlikte Türkiye'de bölgesel politika yeni amaçlara yönelmiştir. Bunlar arasında toplumsal yapının güçlendirilmesi, yapısal reformların tamamlanması ve bilgi toplumunun gerektirdiği temel dönüşümlerin gerçekleştirilmesi bulunmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma, bölgesel yakınsama, kültürel gelişme ve katılım bu planın temel bölgesel hedeflerini oluşturmaktadır (DPT, 2001a). Sekizinci planda öne çıkan amaçlar ve uygulanacak politikalar;

- Yeni sanayi odaklarının oluşturulmasında ve sektörel uzmanlaşma sürecinin hızlandırılmasında; eğitim ve danışmanlık hizmetlerine, AR-GE ve teknoloji desteğine, işbirliği ve ortaklıklar oluşturulmasına, girişimciliğin geliştirilmesine ve kurumsallaşmanın, uzmanlaşmanın hızlandırılmasına yönelik sınai destek faaliyetlerine ağırlık verilmesi,

- Yeni sanayi odaklarının oluşmasında önemli bir işlev gören ve altyapısı hazır olarak girişimcilere sunulan Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Sitesi uygulamalarına

ilave olarak, orta boy işletmelerin yaygınlaştırılması için örnek Sanayi Siteleri uygulamasının başlatılması,

- Doğu Anadolu Projesi'nin (DAP), belirlenen ilkeler ve stratejiler doğrultusunda plan döneminde uygulamaya koyulması olarak belirtilmiştir (DPT, 2001a).

AB bölgesel gelişme politikalarına uyum çalışmalarına hız verileceğinin ilk defa belirtildiği bu plan döneminde, uyum çalışmaları Katılım Ortaklık Belgeleri ve İlerleme Raporları ile yürütülmüştür. 2001 yılında yayımlanan Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, bölgesel politika alanındaki öncelikler kısa ve orta vadede olmak üzere iki grupta toplanmıştır. Bu bağlamda kısa vadeli öncelikler;

- AB kurallarına uygun bir bölgesel sınıflandırma sistemi oluşturulması,
- Etkin bir bölgesel politika geliştirilmesi amacıyla bir strateji belirlenmesi,
- Türkiye'nin planlama sürecinde proje seçimi için bölgesel politika kriterleri kullanımının başlatılması olarak belirtilmiştir. Orta vadeli öncelik ise ülke içi farklılıkların azaltılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşme için bir ulusal politika geliştirilmesidir (DPT, 2001b).

2003 yılında yayımlanan Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi'nde ise bölgesel politika alanındaki kısa vadeli öncelikler arasında;

- Ulusal Kalkınma Planı ve İBBS düzeyinde bölgesel kalkınma planları ve istatistikleri hazırlanması suretiyle, bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi,
- Bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi yer almaktadır. Orta vadeli öncelikler ise bölgesel kalkınma planlarını uygulamak üzere Düzey 2 düzeyinde bölge birimlerinin kurulmasıdır (DPT, 2003b).

Türkiye'nin 2000'li yıllarda bölgesel politika alanında yaşadığı değişimin özeti gibi duran Katılım Ortaklık Belgesi'ndeki bu önceliklerin hayata geçirilmesi ilk olarak Eylül 2002 yılında kabul edilen yasayla üç düzey halinde İBBS bölgelerinin tanımlanmasıyla olmuştur. Ardından 2004-2006 dönemini kapsayan ve ekonomik ve sosyal uyum alanında mali yardımla desteklenecek orta vadeli temel öncelik alanlarını belirlemek üzere Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP) 2003 yılında onaylanmıştır. Plan dâhilinde, öncelikli 12 Düzey 2 Bölgesinde stratejik nitelikli, müstakil bütçeli ve operasyonel

bölgesel kalkınma programları ile sınır ötesi işbirliği programları uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda; Doğu Anadolu Kalkınma Programı, GAP Bölgesel Kalkınma Programı, T82: Çankırı, Kastamonu, Sinop, TR83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat, TRA1: Bayburt, Erzincan, Erzurum, TRA2: Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars, TR72: Kayseri, Sivas, Yozgat, TR52: Konya, Karaman, TRB1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programları ve Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı uygulamalarına başlanmıştır. 2005 yılında İl Özel İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediye Kanunu ve Mahalli İdare Birlikleri Kanunları ile yerel yönetimlerin kalkınma konusundaki yetki ve sorumlulukları artırılmıştır. Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, yereldeki işbirliğini artırmak ve kaynakların etkin kullanımı için Düzey 2 bölgelerinde Kalkınma Ajansları kurulmasına yönelik ‘Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’ Şubat 2006 yılında yürürlüğe girmiştir (Şekil 4.6). Temmuz 2006 yılında ise Türkiye’de yatırım yapılmasını özendirmeye yönelik yatırım destek ve tanıtım stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanmasından sorumlu olarak Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansının görev, yetki ve teşkilâtını düzenleyen ‘Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun’ çıkarılmıştır (DPT, 2006).

Şekil 4.6: Düzey 2 bölgeleri ve kalkınma ajansları (DPT).

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda (2007-2013) bölgesel gelişme konusundaki amaçlar ve uygulanacak politikalar, dört ayrı eksenle ele alınmış olup bunlar; bölgesel gelişme politikalarının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması ve kırsal

kesimde kalkınmanın sağlanmasıdır. Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişme konusundaki temel ilkeler ve araçlar;

- Planların birbiriyle uyumunun sağlanması, yerindelik ilkesi esas alınarak, planların yönetimi ve denetimi için bütüncül bir sistem oluşturulması,
- Bölgesel gelişme açısından ulusal düzeyde eşgüdümü sağlamak ve hazırlanacak alt ölçekli plan ve stratejilere genel bir çerçeve oluşturmak üzere ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisinin hazırlanması,
- Başta az gelişmiş bölgelerde olmak üzere, büyüme ve çevrelerine hizmet verme potansiyeli yüksek cazibe merkezleri belirlenerek; öncelikle bu merkezlerin ulaşılabilirliğinin iyileştirilmesi, fiziki ve sosyal altyapısının güçlendirilmesi,
- Bölgelerde; yenilikçi, rekabet edebilir, dinamik ve yüksek katma değer yaratabilen öncü sektörlerin seçilerek desteklenmesi,
- Sürükleyici sektörler liderliğinde ve güçlendirilmiş sosyal ağ yapısı içinde kümelenmelerin desteklenmesi olarak belirtilmiştir (DPT, 2006).

Yenilik, AR-GE, girişimcilik, yeni sanayi odakları, kümelenmeler, network, üniversite-sanayi işbirliği ve girişim sermayesi gibi pek çok bölgesel kalkınma aracından bahsedilen bu plan Filiztekin (2008)'e göre, bölgesel düzeyde bir önceki plandaki yaklaşımı benimsemekte, küresel rekabet koşulları altında kendileri birer rekabet birimine dönüşen şehirler ve bölgelerin, dinamiklerini ve potansiyellerini değerlendiren uygun stratejiler çerçevesinde ve bütün kesimleri kalkınma sürecine katan iyi yönetim modelleri ile kalkınmasını öngörmektedir.

Dokuzuncu plan döneminde hazırlanan 2009 yılı ilerleme raporunda, Türk kamu yönetiminin dağınık bir görüntü sergilediği ve oldukça hızlı sadeleştirmenin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bu noktada, 2011 Haziran ayında bazı bakanlıkların birleştirilip bazı bakanlıkların kaldırılmasını ve özellikle Kalkınma Bakanlığı'nın kurulmasını, bahsedilen sadeleştirme sürecinin bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür. Kalkınma Bakanlığı, 1960 yılından beri Türkiye'nin ulusal düzeyde kalkınma planları hazırlamak ve bu planları uygulamakla görevli olan DPT'nin tarihsel geçmişi üstüne

kurulan bir bakanlıktır. Bir başka deyişle kamu yönetimi sisteminde devletin “planlama” yapan kurumu yerine artık “kalkınma” odaklı bir bakanlık geçmektedir (Övgün, 2011).

4.2.1. Türkiye’de teşvik politikası

Türkiye’de bölgesel farklılıkların incelendiği önceki bölümlerde de görüldüğü gibi, bölgesel farklılıklar günümüze kadar devam etmiş, bu farklılıkları azaltmaya çalışan bölgesel politikaların başarısı ise tartışmalı olmuştur. Bölgesel politikaların belirlediği politika araçları arasında en önemlisi olarak görülen yatırım teşvikleri ve bu teşviklerin gelişmemiş bölgelere yönlendirilmesini sağlamak amacıyla oluşturulan Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) politikası, yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye’de geçmişten günümüze yatırım teşvikleri politikasının inceleneceği bu bölümde, kalkınmada öncelikli yörelere politikası, 2009 yılında yürürlüğe giren teşvik sistemi ve 2012 yılında açıklanan yeni teşvik sistemi tez kapsamında yapılacak analiz sonuçları ile ilişkilendirilmek üzere ele alınacaktır.

Belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirme olarak tanımlanan teşvikler (DPT, 2007), yatırımların artırılması, yeni iş sahalarının açılarak işsizliğin azaltılması, geri kalmış bölgelerde kalkınmanın sağlanması gibi çok çeşitli amaçlarla Osmanlı döneminden beri uygulanmaktadır. Uludağ (1986)’ın belirttiği üzere, 1913 yılında çıkan Teşvik-i Sanayi Muvakkat yasası, ülke tarihindeki ilk ciddi devlet yardımı uygulaması olmuş ve cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılan teşvik kanunlarına örnek teşkil etmiştir.

1960 yılında DPT’nin kurulmasıyla Türkiye’deki teşvik sistemi değişime uğramış, gerçek anlamda özendirme ve yönlendirme önlemleri bu dönemden sonra uygulanmaya başlamıştır (DPT, 1989). Bu dönemde bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi amacıyla 1968’de, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış 22 ili Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) olarak adlandırılmıştır (DPT, 2000). İlk kez üçüncü planda kullanılan KÖY kavramının öne çıkmasının asıl nedeni, devletin 1970’lerin başından itibaren geri kalmış bölgelere yönelik olarak yatırım teşvikleri vermeye başlaması olarak

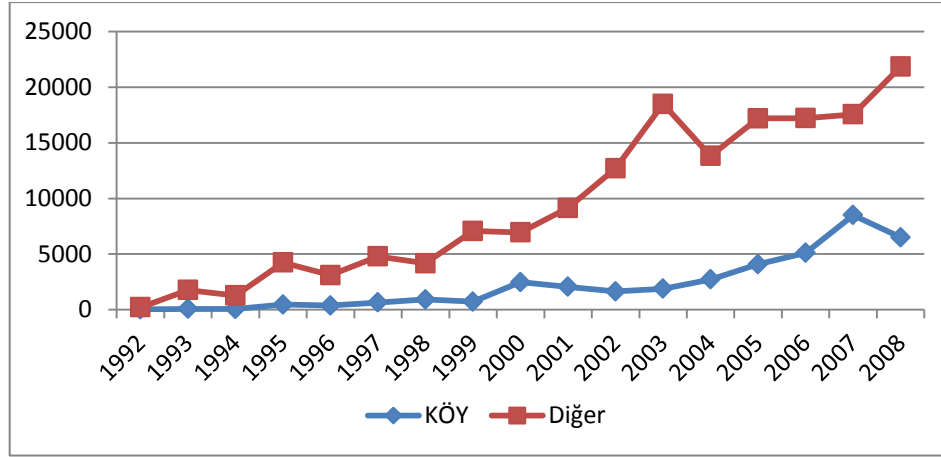
gösterilmektedir. Zira Özasan (2006)'ın belirttiğine göre, genel teşvik mevzuatı kapsamında geri kalmış yöreler için özel tedbirler alınmazken, KÖY uygulaması ile ülke genelinde uygulanan genel teşvik tedbirlerinin bu tür yörelerde daha yüksek oranlarda uygulanması yoluna gidilmiştir.

Teşviklerden yararlanma konusunda pek çok avantajı bulunan KÖY'lerin sayısı zaman içinde siyasi kaygılar ve popülist yaklaşımlar ile artış göstermiştir. Başlangıçta 22 olan KÖY sayısı 1979'da 41, 1998'de ise 50'ye ulaşmıştır (DPT, 2000). Günümüzde KÖY kapsamında 49 il ve 2 ilçe bulunmaktadır (Şekil 4.7).

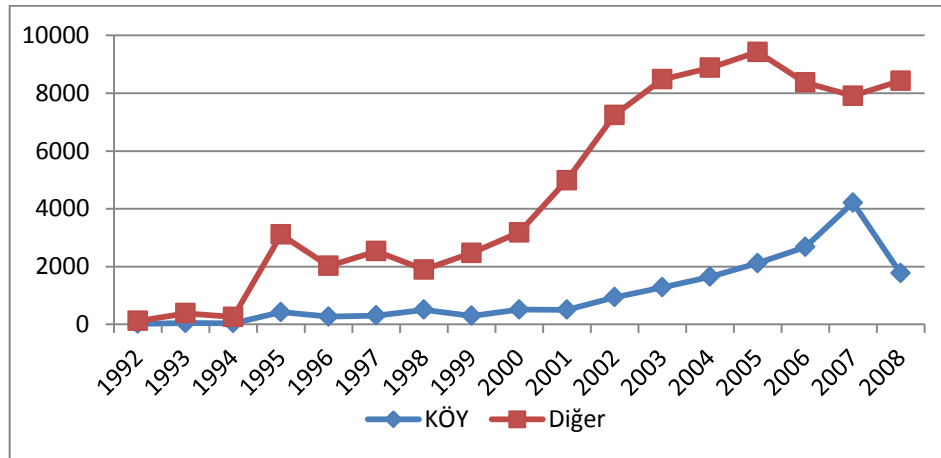
Şekil 4.7: Kalkınmada öncelikli yöreler (DPT).

Yatırım teşviklerinin gelişmemiş bölgelere yönelmesini amaçlayan KÖY politikasının uygulamada bunu gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin anlaşılabilmesi için Hazine Müsteşarlığı'ndan elde edilen toplam ve imalat sanayi sabit yatırım tutarları incelenmiştir. 1992-2008 yılları arasında tüm ülkede, teşvik kullanarak yapılan sabit yatırım tutarına göre, KÖY'e yapılan yatırımların dönem boyunca diğer olarak adlandırılan normal ya da gelişmiş illere yapılan toplam yatırımların altında kaldığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.8). Üstelik KÖY ve diğer illere yapılan sabit yatırımlar arasındaki farkın, 2000 yılından sonra ciddi oranda açıldığı görülmektedir.

Şekil 4.8: KÖY ve diğer illere verilen teşviklerin toplam sabit yatırım tutarı (1.000.000 TL).

Benzer şekilde, imalat sanayi sabit yatırım tutarının incelendiği Şekil 4.9’da, bu yatırımların KÖY’leri değil, gelişmiş ya da normal illeri seçtiği ve bu durumun 2000-2005 arası katlanarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Şekil 4.9’daki bir diğer dikkat çekici nokta ise, küresel krizin yaşandığı 2008 yılında imalat sanayine yapılan yatırımların sadece KÖY’lerde düşüş yaşaması, diğer bölgelerde normal seyrine devam etmesidir.

Şekil 4.9: KÖY ve diğer illerdeki teşviklerin imalat sanayi sabit yatırım tutarı (1.000.000 TL).

1968 yılından bu yana tam 40 yıldır uygulanan KÖY politikasının, bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde başarılı olmadığı ve KÖY politikasının istenilen sonucu vermediği tüm araştırmacıların ve hatta DPT’nin ortak kanaatidir. Türkiye’de bölgesel gelir farklılıklarını azaltmak için uygulanan en temel politika olan KÖY uygulamasının başarısız olmasının nedenleri (Yavan, 2011; Gezici ve Hewings, 2004);

- Başlangıçta objektif kriterlere göre belirlenen teşvik kapsamındaki illerin sayısının zamanla artması ve KÖY'lere yönelik uygulanan bölgesel politikaların gücünü zayıflatması,
- KÖY kapsamındaki tüm illere "eşitlik" kaygıları nedeniyle aynı önceliklerin tanınması,
- Teşviklerden yararlanmak isteyen yatırımcıların doğudaki en az gelişmiş iller yerine KÖY kapsamında olan batıdaki daha gelişmiş illere yönelmesi olarak gösterilmektedir.

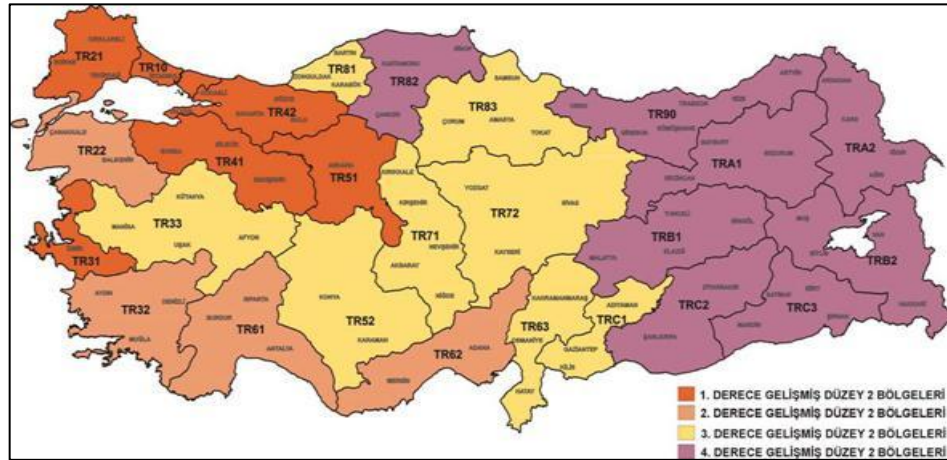
Uygulanan KÖY politikasının başarısızlığının ardından yeni bir teşvik sistemi oluşturma çalışmaları, 2000'li yıllarda Hazine Müsteşarlığı'ndan başlayan ve AB uyum süreci dikkate alınarak hazırlanan yeni teşvik sisteminin 2009 yılında yürürlüğe girmesiyle sonuçlanmıştır. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar adı altında yasalaşan bu teşvik sistemi ile Türkiye'de ilk defa kapsamlı bir sektörel-bölgesel teşvik sistemine geçilmiştir. Bu teşvik modeli, illerin özelliklerini ve potansiyellerini dikkate alan, bölge bazında kademelendirilmiş, teşvik araçlarıyla desteklenen bir sistemden meydana gelmektedir. Yeni teşvik sistemi bölgesel ve sektörel uygulama yanında, büyük ölçekli yatırımları da kapsayan hatta onlara daha fazla avantaj sağlayan çeşitli destek mekanizmalarından oluşmaktadır (Yavan, 2011).

Temel hedefleri; bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak/en aza indirmek ve sektörel kümelenmeyi sağlamak, desteklenecek yatırım konularında ekonomik ölçek kriterlerini ne çıkarmak ve rekabet gücünü artıracak, teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlara destek olmak olan bu teşvik sistemi, bölgesel-sektörel teşvik sistemi, büyük proje yatırımlarının teşviki ve genel teşvik unsurları olmak üzere e ayrılmaktadır (şekil 4.10). Bölgesel-sektörel teşvik sisteminde bölgeler, Düzey 2 bölgeleri esas alınarak DPT'nin 2003 yılında hazırladığı İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırması'na dayanarak dört teşvik bölgesine ayrılmıştır. şekil 4.11'te görüldüğü üzere, İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa gibi en gelişmiş illeri kapsayan Düzey 2 bölgeleri I. bölgede, ülkenin en doğusundaki illeri kapsayan Düzey 2 bölgeleri ise IV. bölge içerisinde yer almaktadır.

Şekil 4.10: Teşvik sisteminin elemanları (2009).

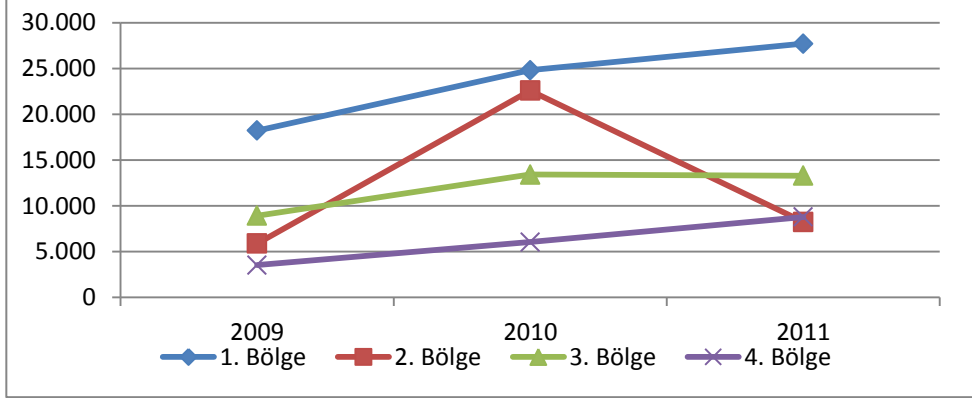
Bu sistemde desteklenecek sektörler, alt bölgelerin potansiyelleri, ekonomik ölçek kriterleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör kuruluşlarının görüşleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Büyük proje teşvik sisteminde, uluslararası düzeyde rekabet gücünü artıracak, Ar-Ge ve teknoloji içeriği yüksek sektörlerde belirli büyüklüğün üzerindeki yatırımlara destek sağlanması, genel teşvik sisteminde ise, bölgesel ve büyük proje sisteminde yer almayan ve desteklenmesi öngörülmeven sektörler dışında kalan yatırımların desteklenmesi hedeflenmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2010).

Şekil 4.11: Teşvik bölgeleri (2009) (HM).

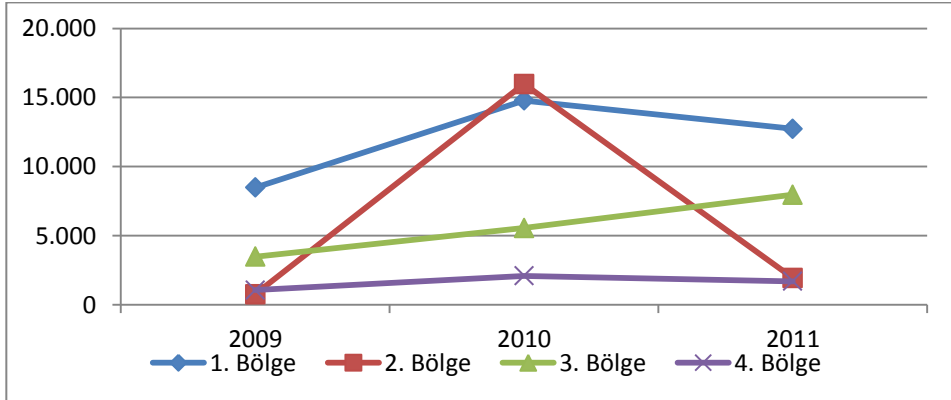
KÖY politikasına yönelik eleştiriler doğrultusunda hazırlanan ve bölgesel farklılıkları azaltmayı hedefleyen bu teşvik sisteminin bunu gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin anlaşılabilmesi için Ekonomi Bakanlığı'ndan temin edilen 2009-2011 yılları yatırım teşvik istatistikleri kullanılmıştır. Üç yıl gibi kısa bir süre için incelenen bu teşvik sisteminde Şekil 4.14'de görüldüğü üzere, en gelişmiş bölgeleri kapsayan I. bölge teşvikler sayesinde yine en fazla yatırımı çeken bölge olmuştur. Şekil 4.12'de dikkat

çeken diğer nokta ise, 2010 yılında II. bölgede yaşanan ani sabit yatırım artışıdır. Hazine Müsteşarlığı (2010) raporuna göre bu artışın sebebi II. bölgede yer alan Adana-Yumurtalık'ta büyük proje yatırım teşvikinden yararlanan rafineri projesidir.

Şekil 4.12: 2009 yılında çıkarılan teşvik sisteminde bölgelere göre toplam sabit yatırım (1.000.000 TL).

Aynı dönem için imalat sanayi sabit yatırım tutarlarının gösterildiği Şekil 4.13'te de en az gelişmiş bölgeleri kapsayan III. ve IV. bölgelerin I. bölgenin oldukça altında kaldığı görülmektedir. Burada dikkat çeken bir başka nokta ise III. bölgedeki sabit yatırım tutarlarının, rafineri projesi dışarıda tutulduğunda, II. bölgenin üzerinde olmasıdır. Bu durum her ne kadar teşvik sisteminin amacına ulaşmaya yaklaştığını gösterse de Hazine Müsteşarlığı'nın (2010) raporuna göre III. bölgede en fazla yatırımın yapıldığı iller Gaziantep, Hatay, Konya, Manisa ve Samsun gibi nispeten daha gelişmiş illerdir. Aynı şekilde IV. bölgedeki yatırımların da Erzurum, Trabzon, Diyarbakır gibi büyükşehirlerde toplandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.13: 2009 yılında çıkarılan teşvik sisteminde bölgelere göre imalat sanayi sabit yatırım (1.000.000 TL).

Türkiye’deki teşvik sisteminde önemli değişimler yaratan bu teşvik sisteminin eleştirildiği bazı noktalar olmuştur. Bu eleştirilerin başında dörtlü bölge ayrımlarının oluşturulmasında kullanılan DPT’nin 2003 yılındaki İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırması çalışmasının günümüz şartlarını yansıtmadığı gelmektedir. Ayrıca Düzey 2 bölgelerini temel alan dörtlü teşvik bölgelerinde, aynı teşvik bölgesinde yer alıp diğer illere göre daha gelişmiş olan illerin teşviklerden daha çok yararlanması kaçınılmaz görülmektedir. Bunların yanı sıra Yavan (2011)’a göre, bu teşvik sistemi KOBİ’leri göz ardı etmekte ve büyük ölçekli firmalara avantaj sağlamaktadır. Ayrıca enerji sektörüne destek verilmemesi ve teşvikten yararlanabilmek için gereken asgari yatırım tutarının özellikle III. ve IV. bölgelerde oldukça yüksek olması sistemin olumsuz yönleridir.

Bu eleştiriler ışığında, 2012 Nisan ayında Yeni Teşvik Sistemi açıklanmıştır. Bu yeni sistem mevcut sisteme yönelik; yatırım döneminde vergi indirimi, yeni bölgesel harita, 2011 sonu itibariyle azalan destek oran ve sürelerinin artırılması, desteklenen yatırım konularının gözden geçirilmesi, stratejik ve teknolojik dönüşümü sağlayacak yatırımların desteklenmesi, en az gelişmiş bölgelerde, yatırımlara sağlanan destek miktarının artırılması gibi yaklaşık 800 önerinin değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2012). Yeni teşvik sisteminin hedefleri;

- Cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı ve ürünlerin üretiminin artırılması,
- En az gelişmiş bölgelere sağlanan yatırım desteklerinin artırılması,
- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi,
- Destek unsurlarının etkinliğinin artırılması,
- Kümelenme faaliyetlerinin desteklenmesi,
- Teknolojik dönüşümü sağlayacak yüksek ve orta-yüksek teknoloji içeren yatırımların desteklenmesi olarak belirtilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2012).

Bu sisteme önceki sistemden farklı olarak %50’den fazlası ithalatla karşılanan ara malları veya ürünlerin üretimine yönelik yatırımları kapsayan Stratejik Yatırım Teşviki kavramı eklenmiştir (Şekil 4.14). Bu yeni kavramın amacı ise, GİTES ve İthalat Haritası

çerçevesinde, cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek ara mal-ürünlerin üretimi ve uluslararası rekabet gücünü artırma potansiyeline sahip, yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli yatırımların teşviki olarak açıklanmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2012).

Şekil 4.14: Yeni teşvik sistemi unsurları (2012).

2009 yılında çıkarılan teşvik sisteminin aksine bu yeni sistemde bölgesel teşvikler için oluşturulan altı bölge, iller baz alınarak hazırlanmıştır (Şekil 4.15). Bu sistemde, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri her yıl TÜİK tarafından açıklanacak veriler sayesinde yenilenecek ve gelişmişlik düzeyindeki değişim illerin teşvik bölgelerindeki yerlerini de değiştirebilecektir. Yapılan yeni teşvik bölgeleri tanımı ile 41 ilin normal yatırımlarda aldığı devlet desteği oranı, eskisine göre azalırken 34 ilin ise artacağı görülmektedir. Bu sistemden en karlı çıkan il, eski teşvik sisteminde I. bölgede yer alırken yeni sistemde IV. bölgede olan Düzce olmuştur.

Şekil 4.15: Yeni teşvik bölgeleri (2012) (Ekonomi Bakanlığı).

Nisan ayında açıklanan Yeni Teşvik Sistemi ile ilgili sayısal bir değerlendirme yapılabilmesi için çok erken olmakla birlikte sistemle ilgili iş dünyasından olumlu tepkilerin geldiği görülmektedir. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından yapılan açıklamada, yeni teşvik sisteminin yabancı yatırımlar üzerinde mknatıs etkisi göstereceği ve bölgesel gelişmişlik farkının azaltılmasına, kümelenme faaliyetlerinin desteklenmesine, orta ve yüksek teknolojik yatırımlara öncelik verilmesine yol açacağı belirtilmiştir. İstanbul Ticaret Odası (İTO) yaptığı değerlendirmede TÜİK tarafından sürekli güncellenen, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi çalışmasına dayanan teşvik sisteminin dinamik yapıya kavuşacağını altı çizilmiştir. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), bölgesel kalkınma ve gelişme açısından daha ayrımlı ve esnek bir yapıya dayalı olması ve bölge ve il sınıflamasının dinamik ve objektif değerlendirmelere daha yatkın bir sistem üzerine inşa edilmiş olması nedeniyle yeni teşvik sistemini olumlu bulduklarını belirtmiştir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) yeni teşvik sistemine ilişkin olarak, özellikle bütün dünyada işsizlik sorununun hızla büyüdüğü bir dönemde istihdam yoğun sektörlere verilen desteğin sonuna kadar arkasında olduklarını belirtmiştir (Habertürk Gazetesi, 24 Nisan 2012).

Bu olumlu görüşlerin yanı sıra yeni teşvik sistemine karşı özellikle otomotiv sektöründen bazı eleştiriler yükselmektedir. Ford Otosan Genel Müdürü Haydar Yenigün, genel anlamda teşvik sistemini olumlu bulduklarını fakat bu teşviklerin gerekli alt detaylara sahip olmadığını sadece belli temel noktaların açıklandığını belirtmiştir. Aynı şekilde Oyak Renault Genel Müdürü Tarık Tunalioglu, teşviklerden yararlanabilmek için mevcut bir şirketin var olmasının şart olduğunu ve sıfırdan başlamanın zor olduğunu altını çizmiştir (Milliyet Gazetesi, 30 Nisan 2012). Bunun yanı sıra Ümit İzmen köşe yazısında, altı teşvik bölgesinin belirlenmesinde kullanılan endeksin hangi göstergeleri içerdiğinin bilinmemesini ve sistemi açıklayan sunum ve konuşmalar dışında resmi bir açıklamanın gelmemesini eleştirmiştir (Radikal Gazetesi, 16 Nisan 2012).

4.3. Türkiye’de Sektörel Yoğunlaşmalar

Bölgesel gelişme, bölge refahını yükseltecek bir altyapı ve insan sermayesi ile birlikte gelişmiş iktisadi faaliyetlerin varlığı ile mümkündür. Finansal sektör ya da ticaret

sektörü ile doğal kaynaklara dayalı bir gelişmişlik bir bölgeye refahı getirebilir ancak bölgesel kalkınma, imalat sanayinin varlığı, düzeyi ve kompozisyonu ile yakından ilgilidir (Doğruel, 2011). İmalat sanayinin ekonomi içindeki yeri, bir ülkenin gelişme sürecinde en temel gösterge olup sanayinin bölgesel dağılımı, başlangıç koşulları ile ilgilidir (Doğruel ve Doğruel, 2008).

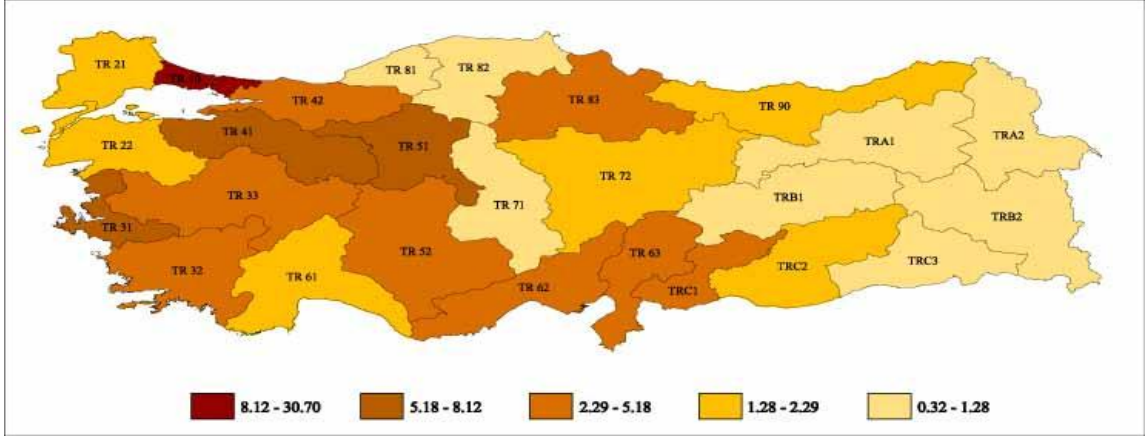
Bu bölümde, bir bölgenin hangi sektörde yoğunlaştığı, ya da uzmanlaşma olup olmadığı o bölgenin büyüme dinamiklerini önemli ölçüde belirlediği (Filiztekin, 2004) görüşünden yola çıkarak, bölgenin gelişmişlik düzeyi hakkında ipuçları veren imalat sanayinin bölgesel dağılımı ve sektörel yoğunlaşma düzeyleri incelenmiştir.

1992-2008 yılları arası bölgesel imalat sanayi istihdam verilerinin kullanıldığı Çizelge 4.3'te görüldüğü üzere, 1992 yılında TR10-İstanbul bölgesi 166.744 çalışan ile en yüksek imalat sanayi istihdamına sahip bölgedir. TR10-İstanbul'u sırasıyla, TR31-(İzmir), TR51-(Ankara) ve TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgeleri takip etmektedir.

Çizelgenin (C) sütununda gösterilen bölgedeki imalat sanayi istihdamının bölgenin toplam istihdamı içerisindeki payı incelendiğinde, bu payın %28,4 ile TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis), %25,7 ile TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve %24,8 ile TR10-(İstanbul) bölgelerinde en yüksek değerde olduğu anlaşılmaktadır. Bölge içi imalat sanayi istihdamının en düşük olduğu bölgeler ise TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın), TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) ve TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt), bölgeleridir.

Çizelgenin (D) sütununda, bölgelerin imalat sanayi istihdamın ülkenin imalat sanayi istihdamı içindeki payı yer almaktadır. Buna göre, TR10-İstanbul, ülke imalat sanayi istihdamının %30'unu karşılamaktadır. Bu bölgeyi, sırasıyla TR31-İzmir, TR51-Ankara ve TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgeleri izlemektedir (Şekil 4.16).

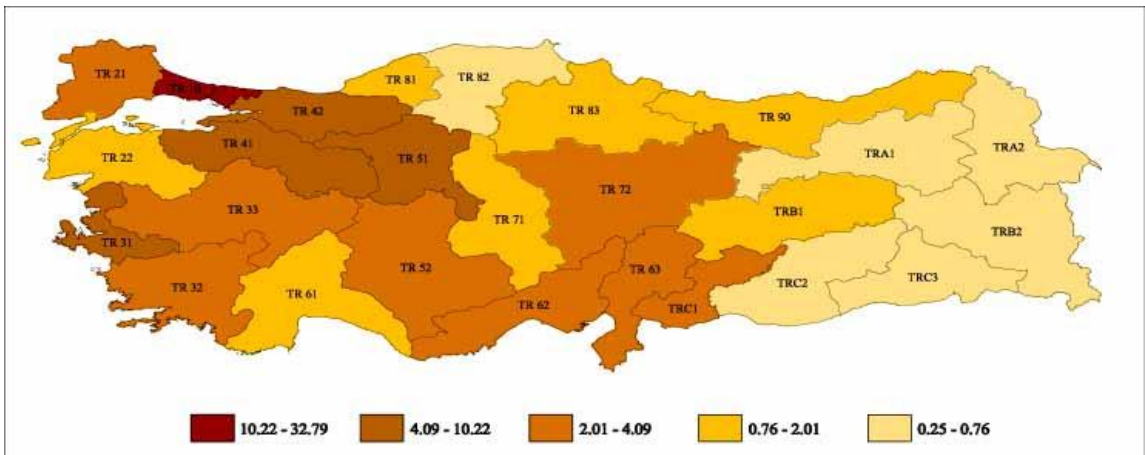
Aynı çizelgede 2008 yılına ait imalat sanayi istihdamlarına bakıldığında, 939.013 kişi ile TR10 İstanbul'un en yüksek imalat sanayi istihdamına sahip bölge olma özelliğini koruduğu görülmektedir. 1992 yılı istihdamları ele alındığında en yüksek imalat sanayi istihdam artışının TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) ve TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgelerinde yaşandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.16: Toplam imalat sanayi istihdamının içinde bölgelerin payı (1992).

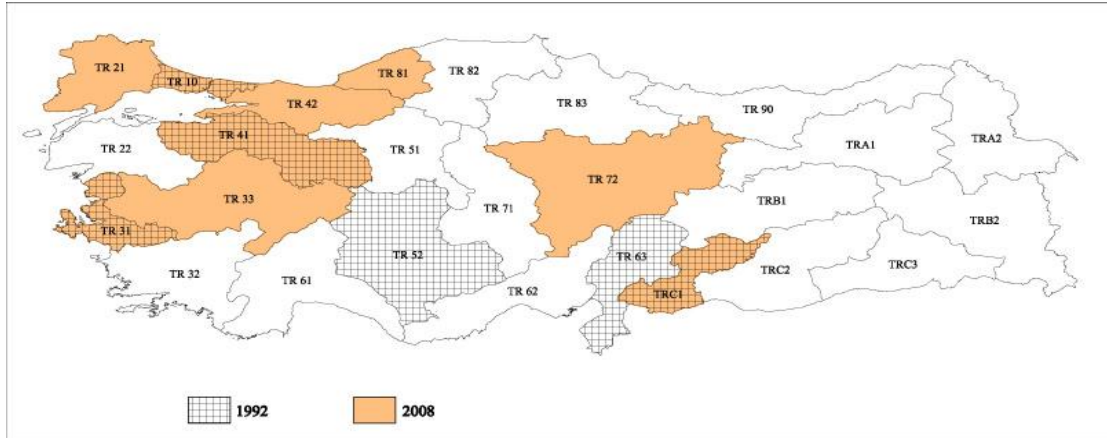
Çizelgenin 2008 yılına ait (C) sütununda, TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgelerindeki imalat sanayinin toplam istihdam içindeki yarıya yakın paylarına bakarak, bu bölgelerin imalat sanayi odaklı sektörel yapısı olduğu söylenebilir. İmalat sanayi istihdamının bölgedeki toplam istihdamdaki payının en düşük olduğu bölgelerin ise, TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt), TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt) ve TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgeleri olduğu görülmektedir.

Çizelgenin 2008 yılına ait (D) sütununda TR10 İstanbul'un ülkedeki imalat sanayi istihdamındaki payını %32,8'e çıkardığı görülmektedir. Bu orandaki en büyük artışın ise TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) ve TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgelerinde yaşandığı görülmektedir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17: Toplam imalat sanayi istihdamının içinde bölgelerin payı (2008).

Çizelgenin (E) sütununda, bu tezin üçüncü bölümünde ekonomik temel teorisi başlığı altında incelenen yer seçimi katsayısının (LQ) imalat sanayi için bölgelerdeki değerleri gösterilmektedir. Bir sektörün bölgesel ekonomik aktivite içindeki payı ile ulusal ekonomik aktivite içindeki payının karşılaştırıldığı bu katsayının 1992 yılında 1’den büyük olduğu bölgeler, TR10-(İstanbul), TR31-(İzmir), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR52-(Konya, Karaman), TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) ve TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis) bölgelerdir. Bu bölgelere 2008 yılında TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR33-(Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) ve TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) bölgelerinin katıldığı, TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) ve TR52-(Konya, Karaman) bölgelerinin ise LQ değerinin 1’in altına indiği görülmektedir. (Şekil 4.18).

Şekil 4.18: İmalat sanayi yer seçim katsayısı (LQ) 1’den büyük olan bölgeler (1992-2008).

Çizelge 4.3: Bölgesel imalat sanayi istihdam değişimleri (1992-2008).

	1992					2008				
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
TR10	166.744	672.336	24,8	30,7	1,25	939.013	3.119.158	30,1	32,8	1,05
TR21	7.535	53.261	14,1	1,4	0,72	117.203	245.752	47,7	4,1	1,66
TR22	11.104	63.506	17,5	2,0	0,88	45.562	174.531	26,1	1,6	0,91
TR31	44.090	199.440	22,1	8,1	1,12	195.987	632.380	31,0	6,9	1,08
TR32	21.897	112.290	19,5	4,0	0,99	100.986	402.966	25,1	3,5	0,87
TR33	23.394	118.767	19,7	4,3	1,00	99.509	295.939	33,7	3,5	1,17
TR41	37.947	147.732	25,7	7,0	1,30	292.736	624.246	46,9	10,2	1,64
TR42	15.599	95.083	16,4	2,9	0,83	214.359	516.495	41,5	7,5	1,45
TR51	41.106	258.303	15,9	7,6	0,80	165.743	880.175	18,9	5,8	0,66
TR52	17.107	72.403	23,6	3,1	1,19	74.140	258.344	28,7	2,6	1,00
TR61	11.864	85.837	13,8	2,2	0,70	52.354	413.671	12,7	1,8	0,44
TR62	28.143	155.118	18,1	5,2	0,92	75.709	375.189	20,1	2,6	0,70
TR63	15.645	76.554	20,4	2,9	1,03	67.099	240.774	27,9	2,3	0,97
TR71	6.944	44.052	15,8	1,3	0,80	31.175	124.086	25,1	1,1	0,88
TR72	11.492	64.093	17,9	2,1	0,91	75.731	261.180	29,0	2,6	1,01

A: Bölgenin imalat sanayi istihdamı **B:** Bölgenin toplam istihdamı **C:** Bölgenin toplam istihdamı içinde imalat sanayi istihdamının payı **D:** Ülkedeki toplam imalat sanayi istihdamı içinde bölgenin imalat sanayi istihdamının payı **E:** Yer seçimi katsayısı (LQ)

Çizelge 4.3 (devam): Bölgesel imalat sanayi istihdam değişimleri (1992-2008).

	1992					2008				
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
TR81	5.099	68.646	7,4	0,9	0,38	37.026	122.995	30,1	1,3	1,05
TR82	3.984	23.652	16,8	0,7	0,85	16.980	60.422	28,1	0,6	0,98
TR83	16.083	96.032	16,7	3,0	0,85	57.669	235.509	24,5	2,0	0,85
TR90	12.453	78.154	15,9	2,3	0,81	46.637	227.859	20,5	1,6	0,71
TRA1	3.469	30.291	11,5	0,6	0,58	7.827	69.941	11,2	0,3	0,39
TRA2	1.756	17.935	9,8	0,3	0,50	7.149	53.363	13,4	0,2	0,47
TRB1	6.111	42.664	14,3	1,1	0,72	29.113	129.188	22,5	1,0	0,79
TRB2	2.887	23.939	12,1	0,5	0,61	11.917	82.273	14,5	0,4	0,51
TRC1	20.140	70.896	28,4	3,7	1,44	72.846	218.569	33,3	2,5	1,16
TRC2	7.810	51.498	15,2	1,4	0,77	21.782	169.232	12,9	0,8	0,45
TRC3	2.763	24.449	11,3	0,5	0,57	7.364	78.475	9,4	0,3	0,33
Toplam	543.166	2.746.931		100,0		2.863.616	9.989.155		100,0	

A: Bölgenin imalat sanayi istihdamı **B:** Bölgenin toplam istihdamı **C:** Bölgenin toplam istihdamı içinde imalat sanayi istihdamının payı **D:** Ülkedeki toplam imalat sanayi istihdamı içinde bölgenin imalat sanayi istihdamının payı **E:** Yer seçimi katsayısı (LQ)

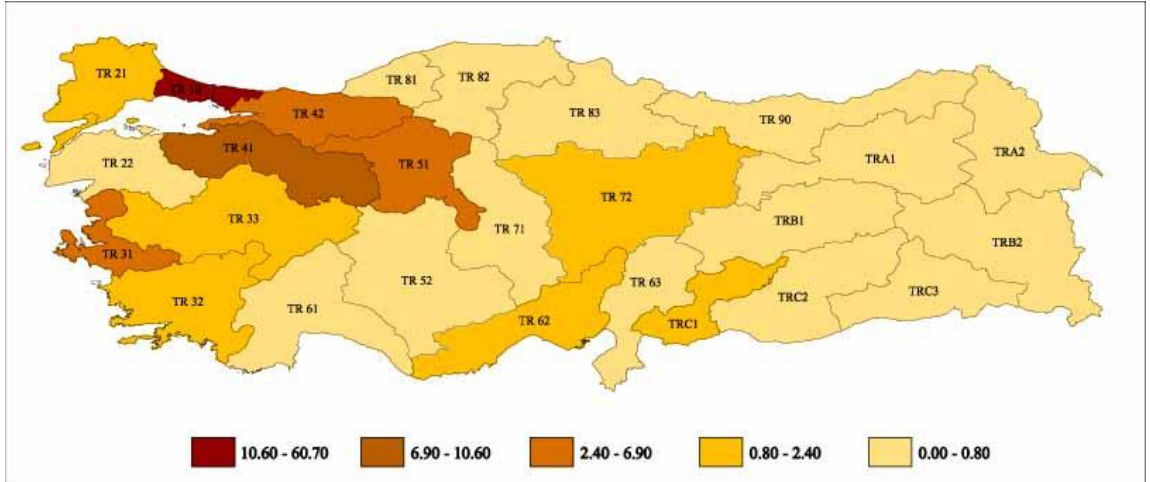
$$LQ_i = (e_i / e) / (E_i / E)$$

[e_i = i sektöründeki bölgesel istihdam, e = tüm sektörlerdeki toplam bölgesel istihdam, E_i = i sektöründeki ulusal istihdam, E = tüm sektörlerdeki toplam ulusal istihdam]

Bölgedeki imalat sanayinin düzeyini ve yoğunlaşmasını anlatabilecek bir diğer gösterge de ihracat rakamlarıdır. Veri teminindeki sorunlar nedeniyle 2002-2008 yılları arasında incelenen bölgesel imalat sanayi ihracat değerleri, Çizelge 4.4'te gösterilmiştir. Buna göre, 2002 yılında en fazla imalat sanayi ürünü ihraç eden bölge TR10-İstanbul bölgesidir. Diğer bölgelerle arasında ciddi farkın olduğu TR10-İstanbul'u, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR31-İzmir bölgeleri izlemektedir.

1992 yılında bölgelerin imalat sanayi ihracatının bölgenin toplam ihracatı içindeki payını gösteren (C) sütununda, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) ve TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgelerinin toplam ihracatlarının neredeyse tamamını imalat sektörü üzerinden gerçekleştirdiği görülmektedir.

Bölgenin imalat sanayi ihracatının ülke imalat sanayi ihracatı içindeki payının gösterildiği (D) sütununa göre, ülkedeki toplam imalat sanayi ihracatının %60,7'sini TR10-İstanbul, %10,6'sını ise TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgesi karşılamaktadır (Şekil 4.19).

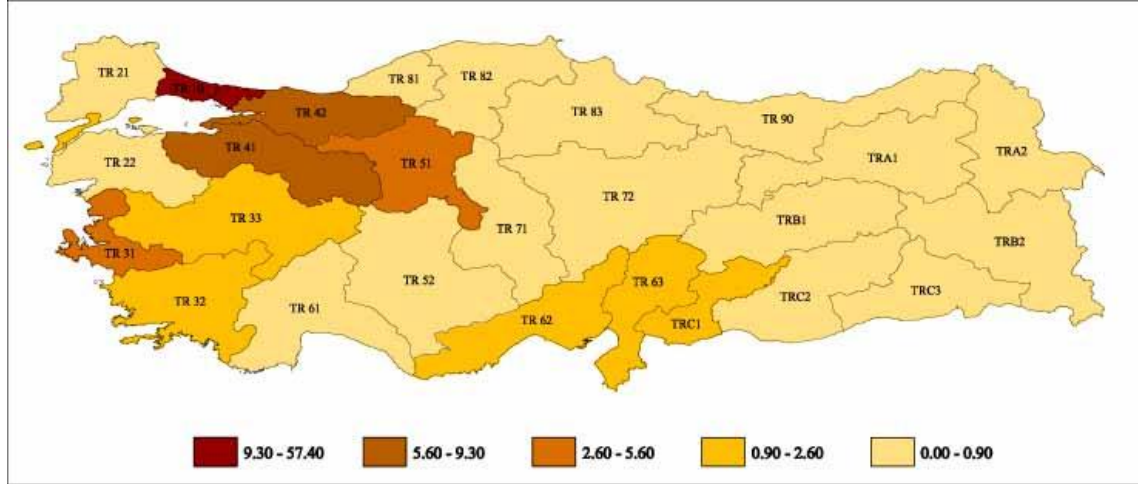

Şekil 4.19: Toplam imalat sanayi ihracatının içinde bölgelerin payı (2002).

2008 yılında bölgelerin toplam ihracatının içinde imalat sanayi ihracatının payını gösteren (C) sütununda, TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerinde bu payın %98'in üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

2008 yılı için ülkedeki toplam imalat sanayi ihracatının içindeki bölgesel imalat sanayi ihracatı (D sütunu) oranında, TR10-İstanbul, TR31 (İzmir) ve TR41-(Bursa, Eskişehir,

Bilecik) bölgelerinin paylarında bir önceki döneme nazaran düşüş yaşanırken, en ciddi artış TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgesinde olmuştur. Ayrıca, bölgenin toplam ihracatındaki yüksek imalat sanayi ihracatı dikkat çeken TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) ve TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerindeki ihracatın, ülkedeki imalat sanayi ihracatı içindeki oranının %1'in altında olduğu görülmektedir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20: Toplam imalat sanayi ihracatının içinde bölgelerin payı (2008).

Çizelge 4.4: Bölgesel imalat sanayi ihracat değişimleri (TL) (2002-2008).

	2002				2008			
	A	B	C	D	A	B	C	D
TR10	204.661	209.701	97,6	60,7	718.126	735.035	97,7	57,4
TR21	3.413	3.467	98,4	1	6.935	7.458	93,0	0,6
TR22	1.008	1.428	70,6	0,3	3.662	5.028	72,8	0,3
TR31	23.380	27.778	84,2	6,9	69.614	78.233	89,0	5,6
TR32	8.001	8.767	91,3	2,4	26.817	29.794	90,0	2,1
TR33	4.299	4.570	94,1	1,3	13.756	14.877	92,5	1,1
TR41	35.666	36.206	98,5	10,6	116.051	117.735	98,6	9,3
TR42	17.169	18.043	95,2	5,1	115.088	115.617	99,5	9,2
TR51	13.502	15.151	89,1	4	49.136	53.612	91,7	3,9
TR52	1.604	1.661	96,6	0,5	9.810	10.296	95,3	0,8
TR61	1.354	2.391	56,6	0,4	6.236	10.021	62,2	0,5
TR62	5.313	7.810	68	1,6	17.295	23.799	72,7	1,4
TR63	2.710	4.606	58,8	0,8	15.964	21.484	74,3	1,3
TR71	509	534	95,4	0,2	2.304	2.447	94,2	0,2
TR72	3.607	3.662	98,5	1,1	11.033	11.752	93,9	0,9

A: Bölgedeki imalat sanayi ihracatı (100.000 TL) **B:** Bölgedeki toplam ihracat (100.000 TL) **C:** Bölgedeki ihracatın içinde imalat sanayi ihracatının payı **D:** Ülkedeki toplam imalat sanayi ihracatı içinde bölgenin imalat sanayi ihracat payı

Çizelge 4.4 (devam): Bölgesel imalat sanayi ihracat değişimleri (TL) (2002-2008).

	2002				2008			
	A	B	C	D	A	B	C	D
TR81	403	424	95,1	0,1	4.992	5.259	94,9	0,4
TR82	176	251	70,3	0,1	2.768	2.910	95,1	0,2
TR83	604	711	85	0,2	5.808	6.194	93,8	0,5
TR90	1.777	5.069	35,1	0,5	7.370	17.776	41,5	0,6
TRA1	74	76	97,4	0	393	400	98,1	0
TRA2	248	257	96,6	0,1	1.336	1.389	96,2	0,1
TRB1	900	960	93,8	0,3	2.556	3.016	84,8	0,2
TRB2	64	66	97,7	0	2.201	2.223	99,0	0,2
TRC1	5.962	6.301	94,6	1,8	32.392	33.201	97,6	2,6
TRC2	98	138	71,4	0	2.064	2.395	86,2	0,2
TRC3	415	455	91,2	0,1	8.155	8.307	98,2	0,7
Toplam	336.919	360.482		100	1.251.863	1.320.258		100

A: Bölgedeki imalat sanayi ihracatı (100.000 TL) **B:** Bölgedeki toplam ihracat (100.000 TL) **C:** Bölgedeki ihracatın içinde imalat sanayi ihracatının payı **D:** Ülkedeki toplam imalat sanayi ihracatı içinde bölgenin imalat sanayi ihracat payı

Çizelge 4.3 ve 4.4’te bölgelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında önemli ipuçları veren imalat sanayinin düzeyi ve dağılımının incelenmesinin ardından, yoğunlaşma düzeyleri tüm sektörler için yer seçimi katsayısı (LQ) kullanılarak hesaplanmış ve böylece bölgelerin imalat sanayi dışında hangi ana sektörlerde gelişme gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre, Çizelge 4.5’te görüldüğü üzere, 2008 yılında TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) ve TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerinin, sahip oldukları doğal kaynaklar sebebiyle Madencilik ve Taşocakçılığı sektöründe yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. İnşaat sektöründe, TR51-Ankara ve TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) bölgeleri, toptan ticaret ve perakende ticaret sektöründe ise TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt) ve TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgelerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Otel, lokanta ve kahvehane sektöründe TR61-(Antalya, Isparta, Burdur) ve TR32-(Aydın, Denizli, Muğla) bölgeleri, Ulaştırma, depolama ve haberleşme sektöründe TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) ve TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgeleri, yoğunlaşmıştır. Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe TR51-Ankara ve TR10-İstanbul, Eğitim sektöründe TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) ve TR51-Ankara bölgeleri yoğunlaşmıştır. Son olarak Sağlık işleri ve sosyal hizmetler sektöründe TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) ve TR62-(Adana, Mersin) bölgeleri, Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri sektöründe ise TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis) ve TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop) bölgeleri yoğunlaşmıştır. Bölgelerdeki bu sektörel yoğunlaşmaların sebepleri başka bir çalışma konusu olarak analiz edilmesi gereken bir durumu ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.5: Bölgelerdeki sektörel yer seçimi katsayısı (LQ) değerleri (2008).

	C- Madencilik ve taş ocakçılığı	D- İmalat	F- İnşaat	G- Toptan ve Perakende ticaret	H- Otel, lokanta ve kahvehane	I- Ulaştırma, depolama ve haberleşme	K- Gayrimenk ul kiralama ve iş faaliyetleri	M- Eğitim	N- Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	O- Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri
TR10-İstanbul	-	1,05	0,88	0,98	0,83	0,92	1,28	1,08	1,13	1,10
TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	1,36	1,66	0,76	0,77	0,78	0,70	0,57	0,78	0,64	0,57
TR22-(Balıkesir, Çanakkale)	2,02	0,91	0,94	1,07	1,49	1,02	0,55	0,98	0,70	1,07
TR31-İzmir	-	1,08	0,99	1,02	0,82	0,85	1,14	0,90	1,01	0,90
TR32-(Aydın, Denizli, Muğla)	2,00	0,87	0,71	0,97	2,32	1,02	0,65	1,10	0,94	0,86
TR33-(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	-	1,17	0,70	0,98	1,14	1,11	0,69	0,94	-	1,01
TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik)	0,57	1,64	0,74	0,75	0,83	0,65	0,78	0,73	0,59	0,88
TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	-	1,45	0,93	0,80	0,66	1,12	0,65	0,59	0,64	0,78
TR51-Ankara	1,16	0,66	1,86	0,86	1,04	0,93	1,63	1,46	1,03	1,11
TR52-(Konya, Karaman)	1,13	1,00	0,57	1,21	0,80	0,99	0,68	0,97	1,08	0,86
TR61-(Antalya, Isparta, Burdur)	-	0,44	1,22	1,10	2,87	0,90	0,97	0,79	1,09	1,19
TR62-(Adana, Mersin)	0,74	0,70	0,91	1,20	0,76	1,22	1,00	1,26	1,53	1,02
TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	0,38	0,97	0,85	1,17	0,82	1,17	0,53	0,73	0,85	0,90
TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	-	0,88	1,29	1,13	1,13	1,03	0,62	0,95	0,60	1,04
TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat)	1,88	1,01	1,80	0,97	0,68	0,78	0,72	1,04	0,76	0,90

Çizelge 4.5 (devam): Bölgelerdeki sektörel yer seçimi katsayısı (LQ) değerleri (2008).

	C- Madencilik ve taş ocakçılığı	D- İmalat	F- İnşaat	G- Toptan ve Perakende ticaret	H- Otel, lokanta Ve kahvehane	I- Ulaştırma, depolama ve haberleşme	K- Gayrimenk ul kiralama ve iş faaliyetleri	M- Eğitim	N- Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	O- Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri
TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın)	12,01	1,05	0,69	0,88	1,02	0,86	0,39	0,99	0,95	0,86
TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop)	1,40	0,98	1,30	0,94	0,64	1,26	0,81	0,62	1,05	1,19
TR83-(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	-	0,85	0,76	1,25	0,86	1,23	0,69	0,76	0,95	0,93
TR90-(Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	-	0,71	1,15	1,22	1,06	1,34	0,72	1,03	0,67	0,81
TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt)	0,98	0,39	0,72	1,42	0,64	1,94	0,71	1,03	1,21	0,52
TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	-	0,47	0,28	1,75	1,20	1,43	0,30	0,52	-	1,00
TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	-	0,79	1,35	1,17	0,73	1,15	0,71	1,24	1,18	0,87
TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	0,20	0,51	1,25	1,26	0,61	1,85	0,52	1,29	1,75	0,80
TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	-	1,16	0,79	1,08	0,80	0,92	0,51	0,55	1,45	1,40
TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır)	0,93	0,45	1,24	1,19	0,54	1,72	1,26	0,79	1,21	0,97
TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	3,57	0,33	0,69	1,12	0,96	2,60	0,61	1,56	0,96	0,86

4.4. Bölüm Değerlendirmesi

Türkiye’deki bölgesel farklılıkların, bölgesel politikaların ve bölgelerdeki sektörel yoğunlaşmaların incelendiği bu bölümün amacı, bir sonraki bölümde yer alan Shift-Share analiz sonuçlarını yorumlamaya yardımcı olabilmektir. Bu bakımdan öncelikle Türkiye’deki mevcut bölgesel farklılıklar incelenmiştir. Seçilen demografik, ekonomik ve sosyal göstergelerden elde edilen bilgiler ışığında Türkiye’deki doğu ve batı arasındaki gelişmişlik farklarının azalma eğilimi göstermediği anlaşılmıştır.

Üç dönemde incelenen Türkiye’deki bölgesel politikaların, planlı dönem öncesinde etkin bir kullanımının olmadığı, planlı dönemde ise birinci ve ikinci kalkınma planlarında, bölgesel farklılıkları azaltmanın temel hedef olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu kararlı tutumun, üçüncü planda yerini ulusal kalkınmanın desteklenmesine bıraktığı ve beşinci plana kadar devam ettiği görülmüştür. AB’ye üyelik süreci ile bölgesel politikalarda ciddi değişimlerin yaşandığı 2000 sonrası dönemde, AB etkisiyle, İBBS’ye geçiş, Düzey 2 bölgelerinde kalkınma ajanslarının kurulması, bölge planlarının hazırlanması ve son olarak DPT’nin kaldırılarak Kalkınma Bakanlığı’nın kurulması gibi yeniliklerin gerçekleştiği görülmektedir. Planlı dönemde kullanılan en önemli bölgesel politika aracı olan yatırım teşviklerinde, KÖY politikasının bölgesel farklılıklar üzerinde istenilen etkiyi yaratamaması üzerine, 2009 ve 2012 yıllarında yeni teşvik sistemlerinin oluşturulduğu görülmüştür.

Bölgelerdeki imalat sanayinin düzeyi ve yoğunlaşmasının istihdam ve ihracat verileri ile değerlendirilmesiyle, TR10-İstanbul’un her iki dönemde de hem en fazla imalat sanayi istihdamına hem de ihracat oranına sahip olduğu anlaşılmıştır. TR31- İzmir, TR51-Ankara ve TR62-(Adana, Mersin) gibi geleneksel sanayi bölgeleri, hem ihracat hem de istihdam sayısında düşüş yaşarken, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgelerinde, bu oranlarda ciddi artışlar görülmüştür. Benzer şekilde 2008 yılında imalat sanayi yer seçimi katsayısı (LQ) değerinin en yüksek olduğu bölgelerin TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgeleri olduğu anlaşılmıştır.

Shift-Share analizinin uygulanacağı bir sonraki bölüme geçmeden önce, Türkiye’de ulusal kalkınma politikalarının gölgesinde kalan bölgesel politikaların, bölgelerin

ekonomik dinamiklerinin dikkate alınmadan oluşturulduğu belirtmek gerekmektedir. Bunun en iyi örneği, üçüncü plandan beri uygulamada olan KÖY politikasıdır. İllerin yarısından fazlasını kalkınmada öncelikli olarak niteleyen, üstelik bu illerin tümüne aynı önceliği tanıyan bu politikanın, bölgelerin dinamiklerine, ekonomik performanslarına, sektörlerin düzey ve kompozisyonlarına uygun olarak hazırlanmadığı açıktır. Nitekim bölgesel gelişmişlik düzeyi hakkında önemli ipuçları veren imalat sanayinin istihdam ve ihracat değeri incelendiğinde, TR10-İstanbul'un Türkiye'nin en önemli sanayi alanı olmaya devam ettiği, art bölgesinde de imalat sanayinin hızla geliştiği, yeni sanayi bölgeleri olarak adlandırılan TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis) ve TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) bölgelerinde içsel kaynaklara dayalı gelişmelerin yaşandığı, buna karşın geri kalmış bölgelerin önemli atılımlarda bulunamadığı anlaşılmıştır.

Türkiye'de 26 Düzey 2 bölgesinde ekonomik performansın Shift-Share analizi ile ölçüleceği bir sonraki bölümde, elde edilen sonuçlar bu bölümde ulaşılan sonuçlar ile birlikte yorumlanacaktır.

5. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL EKONOMİK PERFORMANS ÖLÇÜMÜ: SHIFT-SHARE ANALİZİ

Bu çalışmada bölgesel ekonomik performansı ölçmek için kullanılan Shift-Share analizinin temel amacı, bölgede yer alan bir sektördeki artış ya da düşüşün bölgeye özgü kısmını vurgulamak olup bölgesel büyümeyi;

- Ulusal Büyüme,
- Endüstriyel Bileşim ve
- Bölgesel Değişim olmak üzere üç bileşene ayırmaktadır.

Ulusal ekonomideki toplam artış ya da düşüşün bölge ekonomisi üzerindeki etkisini ölçen Ulusal Büyüme bileşeni ile ulusal düzeyde hızlı ya da yavaş büyüyen sektörlerin bölgedeki uzmanlaşma derecesini yansıtan Endüstriyel Bileşim bileşeni, bölgedeki büyümeyi dışsal faktörlerle açıklamaya çalışır. Bölgesel değişim bileşeni ise, yerel ekonominin güçlü noktalarını tanımlarken bölgedeki sektörel büyümeyi bölgenin o sektördeki rekabetçi üstünlüğüne bağlar. Bölgedeki büyümenin içsel faktörlerini açıklamaya çalışan bölgesel değişim bileşeni, bu sebeple analizin en önemli bileşenidir.

Bu bölümde, Türkiye’deki 26 Düzey-2 bölgesine ait, 1992 ve 2008 yılları arasında TÜİK tarafından hazırlanan Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ve Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri çalışmalarındaki sektörel istihdam verileri kullanılarak;

- Toplam istihdam değişimi ve
- İmalat sanayi istihdam değişimi, Shift-Share analizi ile bileşenlerine ayrılacaktır.

5.1. Bulgular

Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında toplam ve imalat sanayi istihdam değişimlerinin incelendiği bu bölümde öncelikle toplam istihdam değişimi için Shift-Share analizinin sonuçlarına yer verilecektir.

Toplam istihdam değişimindeki üç bileşenin bu değişimini açıklama yüzdeleri Çizelge 5.1’de gösterilmiştir. Buna göre; Ulusal Büyümenin, bölgenin toplam istihdam değişimini açıklamada en fazla etkiye sahip olduğu bölgeler TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın), TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt) ve TR62-(Adana, Mersin) bölgeleri olarak görölmektedir. Ayrıca Ulusal Büyüme bileşeni, TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgesi dışında tüm bölgelerin istihdam değişimine olumlu etkide bulunmuştur. Bunun yanı sıra, TR10-İstanbul, TR31-İzmir, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR51-Ankara ve TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgelerinde Endüstriyel Bileşim bileşeni, toplam istihdam değişimini olumlu etkilerken diğer bölgelerde değişim üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Bölgesel Değişim bileşeni incelendiğinde ise bu bileşenin, başta TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) olmak üzere, TR10-İstanbul, TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR32-(Aydın, Denizli, Muğla), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR61-(Antalya, Isparta, Burdur), TR52-(Konya, Karaman), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat), TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır), TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) ve TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgelerinde, istihdam değişimine olumlu etkide bulunduğu gözlenmektedir.

Çizelge 5.2’de yer alan analiz sonuçlarına göre, TR-10 İstanbul analiz dönemi içinde 2.469.933 kişi ile en fazla istihdam artışının yaşandığı bölgedir. Bu bölgeyi sırasıyla, TR51-Ankara, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR31-İzmir bölgeleri takip etmektedir. Çizelgede yer alan Endüstriyel Bileşim değerlerine göre, bu bileşenin pozitif olduğu TR10-İstanbul, TR31-İzmir, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR51-Ankara ve TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgelerinde, analiz dönemi başlangıcında hızlı büyüyen sektörlerin yer aldığı yorumu yapılabilir. Buna ek olarak endüstriyel bileşim değerinin büyüklüğüne bakarak, TR51-Ankara, TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) ve özellikle TR10-İstanbul’da sektörel kompozisyon içerisinde hızlı büyüyen sektörlerin payının çok yüksek olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak başta TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) ve TR33-(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) bölgeleri olmak üzere Endüstriyel Bileşim değerinin negatif olduğu diğer bölgelerde, başlangıç döneminde yavaş büyüyen sektörlerin yer aldığı yorumu yapılabilir. Bölgesel Değişim değerinin pozitif olduğu, TR10-İstanbul, TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR32-(Aydın, Denizli,

Muğla), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR52-(Konya, Karaman), TR61-(Antalya, Isparta, Burdur), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat), TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır), TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) ve TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgelerinde, başlangıçta hızlı büyüyen sektörlerin payının dönem içerisinde arttığı ve bu bölgelerin hızlı büyüyen sektörlerde rekabetçi üstünlüğünün olduğu sonucuna varılabilir. Buna karşın, TR51-Ankara, TR62-(Adana, Mersin), TR31-İzmir ve TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) gibi Bölgesel Değişim bileşenin negatif olduğu bölgelerde, hızlı büyüyen sektörlerin payının azaldığı, bu bölgelerin rekabetçi üstünlüklere sahip olmadıkları söylenebilir.

Çizelge 5.1: Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında toplam istihdam değişimindeki Shift-Share bileşenlerin yüzdelik payı.

	Ulusal Büyüme	Endüstriyel Bileşim	Bölgesel Değişim	
TR10-İstanbul	69,3	17,6	13,0	100
TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	69,4	-5,7	36,3	100
TR22-(Balıkesir, Çanakkale)	150,4	-13,9	-36,5	100
TR31-İzmir	114,6	16,5	-31,1	100
TR32-(Aydın, Denizli, Muğla)	96,1	-2,7	6,5	100
TR33-(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	135,8	-15,2	-20,5	100
TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik)	78,5	4,8	16,7	100
TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	58,4	-1,4	43,1	100
TR51-Ankara	108,6	22,9	-31,5	100
TR52-(Konya, Karaman)	102,5	-7,5	5,0	100
TR61-(Antalya, Isparta, Burdur)	67,1	-6,7	39,6	100
TR62-(Adana, Mersin)	184,8	-5,2	-79,6	100
TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	122,6	-9,1	-13,5	100
TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	-53,8	234,5	-80,8	100
TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat)	85,6	-11,7	26,1	100
TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın)	331,8	-163,7	-68,1	100
TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop)	163,3	-28,2	-41,0	100
TR83-(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	168,1	-13,0	-55,1	100

Çizelge 5.1 (devam): Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında toplam istihdam değişimindeki Shift-Share bileşenlerin yüzdelik payı.

	Ulusal Büyüme	Endüstriyel Bileşim	Bölgesel Değişim	
TR90-(Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	129,9	-15,9	-13,9	100
TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt)	200,8	-60,3	-40,6	100
TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	130,5	-38,2	7,7	100
TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	122,5	-22,6	0,1	100
TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	108,1	-21,2	13,1	100
TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	125,1	-3,5	-21,7	100
TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır)	115,3	-22,0	6,7	100
TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	119,2	-34,4	15,2	100

Çizelge 5.2: Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında toplam istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerine göre ayrıştırılması.

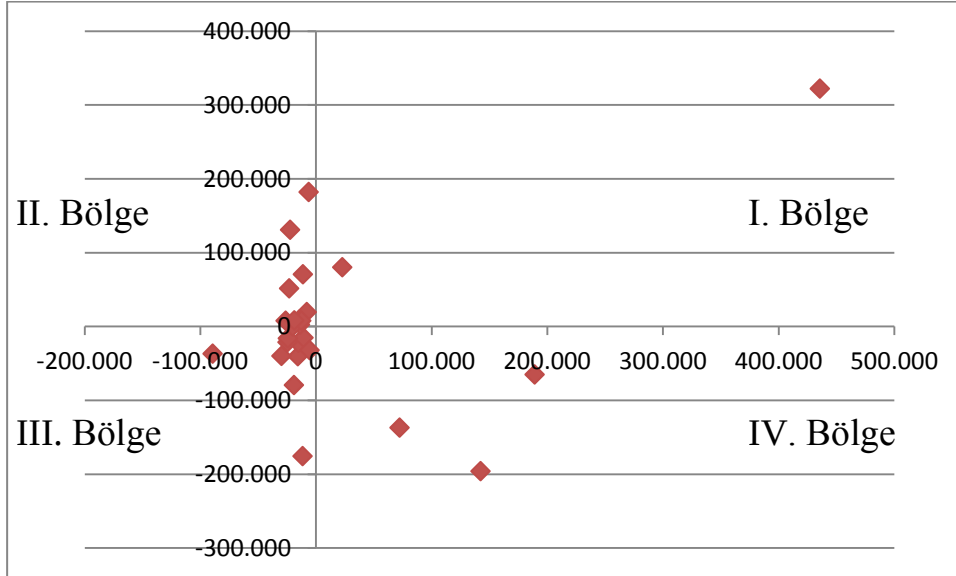
	Toplam Değişim	=	Ulusal Büyüme	+	Endüstriyel Bileşim	+	Bölgesel Değişim	Bölge
TR10-İstanbul	2.469.933	=	1.711.981	+	435.864	+	322.088	I
TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	194.549	=	135.020	+	-11.020	+	70.549	II
TR22-(Balıkesir, Çanakkale)	111.143	=	167.152	+	-15.427	+	-40.581	III
TR31-İzmir	440.814	=	505.152	+	72.639	+	-136.978	IV
TR32-(Aydın, Denizli, Muğla)	295.331	=	283.829	+	-7.834	+	19.336	II
TR33-(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	195.365	=	265.210	+	-29.708	+	-40.137	III
TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik)	480.996	=	377.745	+	22.926	+	80.325	I
TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	422.907	=	246.788	+	-5.990	+	182.109	II
TR51-Ankara	623.472	=	676.916	+	142.641	+	-196.085	IV
TR52-(Konya, Karaman)	186.041	=	190.660	+	-13.931	+	9.312	II
TR61-(Antalya, Isparta, Burdur)	329.745	=	221.310	+	-22.214	+	130.649	II
TR62-(Adana, Mersin)	220.606	=	407.629	+	-11.442	+	-175.581	III
TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	164.360	=	201.501	+	-14.941	+	-22.200	III
TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	80.672	=	-43.382	+	189.201	+	-65.147	IV
TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat)	197.191	=	168.737	+	-22.983	+	51.437	II
TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın)	54.465	=	180.711	+	-89.154	+	-37.092	III
TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop)	36.800	=	62.290	+	-10384	+	-15.106	III
TR83-(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	143.837	=	241.736	+	-18.668	+	-79.231	III

Çizelge 5.2 (devam):Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında toplam istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerine göre ayrıştırılması.

	Toplam Değişim	=	Ulusal Büyüme	+	Endüstriyel Bileşim	+	Bölgesel Değişim	Bölge
TR90-(Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	152.671	=	198.268	+	-24.303	+	-21.294	III
TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt)	39.703	=	79.736	+	-23.933	+	-16.100	III
TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	35.698	=	46.582	+	-13.630	+	2.746	II
TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	88.210	=	108.057	+	-19.927	+	79	II
TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	58.354	=	63.073	+	-12.377	+	7657	II
TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	148.236	=	185.465	+	-5.124	+	-32.106	III
TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır)	117.756	=	135.740	+	-25.899	+	7.915	II
TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	54.045	=	64.421	+	-18.597	+	8.221	II

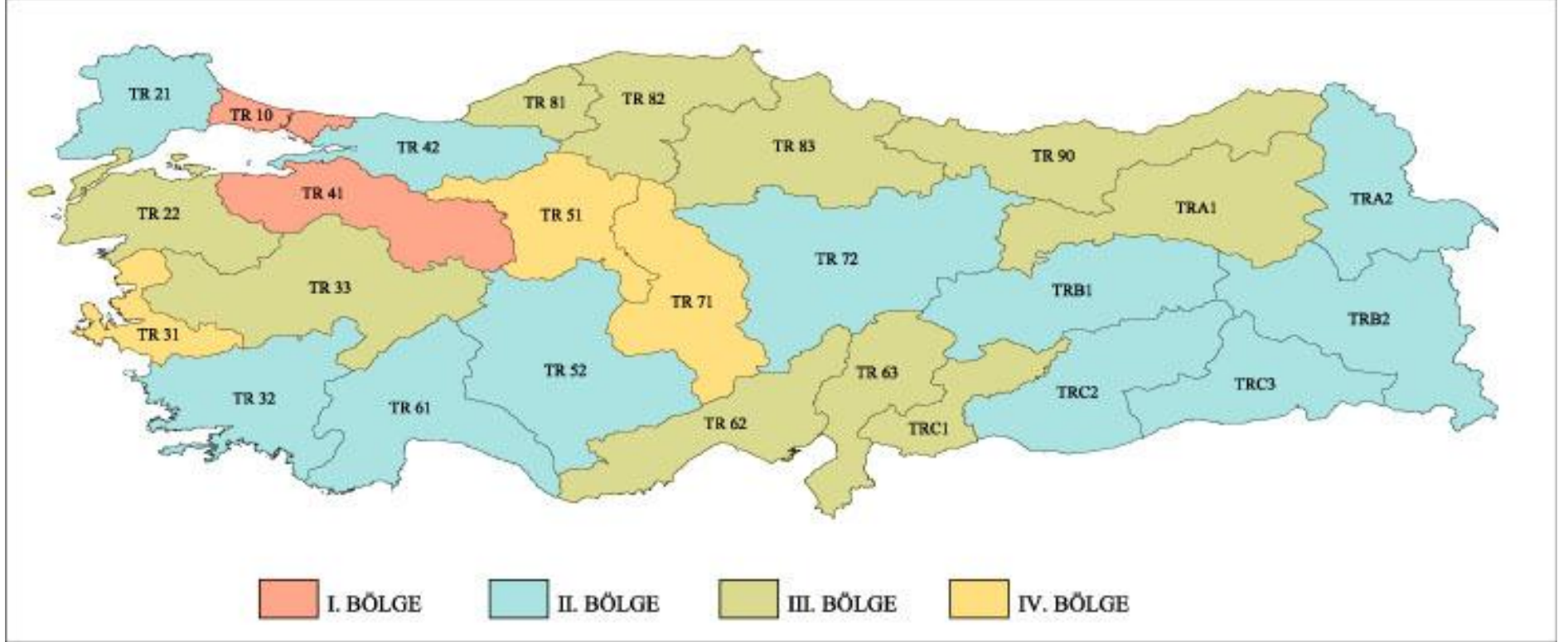
Şekil 5.1 ve Şekil 5.2’de Düzey 2 bölgeleri, Çizelge 5.2’deki endüstriyel bileşim ve bölgesel değişim bileşenleri değerlerinden yola çıkılarak, dört bölgeye bölünmüştür. Buna göre Şekil 5.1’de;

- I. bölgede (IM + RS +), başlangıçta hızlı büyüyen sektörlerin payının arttığı Düzey 2 bölgeleri,
- II. bölgede (IM - RS +), başlangıçta yavaş büyüyen sektörlerin payının azaldığı Düzey 2 bölgeleri,
- III. bölgede (IM - RS -), başlangıçta yavaş büyüyen sektörlerin payının arttığı Düzey 2 bölgeleri,
- IV. bölgede (IM + RS -), başlangıçta hızlı büyüyen sektörlerin payının azaldığı Düzey 2 bölgeleri yer almaktadır.

Şekil 5.1: Toplam istihdam değişimde endüstriyel bileşim ve bölgesel değişim bileşenlerinin bölgesel dağılımı (x eksenini endüstriyel bileşimi, y eksenini bölgesel değişimi göstermektedir).

Buna göre, her iki bileşenin de pozitif değerde olduğu I. bölgede yer alan TR10-İstanbul ve TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ile endüstriyel bileşimin pozitif, bölgesel değişimin negatif olduğu IV. bölgede yer alan TR51-Ankara, TR31-İzmir, ve TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgeleri dışında diğer bölgelerin II. ve III. bölgelerde birbirine yakın noktalarda kümелendiği görülmektedir. III. bölgede yer alan TR62-(Adana, Mersin) bölgesinde yavaş büyüyen sektörlerinin payının arttığı, II. bölgede yer alan TR61-(Antalya, Isparta, Burdur) bölgesinde ise yavaş büyüyen sektörlerin payının azaldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 5.2: Toplam istihdam değişiminin Shift-Share analizi bileşenlerinin değerlerine göre gruplandırılması.

Tarım dışı tüm sektörlerin 1992-2008 yılları arasında yaşadığı istihdam değişimin analiz edilmesinin ardından, aynı dönemdeki imalat sanayi istihdam değişimlerini vurgulayabilmek için ikinci bir analize başvurulmuştur.

Çizelge 5.3’de, 1992-2008 yılları arasında, sadece imalat sektöründe yaşanan istihdam değişimlerini, Shift-Share analiz bileşenlerinin açıklama yüzdeleri görülmektedir. Buna göre, imalat sanayi istihdam değişiminde TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgesi hariç tüm bölgelerde Ulusal Büyümenin pozitif bir etkisi vardır. Bununla beraber imalat sanayi istihdam artışına ulusal büyüme etkisinin en fazla olduğu bölgeler, TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt), TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) ve TR62-(Adana, Mersin) bölgeleri olarak görülmektedir. Endüstriyel Bileşim değerinin tüm bölgelerdeki imalat sanayi istihdam artışına olumlu etkide bulunduğu anlaşılmaktadır. TR10-İstanbul, TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) ve TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) bölgelerinde imalat sanayi istihdam değişiminde Bölgesel Değişim bileşenin olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Buna karşın, özellikle TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt), TR62-(Adana, Mersin), TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) ve TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgelerinde Bölgesel Değişim bileşeninin, bölgelerdeki imalat sanayi istihdam değişimi açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir.

Çizelge 5.4’de aynı dönem içinde imalat sanayi sektöründeki istihdam değişimi, Shift-Share analizi bileşenleri ile açıklanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, dönem süresince imalat sanayi istihdamının en fazla arttığı bölge 772.269 kişi ile TR10-İstanbul, en az arttığı bölge ise 4.358 kişi ile TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgesi olmuştur. Endüstriyel Bileşim bileşeninin tüm bölgelerde pozitif değerde olması, başlangıçta tüm sektörlerde hızlı büyüyen imalat alt sektörlerinin yer aldığını göstermektedir. Aynı şekilde, Endüstriyel Bileşim değerinin en yüksek olduğu TR10-İstanbul, TR31-İzmir, TR51-Ankara bölgelerinde, hızlı büyüyen imalat alt sektörlerinin payının yüksek olduğu, tersi olarak TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgesinde ise hızlı büyüyen imalat alt sektörlerinin payının düşük olduğu yorumu yapılabilir. Analizin en önemli bileşeni olan Bölgesel Değişim bileşeni incelendiğinde sırasıyla; TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir,

Kırşehir), TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) ve TR10-İstanbul bölgelerinde başlangıçta bölgede yer alan, hızlı büyüyen imalat alt sektörlerinin payının dönem içerisinde arttığı söylenebilir. Bu bölgelerde yaşanan sektörel pay artışı bölgelerin o sektörlerdeki rekabetçi üstünlüklerine bağlanmaktadır. Bölgesel Değişim bileşeninin negatif olduğu diğer bölgelerde, başlangıçta hızlı büyüyen imalat alt sektörlerinin bölgede yer almasına rağmen, bölgelerin o sektörlerde rekabetçi üstünlükleri olmadığı için istihdam kaybı yaşadığı yorumu yapılabilir. Bu bölgeler içinde imalat sanayinin gelişmediği bölgelerin yanı sıra TR31-İzmir, TR51-Ankara, TR62-(Adana, Mersin) gibi geleneksel sanayi merkezleri de yer almaktadır.

Çizelge 5.3: Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında imalat sanayi istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerinin yüzdelik payı.

	Ulusal Büyüme	Endüstriyel Bileşim	Bölgesel Değişim	
TR10-İstanbul	56,9	35,3	7,8	100
TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	18,1	11,2	70,7	100
TR22-(Balıkesir, Çanakkale)	85,0	52,7	-37,6	100
TR31-İzmir	76,5	47,4	-24,0	100
TR32-(Aydın, Denizli, Muğla)	73,0	45,2	-18,2	100
TR33-(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	81,0	50,2	-31,3	100
TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik)	39,3	24,3	36,4	100
TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	20,7	12,8	66,5	100
TR51-Ankara	87,0	53,9	-40,9	100
TR52-(Konya, Karaman)	79,1	49,0	-28,1	100
TR61-(Antalya, Isparta, Burdur)	77,3	47,9	-25,1	100
TR62-(Adana, Mersin)	156,0	96,7	-152,7	100
TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	80,2	49,7	-29,9	100
TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	-28,6	5,1	123,5	100
TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat)	47,2	29,2	23,6	100
TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın)	42,1	26,1	31,8	100
TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop)	80,8	50,1	-30,9	100
TR83-(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	102,0	63,2	-65,2	100

Çizelge 5.3 (devam): Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında imalat sanayi istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerinin yüzdelik payı.

	Ulusal Büyüme	Endüstriyel Bileşim	Bölgesel Değişim	
TR90-(Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	96,1	59,5	-55,6	100
TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt)	209,9	130,1	-240,0	100
TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	85,9	53,2	-39,1	100
TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	70,1	43,4	-13,5	100
TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	84,3	52,2	-36,5	100
TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	100,8	62,4	-63,2	100
TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır)	147,4	91,3	-138,7	100
TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	158,4	98,1	-156,5	100

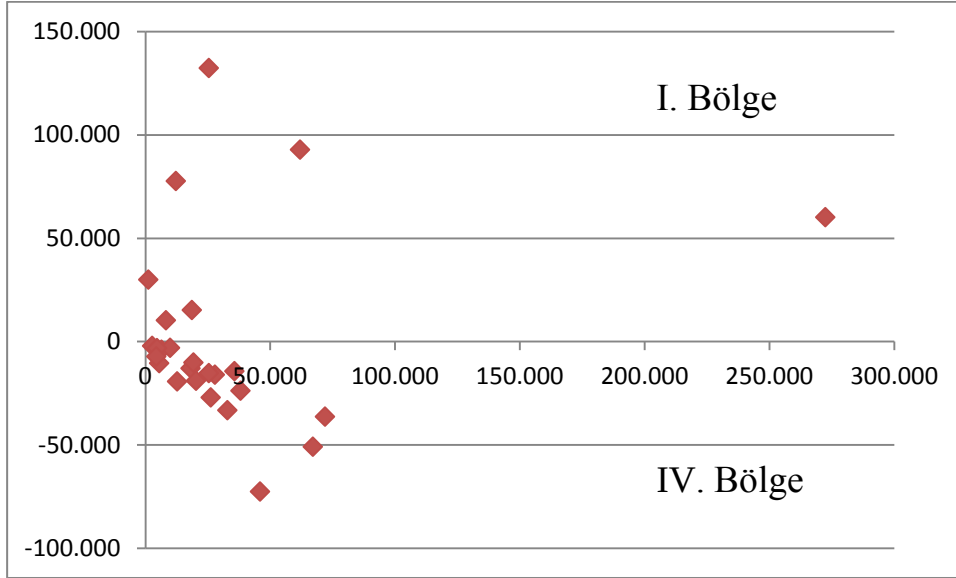
Çizelge 5.4: Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında imalat sanayi istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerine göre ayrıştırılması.

	Toplam Değişim	=	Ulusal Büyüme	+	Endüstriyel Bileşim	+	Bölgesel Değişim	Bölge
TR10-İstanbul	772.269	=	439.697	+	272.464	+	60.108	I
TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	109.668	=	19.870	+	12.312	+	77.486	I
TR22-(Balıkesir, Çanakkale)	34.458	=	29.281	+	18.144	+	-12.967	IV
TR31-İzmir	151.897	=	116.264	+	72.044	+	-36.411	IV
TR32-(Aydın, Denizli, Muğla)	79.089	=	57.742	+	35.780	+	-14.433	IV
TR33-(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	76.115	=	61.689	+	38.226	+	-23.800	IV
TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik)	254.789	=	100.065	+	62.006	+	92.718	I
TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)	198.760	=	41.134	+	25.489	+	132.137	I
TR51-Ankara	124.637	=	108.395	+	67.168	+	-50.926	IV
TR52-(Konya, Karaman)	57.033	=	45.111	+	27.953	+	-16.031	IV
TR61-(Antalya, Isparta, Burdur)	40.490	=	31.285	+	19.386	+	-10.181	IV
TR62-(Adana, Mersin)	47.566	=	74.212	+	45.986	+	-72.632	IV
TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	51.454	=	41.255	+	25.564	+	-15.366	IV
TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	24.231	=	-6.939	+	1.244	+	29.926	I
TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat)	64.239	=	30.304	+	18.778	+	15.157	I
TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın)	31.927	=	13.446	+	8.332	+	10.149	I
TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop)	12.996	=	10.506	+	6.510	+	-4.020	IV
TR83-(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	41.586	=	42.410	+	26.280	+	-27.104	IV

Çizelge 5.4 (devam): Türkiye’de 1992-2008 yılları arasında imalat sanayi istihdam değişiminin Shift-Share bileşenlerine göre ayrıştırılması.

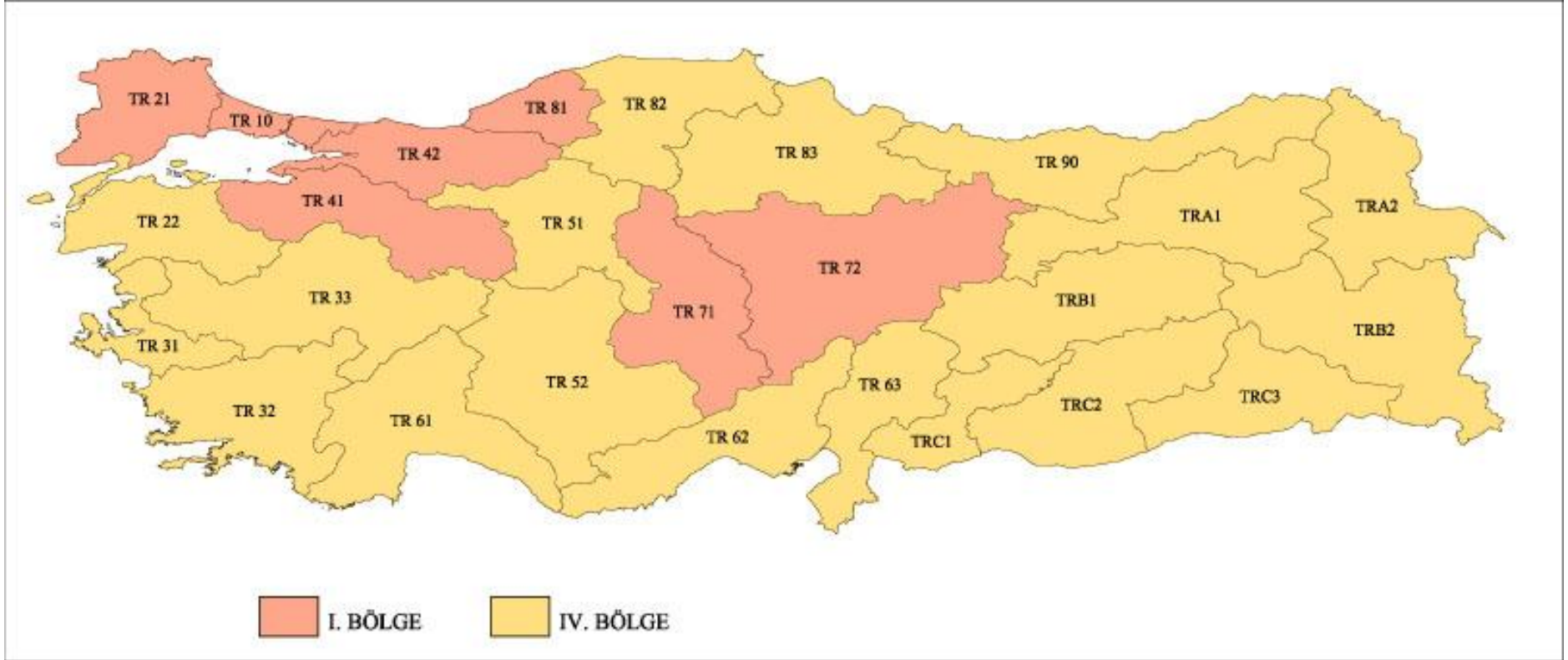
	Toplam Değişim	=	Ulusal Büyüme	+	Endüstriyel Bileşim	+	Bölgesel Değişim	Bölge
TR90-(Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	34.184	=	32.838	+	20.349	+	-19.003	IV
TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt)	4.358	=	9.148	+	5.668	+	-10.458	IV
TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	5.393	=	4.631	+	2.869	+	-2.107	IV
TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	23.002	=	16.114	+	9.986	+	-3.098	IV
TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	9.030	=	7.613	+	4.717	+	-3.300	IV
TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	52.706	=	53.108	+	32.909	+	-33.312	IV
TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır)	13.972	=	20.595	+	12.762	+	-19.384	IV
TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	4.601	=	7.286	+	4.515	+	-7.200	IV

Şekil 5.3 ve Şekil 5.4’de, bölgelerdeki imalat sanayi istihdam değişiminde endüstriyel bileşim ve bölgesel değişim bileşenlerinin, oluşturulan bölgelere dağılımı gösterilmektedir. İmalat sanayi için yapılan Shift-Share analizinde tüm bölgelerde endüstriyel bileşim değerinin pozitif çıkması sebebiyle sadece iki bölgeden oluşan bu grafikte, I. bölgede yer alan TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) ve TR10-İstanbul’un diğer bölgelerden ayrıştığı görülmektedir. IV. bölgede yer alan TR62-(Adana, Mersin), TR31-İzmir ve TR51-Ankara bölgelerinde imalat sanayi için hızlı büyüyen sektörlerin payının diğer bölgelere göre daha fazla azaldığı yorumu yapılabilir. Görüldüğü üzere söz edilen bu bölgeler dışındaki bölgelerin, birbirine yakın değerlere sahip olmaları nedeniyle özellikle IV. bölgede kümелendiği anlaşılmaktadır.

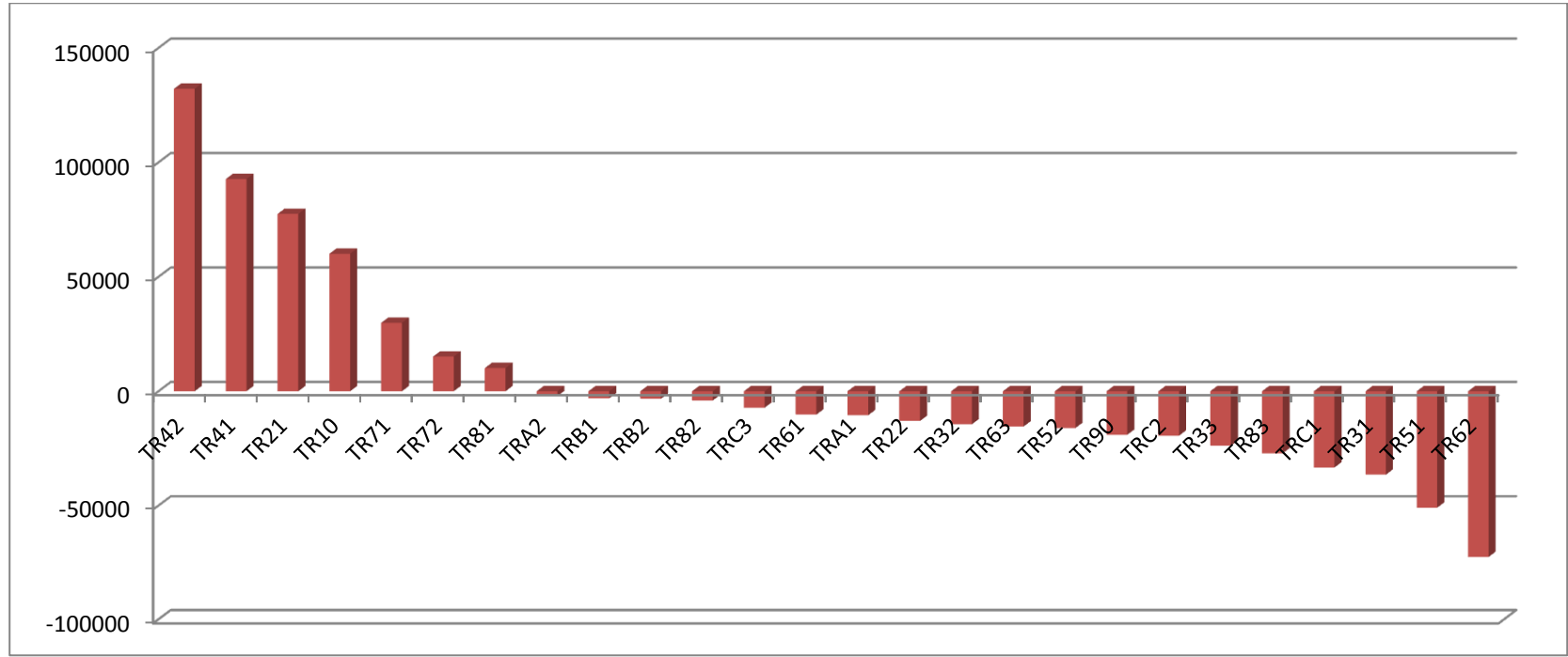

Şekil 5.3: İmalat sanayi istihdam değişiminde endüstriyel bileşim ve bölgesel değişim bileşenlerinin bölgesel dağılımı (x eksenini endüstriyel bileşimi, y eksenini bölgesel değişimi göstermektedir).

Shift-Share analizinin en önemli bileşeni olarak vurgulanan Bölgesel Değişim bileşeninin, imalat sanayi için tüm bölgelerdeki değeri sıralandığında; Şekil 5.5’de görüldüğü üzere, en yüksek Bölgesel Değişim değerine sahip ilk üç bölgenin, TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), bölgeleri olurken, en düşük bölgesel değişim değerine sahip ilk üç bölgenin, TR62-(Adana, Mersin), TR51-Ankara ve TR31-İzmir olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 5.4: İmalat sanayi istihdam değişiminin Shift-Share analizi bileşenlerinin değerlerine göre gruplandırılması.

Şekil 5.5: İmalat sanayi sektörü için bölgesel değişim bileşeni değerlerinin sıralanması (1992-2008).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de bölgelerin ekonomik dinamiklerine uygun olmayan bölgesel politikaların hazırlandığı eleştirisinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmanın amacı; Türkiye’deki bölgesel ekonomik performansın ölçülmesi ve değerlendirilmesidir. Ekonomik performansı ölçmek için kullanılan geleneksel analiz yöntemlerinden Ekonomik Temel Teorisi, Girdi-Çıktı Analizi ve Shift-Share Analizinin incelendiği bu çalışmada, büyüme teorilerinde 80 sonrası büyümenin kaynağı konusunda yaşanan dönüşümler göz önünde bulundurularak, bölgedeki büyümede etkili içsel faktörleri de ölçebilen Shift-Share analizinin çalışmanın amacı açısından en uygun yöntem olacağına karar verilmiştir. Temel amacı bölgede yer alan bir sektördeki artış ya da düşüşün bölgeye özgü kısmını vurgulamak olan Shift-Share analiz yönteminin diğer iki yöntem ile arasındaki en temel farklılıklar bu analizlerin;

- Bölgesel büyümenin dışsal kaynaklarına odaklanmaları ve bölgenin içsel dinamiklerini ölçememeleri,
- Bölgesel ekonomiyi durağan tek yıla ait veriler ile tanımlamaları ve yaşanan değişimleri periyotlar içerisinde inceleyememeleri olarak belirtilmiştir.

Türkiye’de 26 Düzey 2 bölgesinde toplam ve imalat sanayi istihdam değişimlerinin ayrıştırılması için kullanılacak Shift-Share analizinden önce bölgelerin mevcut ekonomik düzeylerinin ve geçmişten gelen eğilimlerinin ne yönde olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu sebeple önce Türkiye’deki mevcut bölgesel farklılıklar, süreç içerisinde uygulanan bölgesel politikalar ve ardından bölgelerdeki sektörel yoğunlaşmalar incelenmiştir. Buna göre, Türkiye’de bölgesel farklılıkların azalmadığı, uygulanan bölgesel politikaları kimi zaman tamamen kimi zaman kısmen ulusal kalkınma hedefinin gerisinde kaldığı ve istenilen başarıyı sağlayamadığı sonucuna varılmıştır. Bölgelerdeki imalat sanayinin düzeyi ve yoğunlaşması, istihdam ve ihracat verileri kullanılarak Shift-Share analizi ile aynı dönemde değerlendirildiğinde,

- 1992 yılında TR10-İstanbul ve TR31-İzmir, 2008 yılında TR10-İstanbul ve TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgelerinin en yüksek imalat sanayi istihdamına sahip bölgeler olduğu,
- TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) ve TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgelerinin, dönem içinde imalat sanayi istihdamı en fazla arttıran bölgeler olduğu,
- TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) ve TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) bölgelerinin, toplam istihdam oranları içinde imalat sanayi istihdam payını en fazla arttıran bölgeler olduğu,
- TR10-(İstanbul), TR31-(İzmir), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) ve TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın) bölgelerinin 2008 yılında imalat sanayi için 1'den büyük LQ değerine sahip olduğu,
- TR10-İstanbul bölgesinin, 2002 ve 2008 yıllarında en fazla imalat sanayi ürünü ihraç eden bölge olduğu ve bu bölgeyi TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) ve TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgelerinin takip ettiği görülmüştür.

Tüm sektörler için uygulanan Shift-Share analizine göre;

- I. bölgede bulunan TR10-İstanbul ve TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgelerinde başlangıçta hızlı büyüyen sektörlerin yer aldığı ve bölgelerin bu sektörlerde rekabetçi üstünlüklere sahip olduğu,
- II. bölgede bulunan TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR32-(Aydın, Denizli, Muğla), TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR52-(Konya, Karaman), TR61-(Antalya, Isparta, Burdur), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat), TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkâri), TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır) ve TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerinin rekabetçi üstünlüklere sahip olduğu ve başlangıçta yavaş büyüyen sektörlerin payının azaldığı,

- III. bölgede bulunan TR22-(Balıkesir, Çanakkale), TR33-(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak), TR62-(Adana, Mersin), TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye), TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın), TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop), TR83-(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya), TR90-(Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane), TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt) ve TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis) bölgelerinde başlangıçta yavaş büyüyen sektörlerin yer aldığı ve bu bölgelerin rekabetçi üstünlüklere sahip olmadığı,
- IV. bölgede bulunan TR51-Ankara, TR31-İzmir ve TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgelerinin, başlangıçta hızlı büyüyen sektörlerin yer almasına rağmen sahip oldukları rekabetçi üstünlükleri yitirdikleri sonucuna varılmıştır.

İmalat sanayi için uygulanan Shift-Share analizine göre ise;

- Başlangıçta tüm bölgelerde hızlı büyüyen imalat sanayi alt sektörlerinin yer aldığı,
- I. bölgede yer alan TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR10-İstanbul, TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir), TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) ve TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) bölgelerinin imalat sanayi sektöründe önemli rekabetçi üstünlüklere sahip olduğu,
- IV. bölgede yer alan TR31-İzmir, TR51-Ankara, TR62-(Adana, Mersin) gibi geleneksel sanayi merkezlerinin ve geri kalan diğer bölgelerin imalat sanayi sektöründe rekabetçi üstünlüklere sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tüm sektörlerdeki toplam istihdam değişimi için uygulanan Shift-Share analizi ve yer seçimi katsayısı (LQ) sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, yeni teşvik sistemi ile I. bölgede yer alan TR10-İstanbul'un hizmet sektöründe, TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgesinin ise imalat sanayi sektöründe desteklenmesi gerektiği görülmektedir.

II. bölgede yer alan TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) ve TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) bölgelerinde var olan rekabetçi üstünlüklerin imalat sanayi, TR32-(Aydın, Denizli, Muğla) ve TR61-(Antalya, Isparta,

Burdur) bölgelerinde turizm, TRA2-(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan), TRB1-(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli), TRB2-(Van, Muş, Bitlis, Hakkâri), TRC2-(Şanlıurfa, Diyarbakır) ve TRC3-(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerinde ise ticaret sektöründen kaynaklandığı görülmektedir. Bu bölgelerde yeni teşvik sisteminin yardımıyla rekabetçi üstünlüklerin desteklenmesi, bölgelerin hem bu sektörlerde hem de diğer sektörlerde uzmanlığının arttırılması ve bu sayede daha güçlü bir ekonomik yapıya ulaşmalarının sağlanması gerekmektedir.

III. bölgede bulunan ve rekabetçi üstünlüklere sahip olmayan on Düzey 2 bölgesinden TR22-(Balıkesir, Çanakkale), TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) ve TR82-(Kastamonu, Çankırı, Sinop) bölgelerinde madencilik, TR33-(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) ve TRC1-(Gaziantep, Adıyaman, Kilis) bölgelerinde imalat, TR62-(Adana, Mersin), TR63-(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye), TR83-(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya), TR90-(Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) ve TRA1-(Erzurum, Erzincan, Bayburt) bölgelerinde ise ticaret sektörü teşvik edilmeli ve farklı sektörlerde de rekabetçi üstünlüklerin yaratılması desteklenmelidir.

IV. bölgede yer alan ve rekabetçi üstünlüklere sahip olmayan TR31-İzmir ve TR51-Ankara bölgelerinde hizmet sektöründe, TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgesinde ise imalat sanayi ve turizm sektöründe, yeni teşvik sisteminin yardımıyla uzmanlaşmanın arttırılması ve üstünlüklerin oluşturulması teşvik edilmelidir.

İmalat sanayi istihdam değişimi için uygulanan Shift-Share analizi sonuçları değerlendirildiğinde, I. bölgede yer alan ve imalat sanayi sektöründe rekabetçi üstünlüklere sahip olan toplam yedi Düzey 2 bölgesinde, geleneksel sanayi bölgesi olan İstanbul'un etkisi açıkça görülmektedir. İstanbul için sürdürülen sanayisizleştirme çalışmalarının sonucu olarak, imalat sanayi sektöründe önemli bir konumu ulaşan TR42-(Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova), TR41-(Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR21-(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgelerinde, kamu sanayi yatırımlarının yoğun olduğu TR81-(Zonguldak, Karabük, Bartın) ve TR71-(Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) bölgelerinde ve yeni sanayi odaklarından biri olan TR72-(Kayseri, Sivas, Yozgat) bölgesinde yeni teşvik sistemi ile imalat sanayi sektöründe rekabetçi üstünlüklerinin devam etmesi sağlanmalıdır.

IV. bölgede yer alan ve imalat sanayi sektöründe rekabetçi üstünlüklere sahip olmayan on dokuz Düzey 2 bölgesinde ise, bölgelerin diğer bölgelerle yarışabilecek rekabetçi üstünlüklerinin yaratılması gerekmektedir. Bu bakımdan yeni teşvik sisteminde doğu ve güneydoğuda bulunan illerin en fazla teşvikin verileceği 6. bölgede yer alması ve 6. bölgede bu üstünlüklerin işgücü maliyetlerinin düşürülerek yaratılmaya çalışılması doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Benzer şekilde diğer iller içinde farklı rekabetçi üstünlüklerin yaratılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de yeni dönem bölgesel politikaların hazırlanması sürecinde, bölgesel performansların, sektörel dinamiklerin ve imalat sanayi bölgesel düzeyinin incelenmesi ve sonuçlarının dikkate alınması, bölgesel politikaların temel hedeflerine ulaşmalarında daha başarılı olmalarına yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Altınbaş, S., Doğruel, F. ve Güneş, M.** (2002). Türkiye'de bölgesel yakınsama: kalkınmada öncelikli iller politikası başarılı mı?, ERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Konferansı VI, 11-14 Eylül 2002, Ankara.
- Arcelus, F.J. (1984).** An extension of shift-share analysis. *Growth and Change* 13 (1): 3–8.
- Armstrong, H. ve Taylor, J.** (2000). *Regional economics and policy*. third edition, Blackwell publishers, Oxford.
- Armstrong, H.W.** (2002). European union regional policy: reconciling the convergence and evaluation evidence. J.R. Cuadrado-Roura ve M. Parellada (Ed), *regional convergence in the european union, facts, prospects and policies*, Berlin: Springer, p 231–72.
- Arrow, K.** (1962). *Economic welfare and the allocation of resources for invention*. Princeton, NJ: Princeton University Press, p 609–26.
- Ashby, D.L.** (1960). The shift-share analysis of regional growth: a reply. *The Southern Economic Journal* 33: 577–581.
- Barff, R. ve Knight, P. L.** (1988). Dynamic shift-share analysis. *Growth and Change*, 19-2, p 1–10.
- Barro, R. J. ve Sala-i-Martin, X.** (1999). *Economic growth*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Barro, R.J.** (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98, S71–S102.
- Barro, R.J. ve Sala-i-Martin, X.** (1992). Convergence. *Journal of Political Economics*, 100 (2), 223–51.
- Bartels, C. P. A., Nicol, W.R. ve Van Duijn, J.J.** (1982). Estimating the impact of regional policy: a review of applied research methods. *Regional Science and Urban Economics*, 12(1):3-41.
- Berber, M., Yamak, R. ve Artan, S.** (2000). Türkiye'de yakınlaşma hipotezinin bölgeler bazında geçerliliği üzerine ampirik bir çalışma: 1975-1997, İçinde: 9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı, ss. 51- 59.
- Berzeg, K.** (1978). The empirical content of shift-share analysis. *Journal of Regional Science*, 18-3.

- Capello, R.** (2009). Space, growth and development. Capello, R. ve Nijkamp, P. (Ed), Handbook of regional growth and development theories. Edward Elgar Publishing, UK, USA.
- Cass, D.** (1965). Optimal growth in an aggregate model of capital accumulation. Review of Economic Studies 32, 233–40.
- Chahad, J.P. Z., Comune, A. E. ve Haddad, E. A.** (2002). Shifts in regional employment: an application of the Haynes-Dinc model for Brazil. 42nd Congress of the European Regional Science Association, August 27-31, 2002. Dortmund, Germany.
- Danson, M.W., Lever, W. F. ve Malcolm, J. F.** (1980). The inner city employment problem in Great Britain, 1952-76: a shift-share approach. Urban Studies, 17, 193-210.
- Dawkins, C. J.** (2003). Regional development theory: conceptual foundations, classic works, and recent developments. Journal of Planning Literature, CPL Bibliography 370 18, 2: 131 – 172.
- Dawson, J.** (1982). Shift-share analysis: a bibliographic review of technique and applications. Vance Bibliographies, Monticello, IL.
- Dijk, J., Folmer, H. ve Oosterhaven, J.** (2009). Regional policy: rationale, foundations and measurement of its effects. Capello, R. ve Nijkamp, P. (Ed), Handbook of regional growth and development theories. Edward Elgar Publishing, UK, USA.
- Dinç, M.** (2002). Regional and local economic analysis tools. The World Bank, Washington DC.
- Dinler, Z.** (2008). Bölgesel iktisat. Ekin kitabevi. Altıncı baskı, Bursa.
- Doğruel, F.** (2006). Türkiye’de bölgesel politikalar. Eraydın, A. (Ed), Değişen Türkiye dönüşen mekân, Dost Kitapevi, s. 164-195. Ankara.
- Doğruel, F.** (2011). Bölgesel kalkınma stratejisi. İzmen, U. (Ed) Yeni dönem yeni hedefler, TURKONFED, s. 71-84. İstanbul.
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. A.** (2003). Türkiye’de bölgesel gelir farklılıkları ve büyüme, iktisat üzerine yazılar, Korkut Boratav’a armağan, İletişim Yayınları.
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. A.** (2010). The deindustrialization of Istanbul. Munich Personal Repec Archive, MPRA Paper No. 27070.
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. A.** (2011). Privatization and regional distribution of manufacturing in Turkey. Turkish Economic Association Discussion Paper 2011/4, 2011.
- Doğruel, S. A. ve Doğruel, F.** (2008). Türk imalat sektöründe dışa açıklık, teknoloji ve mekânsal dağılım. TÜBİTAK proje no 104k101 Ankara.
- DPT.** (2000). Sekizinci beş yıllık kalkınma planı bölgesel gelişme özel ihtisas komisyonu raporu. Ankara.
- DPT.** (1963). Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963-1967). Ankara.

- DPT.** (1968). İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972). Ankara.
- DPT.** (1973). Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973-1977).Ankara.
- DPT.** (1979). Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (1979-1983). Ankara.
- DPT.** (1985). Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985-1989). Ankara.
- DPT.** (1989). Altıncı beş yıllık kalkınma planı yatırımları teşvik politikaları özel ihtisas komisyonu raporu. Ankara.
- DPT.** (1990). Altıncı beş yıllık kalkınma planı (1990-1994). Ankara.
- DPT.** (1996). Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996-2000). Ankara.
- DPT.** (2000). Sekizinci beş yıllık kalkınma planı, bölgesel gelişme özel ihtisas komisyonu raporu. Ankara.
- DPT.** (2001a). Sekizinci beş yıllık kalkınma planı (2001-2005). Ankara.
- DPT.** (2001b). Katılım ortaklığı belgesi (2001). Ankara.
- DPT.** (2003a). İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması. Ankara.
- DPT.** (2003b). Katılım ortaklığı belgesi (2003). Ankara.
- DPT.** (2003c). Ön ulusal kalkınma planı (2004-2006). Ankara.
- DPT.** (2006). Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013). Ankara.
- DPT.** (2007). Dokuzuncu kalkınma planı devlet yardımları özel ihtisas komisyonu raporu, Ankara.
- DPT.** (2008). Dokuzuncu kalkınma planı bölgesel gelişme özel ihtisas komisyonu raporu, Ankara.
- Dunn, E.S.** (1960). A statistical and analytical technique for regional analysis. Papers of the Regional Science Association 6: 97–112.
- Ekonomi Bakanlığı.** (t.y). Yeni teşvik sistemi sunumu. Alındığı tarih: 12.04.2012 ,
<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=mustesarlikduyurulari&kat=CF80F66B-D8D3-8566-4520F1D9FC185C62&icerik=560CEEFC-F404-7713-603A0BE2B730BC03>
- Elmas, G.** (2005). Türkiye’de bölgesel politikalar, yeni uygulama ve öneriler. G.Ü. İ.İ.B.F. Yorum Bülteni, Cilt. 2, Sayı. 2, s. 3.
- Eraydın, A.** (2001). The roles of central government policies and the new forms of local governance in the emergence of industrial districts. M. Taylor ve D. Felsentein (Ed.) Promoting Local Growth Ashgate: Aldershot.
- Erlat, H.** (2005). Türkiye’de bölgesel yakınsama sorununa zaman dizisi yaklaşımı. Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi. s.251-276.
- Esteban-Marquillas, J. M.** (1972). Shift and share analysis revisited. Regional and Urban Economics, 2-3, 249-261.

- Fernandez, M. M. ve Menendez, A.L.** (2002). The evolution of the employment in the European Union. A stochastic shift and share approach. 42nd Congress of the European Regional Science Association, August 27-31, 2002. Dortmund, Germany.
- Filiztekin, A.** (1998). Convergence across regions and provinces, Koç University Working Paper Series No. 1998/08.
- Filiztekin, A.** (2004). Bölgesel büyüme, eş-hareketlilik ve sektörel yapı. Bölgesel gelişme stratejileri ve Akdeniz ekonomisi, Ankara.
- Filiztekin, A.** (2008). Türkiye'de bölgesel farklar ve politikalar. Monograph. TÜSİAD, İstanbul.
- Gabe, T.** (2006). Growth of creative occupations in US. metropolitan areas: a shift-share analysis. Growth and Change 37-3 p 396–415.
- Garret, M. Jr.** (1968). Growth in manufacturing in the south, 1947-1958: a study in regional industrial development. Southern Economic Journal. Jan 1968; 34, 3.
- Gezici, F.** (2006a). Türkiye’de bölgeler arası farklılıkların mekânsal veri analizi yöntemiyle incelenmesi. Eraydın, A. (Ed), Değişen Türkiye dönüşen mekan, Dost Kitapevi, s. 383-396. Ankara.
- Gezici, F.** (2006b). New regional definition and spatial analysis of regional inequalities in Turkey related to the regional policies of EU. Australasian Journal Of Regional Studies, 12-1.
- Gezici, F. ve Hewings, G.J.D.** (2004). Regional convergence and the economic performance of peripheral areas in Turkey, Review of Urban and Regional Development Studies, 16-2, p 113-132.
- Göymen, K.** (2005). Türkiye’de bölgesel politikaların evrimi ve bölgesel kalkınma ajansları. yerel kalkınma için ortaklıklar içinde, İstanbul Politikalar Merkezi Yayını.
- Graham, D. ve Spence, N.** (2000). Manufacturing employment change, output demand, and labor productivity in the regions of Britain. International Regional Science Review 23, 2: 172–200.
- Habertürk Gazetesi.** (t.y). Teşvik sistemi yorumları. Alındığı tarih: 24.04.2012, adres: http://ekonomi.haberturk.com/etiket/yeni_te%C5%9Fvik_sistemi
- Haynes, K. ve Dinç, M.** (1997). Productivity change in manufacturing regions: a multifactor shift share approach. Growth and Change 28: 201-221.
- Haynes, K. ve Machunda, Z.B.** (1987). Considerations in extending shift-share analysis: note. Growth and Change, 18(2):69-78.
- Hazine Müsteşarlığı.** (2010). Yeni yatırım teşvik sistemi I. yıl uygulama sonuçları.
- Hirsch, W.** (1973). Urban economic analysis. Mcgraw-Hill, Inc. USA.

- Hoover, E. M. ve Giarratani, F.** (1999). An introduction to regional economics. the web book of regional science. Regional Research Institute, West Virginia University.
- Houston, D. B.** (1967). The shift and share analysis of regional growth: a critique. *Southern Economic Journal*, 33(4):577-81.
- Huaxiong, Z. ve Fang, Y.** (2011). Research on regional economic and industrial structure based on dynamic shift-share analysis: an empirical analysis of six provinces in central China. *International Conference on Business Computing and Global Informatization*.
- Kaiser, E.J., Godschalk, D.R. ve Chapin, F.S.** (1995). Urban land use planning. University of Illinois Press.
- Karaca, O.** (2004). Türkiye’de bölgeler arası gelir farklılıkları: Yakınsama var mı ?, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2004/7.
- Keil, S.** (1992). On the value of homotheticity in the shift-share framework. *Growth and Change*, 23-4, p 469–493.
- Klein, D., Kies, U. ve Schulte, A.** (2009). Regional employment trends of wood-based industries In Germany’s forest cluster: a comparative shift-share analysis of post-reunification development. *European Journal of Forest Research* (5/2009).
- Klosterman, R.E.** (1990). Community analysis and planning techniques. Savage, Md. Rowman & Littlefield.
- Kolokontes, A., Karafillis, C. ve Chatsitheodoris, F.** (2008). Peculiarities and usefulness of multipliers, elasticities and location quotients for the regional development planning: another view. *Romanian Journal Of Regional Science*, 2-2.
- Koopmans, T.C.** (1965). On the concept of optimal economic growth. *The Econometric Approach to Development Planning*, Pontificae Academiae Scientiarum Scripta Varia. 28, p. 225–300.
- Ledebur, L. ve Moomaw, R.** (1983). A shift-share analysis of regional labor productivity in manufacturing. *Growth and Change*. 14-1, p2–9.
- Lee, C.** (1973). Model in planning: an introduction to the use of quantitative models in planning. John Wiley & Sons, Inc.
- Lucas, R.** (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3–42.
- Maier, G. ve Trippel, M.** (2009). Location/allocation of regional growth. Capello, R. ve Nijkamp, P. (Ed), *Handbook of regional growth and development Theories*. Edward Elgar Publishing, UK, USA.

- Malecki, E.J.** (1991). Technology and economic development, Harlow Longman Scientific & Technical.
- Mankiw, N.G.** (1995). Growth of nations. Brookings Papers on Economic Activity, 1, 275-326.
- Marquez, M., Ramajo, J. ve Hewings, G.** (2009). Incorporating sectoral structure into shift-share analysis. Growth and Change, 40-4 pp. 594-618.
- Meck, T. M. ve Stuart, E.J.** (2006). An economic development toolbox: strategies and methods. Planning Advisory Service Report, 541.
- Milliyet Gazetesi.** (t.y). Teşvik sistemi yorumları. Alındığı tarih: 30.04.2012, adres: <http://ekonomi.milliyet.com.tr/-tesvik-olumlu-ama-detaylari-yetersiz-ekonomi/ekonomidetay/30.04.2012/1534340/default.htm>
- Mondal, W. L.** (2009). An analysis of the industrial development potential of Malaysia: a shift-share approach. Journal of Business & Economics Research, May, 7-5.
- Nogueira, G. A. C. ve Lopes, F. A. D.** (2008). Employment growth in Ceara: a shift-share analysis (2000-2005). MPRA Paper No. 15882, Posted 23. Fortaleza.
- O'Sullivan, A.** (2003). Urban economics. Boston: McGraw-Hill Irwin.
- Övgün, B.** (2011). Türk kamu yönetiminde yeni bir örgütlenme: kalkınma bakanlığı. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 66, No. 3, s. 263-281.
- Özaslan, M.** (2006). Türkiye'de ekonomik ve sosyal boyutlarıyla bölgesel gelişmişlik farklılıkları. IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, ss. 179-201.
- Peterson, G. ve Lewis, C.** (1986). Reagan and the cities. (Ed). The Urban Institute Press, Washington DC.
- Quah, D.** (1993). Empirical cross-section dynamics in economic growth. European Economic Review, 37 p. 426-434.
- Radikal Gazetesi.** (t.y). Teşvik sistemindeki soru işaretleri. Alındığı tarih: 16.04.2012, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1085058&Yazar=UMIT-ZMEN&CategoryID=101&Rdkref=6>
- Ramsey, F. P.** (1928). A mathematical theory of saving. Economic Journal, 38-152, p 543-559.
- Richardson, H. W. ve Townroe, P. M.** (1986). Regional policies in developing countries. Nijkamp, P. (Ed). Handbook of regional and urban economics. 1-16 (ss. 647-678). New York: North-Holland.
- Richardson, H.W.** (1973). Regional growth theory. MacMillan, London.
- Romer, P.M.** (1986). Increasing returns and long-run growth, Journal of Political Economy, 94/5: 1001-1037.

- Romer, P.M.** (1994). The origins of endogenous growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8 (1), 3–22.
- Romero, C. ve Mastronardi, L.** (2012). Location quotient analysis. The case of Cordoba state. Munich Personal Repec Archive, MPRA Paper no 36997.
- Rosenfeld, F.** (1959). Commentaire a l'expos de m. e.s. dunn sur une methode statistique et analytique d'analyse regionale: Presentation Mathematique de la Methode. *Economie Appliquee*, 4:531-534, 1959.
- Şahin, M. ve Uysal, Ö.** (2011). Bölgesel kalkınma çerçevesinde yatırım teşviklerinin shift-share analizi. *Maliye Dergisi*, 160-2011 ss:111-138.
- Sala-i-Martin, X.** (1996). The classical approach to convergence analysis. *The Economic Journal*, 106, 1019-1036.
- Schumpeter, J.** (1934). *The theory of economic development*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Selting, A. C. ve Loveridge, S.** (1992). A summary of the literature on shift-share analysis. University of Minnesota College of Agriculture, Department of Agricultural and Applied Economics Staff Papers, No:P92-13.
- Şenese, Ü.** (2002). Türkiye’de bölgesel gelir dağılımında son gelişmeler. 10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi - Bildiriler, 267-274.
- Solow, R.** (1956). A contribution to the theory of economic growth, *Quarterly Journal of Economics*, 70-1, p 65-94.
- Song, Y. ve Liu, C.** (2005). Economic performance analysis of the Australian property sector using input-output tables. *Pacific Rim Property Research Journal*, 11-4.
- Stevens, B.H. ve Moore, C.L.** (1980). A critical review of the literature on shift-share as a forecasting technique. *Journal of Regional Science* 20 (4): 419–437.
- Stilwell, F. J. B.** (1969). Regional growth and structural adaptation. *Urban Studies*, 1969, 6-2162-178.
- Stimson, R. J., Stough, R.R. ve Salazar, M.** (2005). Leadership and institutional factors in endogenous regional economic development. *Investigaciones Regionales*, 23-52.
- Stimson, R. J., Robson, A. ve Shyy, T.** (2009). Measuring regional endogenous growth. Capello, R. ve Nijkamp, P. (Ed), *handbook of regional growth and development theories*. Edward Elgar Publishing, UK, USA.
- Stimson, R. J., Stough, R.R. ve Roberts, B.H.** (2006). *Regional economic development: analysis and planning strategy*, Springer, New York.
- Swan, T.W.** (1956). Economic growth and capital accumulation, *Economic Record*, 32, 334–61.
- Tekeli, İ.** (2008). Türkiye’de bölgesel eşitsizlik ve bölge planlama yazıları. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Toh, R.S., Khan, H. ve Lim, L.** (2004). Two-stage shift-share analyses of tourism arrivals and arrivals by purpose of visit: the Singapore experience. *Journal of Travel Research* 2004 43:57.
- TÜİK.** (t.y.). Bölgesel karşılaştırmalı istatistikler, Alındığı tarih: 03.01.2012, adres: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/menuAction.do>
- Uludağ, İ.** (1986). Sanayileşme Stratejileri Yönünden Yatırım Teşvikleri, Yatırımlarda ve İhracatta Teşvik Politikaları ve Uygulamaları Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayın No:4. İstanbul.
- Wang, X. ve Hofe, R.** (2007). Research methods in urban and regional planning. Tsinghua University Press, Beijing and Springer-Verlag GmbH Berlin Heidelberg.
- Yavan, N.** (2011). Yeni yatırım teşvik sisteminin bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde değerlendirilmesi. 5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi 27-28 Ocak 2011. Ankara.
- Yuan, J. ve Fang, Y.** (2008). Utilizing location quotient technique to analyze preponderant industry in Boji city, Shanxi province. *Industry Cluster and Meta Studies*.
- Zaccomer, G. P.** (2006). Shift-share analysis with spatial structure: an application to Italian industrial districts. *Transition Studies Review* 13 (1): 213–227.
- Zaman, G., Vasile, V. ve Surugiu, M.** (2010). Tourism and economic development in romaine: input-output analysis perspective. *Romanian Academy*, vol 3,2.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Zeynep Elburz

Doğum Yeri ve Tarihi: Iğdır, 1988

E-Posta: zeynep.elburz@deu.edu.tr

Lisans: Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
(2010)